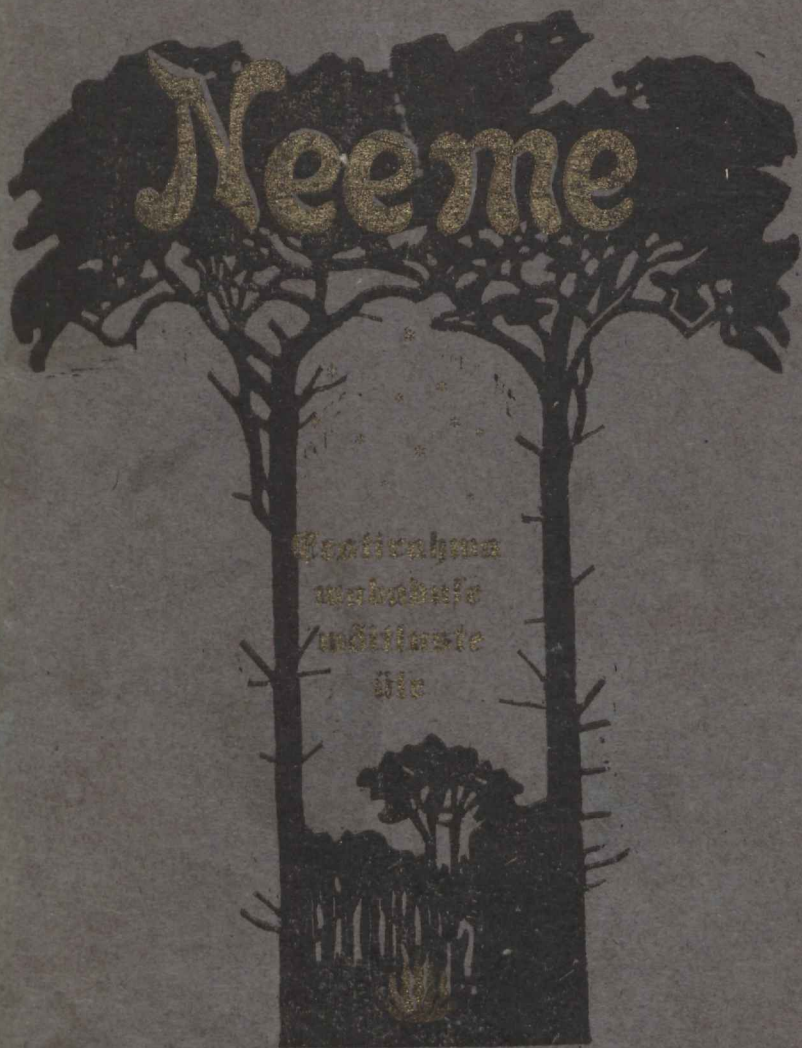

№ 50

1917

Kestikõnnu
mõistuste

M. MOURETSON

M. Morrillon

Neeme

A 16264

Ed 31725

Neeme

Eestirahwa wabaduse wõitluste üle, rahwa
seast korjatud riismete järele

Kirjutanud M. Morrison

Jurjewis — Tartus
T. Kull'e trükk ja kirjastus

Дозв. Цензурою. — Юрьевъ, 20. ноября 1901 г.

Neeme.

Eestirahwa wabaduse mõistluste üle, rahwa seas
korjatud riismete järele.

Kirjutanud M. Morrison.

I.

Ulm oli ärkamas, rohi tärkamas, mets haljenda-
mas; ojakased-jõekesed kohisesiwad ja wulisesiwad kena-
malt, linnud laulsiwad rõõmsamalt, päike naeratas
armsamalt, tuul paitas õrnemalt, igal pool walitses
suur hõiskamise kaja: Loodus oli üles tõusnud, kewade
käes.

Metsa kõrwal soo, sügaw ja põhjatu porine.
Kadaka wiidakaid ja kängus kasekese, neid näeb sääl
film üffi suurde küngaste wahel. Metsa sõrw on ilusa
muruline, tore looduse tempel ise.

Kõik on siin nii pühalik, waikne, terwes edene-
mise jõuus. Näe, kuda see kask sääl latwa ülemale
sirutab, waata, kui lohkawalt see kadak oma offi laie-
male ajab. Ja kuda kõik nad toredasti waikse tuule
käes nii ilusalt kiiguwad! Kui loodus ülepää inimese
meele pääle mõjuda võib, siis võib seda ikka ilus
paks mets ka.

Metsa sõrwal on inimesi näha. Naesterahwas
tuleb lõuna poolt soo poole. Ta on kaunis wana,

wanem, ehk ta nüüd küll jeda ametit enam wanaduse pärast pidada ei suuda. Neeme on aga tema järeltuleja. Teda waliti liig kiirelt sinu isa asemele wanemaks, ja ka liig noorelt. Sinu isa ei jõua enam mehi sõtta wiia, aga Neeme väga hästi. Üksiline walimine on tõesti aruldane juhtumine ja Neemele muidugi auuks. Ju ta nüüd näeb, kuda taast lugu peetakse. Mina ei usu küll mitte, et ta lahingis surma saab. Ta läks jenna rõõmuga, otse hõiskamisega. Tema igatses jeda juba ammugi. Neeme ei ole weel õnnetu näinud, ega tea, mis moodi need on. Noh, harkame nüüd wast ka koju minema."

Niisa palelt weeres üks jäme piisar teise järele musta kuue pääle. Wanake jutustas edasi.

"Neeme ei olnud lahkumisel sugugi kurb, kahetses ka, et sind enam ei näinud. Ja kui weel päälegi wõidust jutt tuli, siis hakkasiwad ta silmad koguni särama. Ju ta nüüd auu otsima läks. Seda ta ju nii igatses. — Noh, lähme nüüd Ammametsa tagasi. Ohk läheb külmaks ja niiskeks. Meie wõime paljajalu pimedas mõnesse kohta orki astuda."

"Oh, ma õnnetu, õnnetu!" nuttis neiu

"Di, Neeme oli aga lustiline ja elaw. Ta käskis meid ikka enamiste kodu olla ja mitte wälja minna. Nüüd wõiwad õnnetused väga kergesti tulla. Ja nüüd pole mehi kodu faitsmas. Igal pool üsna mõrtsukad ja mõrtsukad. Uih, kes nüüd tohib kodust kaugele minna. Neeme ütles küll, et kartu tarwis ei ole, sest kes teab jüa pori sisse johu otsima tulla, aga mul on siiski hirm. Mina küll nüüd õõseti enam magada ei jaa."

Sooft tõusis walge aur ülesse. Mets kohises waikselt, waikselt. Jälle waheaeg. Neiu nuttis ühtesoodu libedasti.

"Peaks ta ikka ka sõna saatma. Ma jaoks ka kuulda, kuda nende käsi käib ja saadaks talle ometi terwisidgi."

"Jah, lubas, lubas. Tema lubas igat juhtumist sulle teada anda. Sa tead ju kuda tema sind armas-

tab. Ta armastab sind suuremeeliselt, ta auustab sind tõesti südamest."

"Seda ma tean. Mii armastab ainult Neeme, sest ta on tõesti suuremeeline."

"Noh lähme wast ära."

Metsa kohin jäi kordforralt tõsijemaks. Päewa tera järas läbi puude ja hakkas peagi kaduma. Kõrgel laotuses hiilgas kuu. Ümbrus läks waitsemaks — linnud ei laulnud enam — ainult konnade häälitsemine fegas waigist rahu.

Walu hood mäsjasiwad neius kõige wägewamine. Väinud oli Neeme, läinud jõtta! Tuli ta weel jäält tagasi? Kes seda teab. Miijal oli pahameel, miks ta ülepää Neemega tuttawaks sai. Ta oleks wõinud endisel wiisil mängida, rõõmus olla. Kas oli seda müret waja? —

Ja piisarad jooksiwad uuesti ja tugewamine. Maa sai wiimaks märjaks, aga nutul ei olnud lõppu. Miiisa nuttis ärdasti, tõesti haledalt.

Wiimaks hakkas ta meel lahkuma. Meiu katsus ülesse ajada ja minema hakata.

Eha punetas weel taewa serwal ja õõ oma iludusega ja külmuusega laotas hõlma üle maa, kui mõlemad murtud meel üle soo koju poole läksiwad. Nad otsiiswad kuiwemaid kohti porise maa pääl, hüppasiwad künkalt künkale ja mättalt mättale. Siit nagu näha ei olnud mitte alalist teed läbi ehitatud. Et mitte wääratada, pidi õppinud jalg kangesti korda pidama. Iga astumise juures wulises muda ja raba; õhuga täidetud wullid tõusiwad ülesse. Ja kui nad nõnda nimetatud Ümmametsa mäele wälja jõudsiwad, siis hõiskasiwad juba õõpik ja kufulind teineteise wõidu ning konnade foor ajas ühetoonilist joru kaasa. Et selle kohaga edaspidi rohkem tegemist tuleb, siis tahame teda tagapool uuesti kõne alla wõtta.

Gemalt kostis juba kurblik laulukaja. Wiist ohwerdati, mis enamasti õhtul sündis. Gulk naiji kaastasiwad:

Sõda jälle jõudemaies,
 Waenu wanter weeremaies,
 Sõda see rauda ja raskene,
 Katk see oma koolja käega,
 Tulewad meid kiusamaie,
 Meie naiši nutustama,
 Meie wendi waritsema,
 Meie poegi piinamaie,
 Meie tütreid tülitama,
 Meie meestes möllamaie,
 Meie jalkus sagelema!
 Häda on küll häbemata,
 Katk on kange kurnaja,
 Meile nemad tüli teewad,
 Meile muret muretsewad,
 Meida kõiki nad kurnawad.
 Pöörgem nüüd filmad Uku poole,
 Näod targa Taara poole:
 Kuule Uku ja ülem ija,
 Kuule Taara ja tarka taati,
 Mõttele meie malewa pääle,
 Meie waprade wendade pääle,
 Esimesed tee julgekši,
 Tagumised tugewakši,
 Keskest mehed kangekši!

Käes oli ilus, aga külm öö. Igaweses ilma-ruumis säras rahus lõpmata tähtede hull.

Ja kui peidus olejad tупpa tõttasiwad, et öösiht rahu maitsta, siis tuli jutus veel palju sõjakäigust ja malewast kõne alla. Miks nendest nii elawalt ja palju räägiti? Sellele tahame warsti seletust tuua.

II.

Neeme oli sõja teel. Wägi läks eel, ta ise jäi maha omaksetega jumalaga jätma. Ta ootas küll Niijat ja sai rahutumaks; kui aga see ei tulnud, sõitis ta siisgi ära, ilma et kallimat oleks näinudgi. Tähtsad toimetused ootasiwad ju. Sõnumit pidi malewa juurde

Miisast teateid tooma. Ta oli kõik niiviisi forda seadnud, et raskel sõja ajal mitte eksitust ei tuleks.

Ja kui ta nüüd hobusega kiirelt metsas edasi kihutas, siis argnes ka läinud ilm lahti. Wanem ei olnud kurb. Ta sai nüüd sõtta minna. Minult see teadmine, et ta Miisat wiimasel pilgul trööstida ei saanud ja teadmine, et see lahkmise üle liig kurwaks jäi, tegi talle wähe muret. Hobuse trahwis kiirelt, aga siiski sundis teda veel wanem. Iga hüppamine wiis teda malewale lähemale, nendele ligemale, keda ta warsti waenlase wastu tahtis wiia. Ta lootis veel kõige meeste juurde wälja jõuda. Wanem rõõmustas juba ette, kuida teda hõiskamisega wastu wõetaks. See hüüdmine näitas kõige kallim olewat, sest seda mõteldes hakkaswad wanema elawad filmad veel enam särada. Ja ta sundis hooft jälle.

Wisjused mõtted kõik ärituse korral tulewad ja lähewad, seda ei suuda naljalt keegi üles tähendada. Wanad pildid weawad üksteist kiirelt mõtete kofast läbi, nad nühiwad üksteiselt tolmuga maha.

Hobu nohises warsti koorma all ja sõitis kange kiirusega lõuna poole. Wanem mõtles.

Neeme kaswis sõdade ajal, siis kui waremed suitsewad ja armuheitmine maalt wälja pekseti. Ta kuulis häameelega wanafeste sütitawaid jutustusi ja need jätsiwad nooresse ärkassee waimusse kõige sügawamaid jälgesid. Ta kuulis ja nägi, kuida wahwade nimesid alalõpmata kiitusega nimetadi ja ülendati. Tema nägi, kuida rahwas wõitjatele auu andis, tema nägi wanemate ilu ja õnne ja temal tõusis madalast alaline mõte ja kange igatsus ka kord haljale oksale jõuda, wanemaks saada.

Ühel korral oliwad Sakala mehed suurema wõidu forda saatnud ja tuliwad kaugele sõja teelt koju tagasi. Wõitjaid wõeti wäga toretasti wastu. Ümbertringi kogus rahwas selleks ajaks Wiljandisje kofku. Neeme ajal oli ka seekord linna asja ja ta wõttis poja kaasa. Noor elaw hing nägi siis midagi, mis ta were jääda-

walt keema pani, ta nägi kui toredasti ja suurelt wõitjatele rahwa poolt auu anti.

Suur fogu elanikka ja hulf wäljast linna tulnud rahwast läks wärawast pühapäewa riietes wõitjale tulekul wastu. Neg oli sõnumikkude läbi juba ette igale poole teada antud. Linna wärawate taga jäiwad kõik mõlemile poole tee äärde auupakkisult seisma ja ootama.

Säält need wõitjad tuliwadgi juba. Pääwanem kõige ees ratja, siis malewa marsšides tagant järele. Rahwa hulga juurde jõudes hakkasiwad pasunad ja pillid wägewasti fooris hüüdma, kuna mängijad nüüd ise ees käima hakkasiwad. Kaks kõige kuulamat wanemat hakkasiwad wõitja hobuse suukõrwalt finni ja talutasiwad looma pillimeeste järele. Sai malewa rahwa ridade wahelt läbi jõudnud, siis kõndis ta see wägewasti hõiskades wõitjatele järele.

Nii käidi marsšides linna keskele ühe suurema muru pääle wälja. Siin tuli auustamise pääjagu: wõitjale pandi pärg päha. Ja kõik rahwas ja malewa hõiskas rõõmsasti, nii et pillide hääled müra sekka ära kadusiwad. Selle järele jagati pidu toitusi kõigile wälja.

Wäike Neeme waatas seda toimetust suuril filmil päält. Teel küsis ta isalt :

„Miks seda inimest nii auustatakse, isa?“

„Laps, ta on ju wõitja.“

„Mis see tähendab — wõitja?“

„Wõitja tähendab seda inimest, kes waenlase ära wõitis, kes rõõwliid meie maalt wälja ajas.“

„Kas kõiki wõitjaid nii auustatakse?“

„Jah kõiki, aga ole nüüd wait, laps!“

See ei küsinudgi enam poole wakamaa teefonnalgi.

Siis aga tõmbas ta isat uuesti kuue sabast.

„Koh, mis sa siis jälle tahad?“

„Jaa, kas mina ka fõrd wõiks wõitjaks saada.“

„Muidugi. Aga ole nüüd wait. Kui sa mind weel fõrd tülitad, siis annan sulle witsju!“

Poissi silmad läkfiwad wett täis. Kas ta siis halwasti küsis, et isa nii faredasti wastas? Miks ta poja esimest püüdmiſe ſadet lämatada katſus?" Murepilwed kaduſiwad pidu müra ſees ära, aga pidu tore-
dus ei ialgi. Ja kuda ta pärast jelleſt waimuſtades kõnele-
da armaſtas!

Wiljandist äratuleku järele ſai terane poiſifene muudetud. Kus ta iganes kellegiſt wõitjaſt kõnelemiſt kuulis, ſää-
l oli ta pärani ſilmil juures. Ta kuulas neid juttuſi niisugufe põnewuſega, et ſuu lahti unuſtas. Muidugi andis ſee teiſte naerule tihti aſja. Miks ta auuſad küljed tihti auuſat waſtufaja ei leidnud, tuli jelleſt, et nad waraſed oliwad.

Maaf-
t madalaſt hakkas ſee ärgas waim tähtaſ elufutſe waſtu walmiſtama. Mis ta wanematelt kuulis, ſeda kõneles ta noordele, kellede ſeas ta alati kuningas oli, ette. Ja kui ta woolawa kõne täie hoo ſiſſe pani ja ennaſtgi ſää-
l juures tihti unuſtas, siis wõis ſärawateſt filmadeſt küll lugeda, miſſugujes tund-
muſed Neeme ſiſemif-
t ilma laenetama paniwad. Küll wälkuſiwad need, et waata aga.

Tuli kewade, siis jäeti umbne tuba jumalaga. Neeme kogus kõik noored mehed koku ja läks nendega terweks ſuweks koduſt ära. Kuhu siis? — Harjutama. Et ſõdijaid waja oli, pidiwad noored ükſteif-
t iſe lih-
wima ja iſe harjutama. Ja nad tegiwadgi ſeda tüdi-
mata meelega.

Ammametſa mäe ligidal metſa murul peeti ala-
lõpmata sõja harjutuſi. Päewa tõuſmiſega oliwad mehed ülewal, peſti ja mindi igapäewastele lahingi mängudele. Wahel puhati piſut, wõeti ſuhupifitet ja uueſti mindi tööle.

Lõppes toidufraam oſja, toodi koduſt liſa, käädi jahil ja kalal ja uueſti harjutadi edaſi. Neeme oli ifka eſimine ja wiimane.

Toiduks tarwitati hommifil leiba, kalu ja wett, lõunaks küpſetatud liha, leiba, piima ja mett, õhtuks aga muretſeti enamaſti ifka wärſket. Suwel ja ſügijä-

poole, kui juba marjad walmis saiwad, tarwitati neid ka wahepalaks.

Tuli õhtu, tehti suur tuli maha, selle ümber sõõdi ja joodi. Pääle kehafinnituse lauldi, et wainne mets kajas, jutustadi kuni koiduni. Ja nii elaw kui Neeme ka turnima ja harjutama oli, nii elaw oli ta ka jutustama. Muidugi feeras jutulõng tema käes enamasti ifka kuulsamate rahwa wanemate pääle. Teada muidugi, et see omast kohast waimustades teiste pääle mõjus. Sellest siis ka tuli, et Neeme oma salgaga pärast waenlase wastu imetükkisi tegi. Magati lausa taewa all.

Nii lendasiwad kewadised, lühikesed ööd ja päewad kaunis kiirelt ära. Neeme juhatas harjutusi wäsimata ja tüdimata meelega. Ja kui teda selle eest tänati ehk kiideti, siis tunti kõik waew kuhjuga tasutud olevat. Alles hilja sügisel tuliwad noored mehed koju tagasi, et wanematele wiljakoristamisel abiks olla ja talwe wastu walmistada.

Nii weeresiwad aastad ära. Neeme paisus poisikestest nooreks elawaks meheks, keda teised auustama hakkasiwad. Ja auuahnus tegi ta elawaks, oli ta püüete aluspõhi.

Sõjad läffiwad maal sagedamaks. Werid hakkas woolamaie, mehed mäsufus möllamaie. Neeme lootis oma palawamat soowi nüüd täide minewat. Tema auu ja kuulsus pidiwad ühe lõögiga nähtawale tulema. Oli ju nende ilmumiseks määratu töö tehtud. Oh, kui wäga tulise wainuga wanem neid aegu igatses!

Küll tunti ära, et Neeme weel nooruse tõttu liig tulipää oli, aga siiski waliti ta wanemate kogul Amma-metfa wanemaks. Seniks aga kui rahu maal walitses, täitis weel endine wanem, auuline hallpää, kõiki wanema kohuseid.

Sellega lähenedi eesmärgi kättesaaniseks küll hää samm, aga ei weel kaugelegi mitte niisugune, nagu Neeme soowis. Tema tahtis pääletükkijatele näidata, et maal weel mehi on, kes rahwa käekäiku pühaks

peamad. Neeme ei mõtelnud muud, kui oma sihtsiid ja soovisid.

Nii järsku kui Neeme wanemaks valimine ka tuli, nii selgelt nähti jälle warsti ära, et sellega walijad midagi kiiduwäärilist omandanud olivad. Juba Neeme raugemata tuline meel andis kõigil imestada.

Enne aga, kui midagi tähtsamat sündima pidi, tuli imelik juhtumine wahela.

III.

Igal fewadel peeti Ukule nõndanimetatud aasta-päewa ehk püha, et ta jälle ilma haljendama ja lilled õitsma pani, et Koidu ja Amariku õnnelik armastuse aeg ka teiste meeli mõlkuma ja südameid süttima ajas. Üle terve maa ei tehtud sellel päewal tööd, waid pidustadi, ohwerdati, mängiti ja tantsiti kõige rõõmsamal meelel. Pühitsjedi päewa üleüldiselt. Kui ka asjad ja olud kirjud olivad, aga kas wõis sellepä-rast Wanaija auustamata jätta?

Ummametsa mäest hää tükk maad põhja poole, suures põlises metsas, kus aastajadasiid näinud puud oma kaelasid ülemale sirutasiwad, laialdasel lagedal murul, mida ennem Neeme teiste noortemestega harjutuse kohaks tarwitas ja mida kõrgem soo-seljandif Ummametsaga ühendas, tees pidu täna, Ukule peetawal aastapäewal, kõige toredamas hoos. Küll oli rahwast aga rohkel hulgal murule pidule kogunud. Suur legendif kihises aina. Et just siin kohal iga aasta seda püha iseäranis suurewiisiliselt peeti, siis oli ka osawõtmine wägew ja wäga rohke. Laialt ja laugelt koguti siia pidule.

Mehed, naesed, poisid, tüdrukud, noored, wanad, kõik käiswad läbisegamine. Suur liikumine tegi pidu weel kirjumaks. Lauldi, joodi, mängiti, kõik olivad rõõmsad. Muru hommikupool ääres istusiwad wanemad ja pidasiwad nõuu, kuida tänaseid sõjaharjutusi ettewõtta, mis pidule otse krooni pähe panema pidi-

wad. Wiimaks tõusiwad nad püsti, seega sai pidu uue pöörde, sest pääjagu tuli kätte.

Jah, nüüd algas ta ja walitses peagi oma suurusega meeli ja südameid. Mehed maadlesiwad ja wehklesiwad, lasksiwad märki ja hüppasiwad kõrgete sammaste otsast alla. Suurtes nõudes seisiwad mõdu ja mehi. Igaüks wõis pidustada, kuda süda kutsus. Wanemad aga jõiwad kallist pidujooki, määrapiima; waatasiwad rahwaga wõidumängijaid päält ja andsiwad kiitust sellele, kes jõuu ja osawuse poolest teistest üle käis.

Weidi eemal mängiti suure hoolega kannest ja torupilli wahet pidamata kokku. Häljuti kuulsat labajala lussu. Kõikide trallijate näod lõkendasiwad palawusest, aga sellest hoolimata ilmusiwad ikka uued ja uued paarid libedale murule, et jalgade wäledust näidata.

Ja lilledärjad kiikusiwad pidustajate pääs ja saatsiwad oma lehtawat haiju laiali.

Teinepool muru ääres, otse wanemate wastu kiikusiwad mõningad neiud ja laulsiwad :

„Kiigu kiike, kõigu kõike,
 Kiigu üle kolme metsja.
 Üks oli metsja, kuuse metsja —
 See oli noorte meeste metsja;
 Teine metsja, kase metsja —
 See oli noorte naeste metsja;
 Kolmas metsja, õunapuune —
 See oli noorte neide metsja.
 Kiigu kiike, kõigu kõike!“ . . .

Mõningad teised neiud punusiwad suurt pärga, see pidi tänasel harjutusel kõige wahwamale ja tublimale annetatama, nagu see kaugest muistselt ajast wiiks oli. Enamasti sõlmis ka pärjasaamise külge ikka kohane a r m a s t u s e lugu.

Nüüd tuli alles õigel wärwil Neeme harjutuste wili nähtawale. Kui tema kaasharjutajad oma faelamurdwaid tükka tegiwad, siis wahtisiwad teised alati

põnemusega. Neeme ise oli sõjamängude juhatajana siin ja sääl näha. Tema walged juuksed lehwiswad ilusasti ja paistiswad hulga seast ikka wälja, kui ka imestlejate hulk tema ümber alati paksuks püüdis kaswada. Ja mis weel kõigile Neeme liigutustele maitsewa kuju andis, oli ta ilus külgetõmbaw kuju.

Rahe inimese wahel tuli pidul järgmine kõne ette:

„Kes see tugew mees peaks siis õieti olema, kes sääl neid pidustajaid nii õpetab?“

„Misjagune?“

„Näe, ikka see walge juufstega sääl.“

„Neeme wõeh?“

„Jah, nii teda wist kuulsin hüütawat.“

„Kes seda siis ei tunneks? See on ju noor Annametsa wanem, Neeme. Teda waliti alles hiljuti selle ameti pääle.“

„Ah, wõi see ongi see kuulus Neeme? Ja nii noor alles. Näe ta on ju päris tuluke ise! Pöörab teine kärmesti nagu sõge.“

„Sihuke mees peab ka wanem olema.“

„Jah, tõsi! See mees wõib sõja ajal tõesti palju teha. Wõi see surmagi enam kardab. Ei ta kardada enam kedagi.“

Kõnelejad kadusiwad imestades rahwa hulka ära.

Korraga astus üks wanem lagedale kiwi otja ja kõneles harjutajatele:

„Wennad, sõjamehed! Meie pidule on üks leedulane, nimega Wellus, tulnud ja soowib mõnega maadlema hakata, muidugi wõidu pääle. Kes end selleks tugewa tunneb olewat, astugu wälja. Wõidu tunnistuseks kingiwad neiu suure lillepärja. See maadlemine on pidu pää jagu. Et Welluse tulek järsk oli, siis jääwad isekeskised maadlemised seekord järele.“

Kõneleja astus kiwi otjast maha. Leedulane, Wellus, kaunis tüse mees, seisib peagi uhkelt ja rõõmsalt rääkija kõrwal.

„Noh, Neeme, mis sa ootad?“ ütles üks maadleja. „Eks astu wälja. Sa ju see kõige tugewam

Neeme.

oled. Egas teised ju keegi ju vastu ei saa." Rõneleja müügas füünarnufiga noorele wanemale külje pääle.

See astusgi wiivitufeta rahwa hulgast firselt wälja. Glaw waade, fiired liigutused ja roofad põsed tunnistasiwad teda läbi ja läbi terweks, tugewaks meheks. Suu naeratas tal rõõmsalt, silmad waatasiwad elawalt — ühesõnaga, tuleja oli lustiline elumees.

"No jah, Neeme, fina oledgi kohe walmis!" hüüdis wanem, kelle feel õlle märjukesest juba pehme oli, rõõmsalt tulejale vastu ja patfutas käega Neeme õlale. "Noh, hääd õnne! Sul on jõuudu nagu karul. Hakka aga julgesti vastu. Wõite alustada."

"See on ka ilus," seletas üks piduline, "et kohe mees leidus. Muudu oleks see wõõras ehk jälle ütelnud, et teda kardetakse, nagu see ifka tihti kuulda on. Neeme on tubli pois!"

Wõitlejad hakkasiwad teineteise käewantidest finni. Wellus katsus esiteks sakutada, ei aitanud. Mõlemad püfasiwad pisut, siis ütles Wellus:

"Ei sedawiisi ei aita. Katsjume parem ümbert teha finnihakkamifega."

Katsjutigi. Neeme ei teinud esiotfa teise wõitmfeks midagi, waid kaitses ainult ennast ja katsus wastase jõuudu. Warsti aga nägiwad päältwaatajad, et Wellusel noore wanem ärawõitmfeks kõifsugu puudused oliwad. Ta ei juutnud wapustamifega Neemet tuifumagi panna. Kus jõud nõrk on, sääl ei tähenda ka wigurid midagi. Peagi jättis leedulane kõik katsjed järele. Ja mõlemad tammifiwad teineteise ümbert finni hoides umbes paar minutit ilma midagi ettewõtmata.

Neeme hakkas tugewamini pääle. Ta pigistas Wellust nii, et selle käed tema ümbert nõrgalt lahti kukkufiwad. Pea aga oli ta uuesti wastuhakkamas. Oleks Neeme jeda pillu rohkem tarwitanud, kohe oleksgi wastane wõidetud olnud, hoopis lühikese ajaga, ilma pikema waewata.

Rahwas tõstis rõõmukisa, aga Welluse uue hakamisega waitis see. Kõik waatafiwad põnewusega. Keegi ei kõneleunud.

Neemele ei näitanud wältaw wõitlus weel jõuu pääle kuigi palju nõrgestawalt mõjunud olewat. Jälle tammifiwad wõitlejad weidi. Nagu näha, oli Wellus ka tugew mees küll. Korraga tõstis wanem äkitselt üles ja keerutas seesugusel kiirusel ümber, et esimene oma pää arwas kaotawat. Selle järele tuli weel mõni hiilgam wõitlemise wõimu ja osawuse märk nähtawale.

Jälle awaldas rahwahulk mürisewalt kiitust.

Wellus katjus nüüd wiimased konksud ära. Ta fargas korraga kanges kiiruses Neemele küljest pääle, et ehk ometigi weel siit poolt wõita ja raputas tugevasti, kuna ta ka jalga tahapanna katjuda tahtis.

„Neeme ole mees!“ hüüti rahwa hulgast. „Ära lasse ennast maha panna.“

See hoiatus oligi üleliigne. Wanem seifis kindlalt paigal nagu tüwi.

Kui wanem seda nägi, et wõõras kawalust katjuda tahtis, lõpetas ta wõitlemise ära. „Mitte nii“ kõneles ta meeste käsi teineteise ümbert lahti wõttes. „Wellus on maadlemise seadust rikkunud. Ta katjus kawalust, kõrwalt pääle hakata, ja seda auus wõitleja ei tee. Rahemäng olgu lõpetatud. Neeme wõitis. Tema jagu olgu pärg!“

Nüüd läks mürin täiesti lahti. Kellel kõri oli see hõiskas. Pillimehed hakkafiwad mängima, aga ei neid kuulnud. Neeme wiidi neiude jalga juurde, kus wõidumärk walmis oli. Pidujuhataja tütar Miisa pani seda Neemele pähe, aga waatas säääl juures, nii jookjalt ja rõõmsa naeratuslega noore wõitleja otsa, et sellel tahtmata puna üle näo woolas. Neeme tundis seda ise ja ta punastas weel enam.

Pillimehed mängifiwad kõigest jõuust ja rahwas hõiskas wägewasti faasa. Neeme wõidu kroonimine oli täieline.

Plus Niisa oli oma eesfeisja wastufaja. Ka tema nägu õhetas. Oli see harilikust soojast? Kes teab. —

Bidumüra, ilu ja rõõm jõudsiwad tipule. Lau- lude faja Neeme auuks, rõõmuhõiskamine, magusa jutu kõma ja muud häälitsemised segasiwad end pillide ala- lise tralliga ja metsa kohnaga ning tõusiwad kõrgele ülesse, ka igawese Uku trooni ette.

Põlew ratas, päikene, waos metsa tahä. Puud puistasiwad oma pikka warju maa pääle. Ilm läks wilumaks. Igawese looduse templi orel jäi wait, ainult mõned üffikud wiled, ööpikud, kukulinnud sünni- tasiwad põlises suures metšas lõpmata wastufaja.

Bidule tehti tuled ülesse. Lilled hunnikud katši- wad maad. Kaugele, jügawasse metsa kõlas tugew meestehäälede laul:

„Joome mõdu ja kõlistame kannu,
Wiskame witsjad widewikku,
Kannu lauad kadastikku,
Põhjad pörinal põlule“

Neeme armastas Niisat ammuigi, aga ei julge- nud ialgi neiuale läheneda. Kui nüüd wanem nägi, et ta tundmused wastufajama hakkasiwad, siis lõiwad need temas ka täiel tulel, täiel leegil lõkendama. Kuna ta enne waewalt Niisa kätt suutis pigistada, siis käis ta nüüd seda julgemini neiu kõrwal rääkis temaga, naeris ja tegi nalja. Ja neil oli esiotsa palju rääkida, kõneleda, lõpmata jutustada. Ja kui Niisa magusalt, nõidlikult naeratas, seda ta tegi täna išeäranis tihti, siis tundis Neeme ennast õnnelikudest kõige õnnelikuma olewat. See oli tasu, mida misgi hinna eest ei wõi- nud wahetada.

Niisa tasafjed hallid filmad, lofkawad walged juuksed, kaunis suu terwete, walgete hammastega, puna- sed põsekesed, wäikejed ümargused käekesed, fena fehafuju, see ajas Neeme elawa waimu joo wastusse. Mida enam ta neiuiga kõneles, seda enam hakkas ta neiu

ülendama, seda enam omandas ta meel neiu vastu pühalikku auustust.

Nad jõuudsiwad omaš rõõmutujus ja lõbusas jutuwestmises ikka sügavamale määratumasše paksu metsa, Marduse, Melatoni, hallidjate ja muude jumalikkude waimude elupaika. Ei nad pannud tähele, et tee kadus ja mõlemad tundmata rada tallasiwad. Tuulehoog keeras end nende poole ja kandis pidustajate hääleši armastajate kõrwu.

„Elagu wanem, Neeme!“ hüüti sääl mitme häälega.

„Mis sest põhjast wälja kaswis,
Suuri tamm ja laiad lehed . . .“

Ja Neeme rõõmustas selle auu üle, mis talle anti. Ometi, kord kandis waew wilja ja päälegi täiesti.

Niisagi õnn oli otsatu. Ta ei pannud edasi kõneldes muud tähele, kui wanema elawaid silmi, ilusat fogu, ta kuulis ainult Neeme ilusat häält. Unuses pidumüra ja rõõm. Tema meelest näitas wanem, kes esimese auuhinna pärja sai harilikust weel suurem ja enam wäärt olewat.

Nad oleks weel kõnelenud, palju rääkinud, aga nad wõisiwad ülisuure õnne pärast ainult waadata ja naeratada. Meid otsiti juba pidul taga.

IV.

Wellus oli pidult kadunud. Kuhu, ei teadnud keegi ütelda. Üksigi ju ei pannud teda tähele.

Mis pidi ta siis weel nende hirwitajate nägude seas tegema? — Leedulane tuli pidule fогuni isesuguse tarwituse pärast. Ta ei tahtnud enda sääl olekust esiotja midagi awaldada. Wellus segas end teiste piduliste hulka ja wõttis siit ja säält osa, et mitte kahtlust enese vastu äratada. Ja see läks tal kõif seni paksu rahwa seas rahuloldawalt forda.

Liivlaste wanema, Raupo, ristiusku heitmine pani rahwa seas mitmesuguseid tuuli puhuma. Ühed pidasivad teda äraandjaks ja wanade, pühade seaduste riffujaks, teised tundsidwad würsti ligemalt, teadsivad tema tegewusejhti paremini ja märkasivad, et see jakslaste kasupüüdmisest rohkesti lehtas. Muidugi oli kuulsa wanema seis väga kirju ja tähelepanemise wääriline. Hääd kõnet, nagu enne, ei kuulnud tema üle enam pea kusagilt.

Raupo tegi mis mõis. Ta arwas ja leidis wiimaks, et tublit salakuulajat tarwis läheb, kes igasugusetest ümberkaudsetest liikumistest Kubeselesse kõige kiiremaid sõnumid tooks.

Ta teadis, et rüütliel Riias niisugused nuuskjad oliwad. Aga kust seesugust meest leida?

Raupo teenrite hulgas oli ammu juba üks mees teenimas, kes palju kellegiga tegemist ei teinud. Ta kõneles pisut ja hoidis teistest eemale. Raupo leidis, et teener väga kawal ja osaw, aga kõige selle juures ka hästi tugew oli. Ta oli teda kord sõja teel wangi wõtnud ja seaduse järele täitisgi wang seni uue peremehe käsksid, kui see armu poolest teda kord jälle wabastas.

Raupo tegi Wellusele uue töö hästi selgeks, jaatis ta Kubeselest põhjapoolse külge elama ja andis käsku, maal ümber luusida ja kõikidest liikumistest hoolega sõnumid tuua.

Palka maksis wanem auusasti, aga kui Wellus tähtsaid sõnumid tõi, siis ei jäänud ta ialgi fingitujeta. Wellus täitis ka oma kohust auusasti. Tal oli põli ja amet hää, wähemast esiotsja. Kus pidi ta siis paremini süüa saama?

Sakala ja Soontagana ümbrus oli käärimas. Seda oli Wellus kuulda saanud ja tuli pidule, et jüt pikemaid teateid saada. Reis pidi salaja sündima.

Pidul, juure rahwahulga seas, kes wõidujooksmist waatasivad astus üks waataja ilus neiu kogemata Wellusele jala pääle. Mõlemad punastasivad. Neiu

kadus piduliste jekka ära, aga salakuulaja otjis tema pärjapunujate juurest jälle ülesse. Teda ei wäsinud leedulane ära vaatamast.

Ja kui ta rohkem neiut waadata katsus, siis leidis, et ta isegi sääl juures muudetud sai. Ta oleks hääl meel el neuu äraneelanud. Ta armastas neiut esimesest filmapilgust saadit, aga wõimata oli jeda awaldada. Ka neuu tähelepanemist ei suutnud ta enda pääle tõmata, see istus teiste seas ja ei tõstnud filmigi üles.

Kubesseles oli ilusaid tüdrukuid küll, aga üksigi ei meeldinud nii. Di, kui ta sellega rohkem tuttawaks saaks. Peaks ta ometi wähegi rääkida saama. Ta laseks jutulõnga woolata, ta näitaks, kui suur asi ta ije on.

Küll kaalus armastaja kõik arud ära, fuda Niisale läheneda. üks näitas üksluisem olewat kui teine. Aga ta pidi ometi neuuga rohkem tuttawaks saama, ei, koguni armastust wõitma. Ei tea, kas see kõik wõimalik oleks? Aga eks katsuks kord

Sääl tuli korraga endisele ilusale mõttele teine juure. See neuu wist pidas wõitjatest ka suurt lugu. Ta tahtis wõiduga Niisa tähelepanemist ja auustamist omandada. Siin oli ots käes ja ta wõis edasi ferida, ülemale, õnne poole. Muidugi ei teadnud ta Neemest weel midagi.

Wellus tutwustas end pidu juhatajaga ja kõneles, et ta Lindaniisa poole reisil olla. Ta tulla ülskülalt ja tahta kaubaasjanduse pärast Gootlandi minna. Ta sattunud üsna kogemata pidule ja et ka osawõtmist teoga üles näidata, tahta ta wõitlemist ja nimelt kahewõitlusest kõige rugewamaga osa wõtta. Pidul wanem oligi nõuus. Asi oli uudis ja sünnitas tähelepanemist.

Häda hüüab üffi ära minnes! Asi läks nurja! Auu asemel häbi, wõidu asemel pilkesõnad — see oli kõik mis suurest ettevõtetest wälja tuli. See oli wäljafannatamata walus. See pani südame kihama. Wellus wihastas hirmsasti!

Ja kui Niisa Neemega pidult eemale sammus, siis oli Welluje kadetus kõige suurem. Ja fuda nad

kõik tema otja hirvitasivad! — See ilus wanema tütar naeratas wastasele, mitte temale! Need ilusad huuled, silmad ja põsed need kõik oliwad Neemele nüüd ja wististi ka alati, aga temale jäädawalt kadunud. Miks need inimesed siis nii teda säääl naersiwad? Ja kuida nad Neemet kiitsiwad ja selle pärja saamise juures hoiskasiwad! Oh! . . . Kõkkupigistatud hammaste wahelt kuuldus wihane, salalik kättetajumise ümin.

Salakuulaja tahtis kõik tase hoida, et teised tema üle mingit teatust ei saaks. Ta ei tahtnud kellelegi tegemist teha. Aga neiu silmad oliwad nii ilusad, ta esimene lootus nii kaunis, et Wellus end enam pidada ei wõinud. Ja mis oli siis õieti tema teenistus? Ei kõlbanud teine koertelegi! Seda wõis maha panna; warandust oli tal küll; puudus ainult ilus naene. Kuid juba alustamisega läks asi nurja.

Mäss kestis mustas südames edasi. Klusat neiu ei lootnud ta enam kudagi omandada. Säääl oli ärawõitmata wastastega tegemist. Aga kättemaksmist auuti nüüd armastaja paari hääks wälja. Nagu tihti ilmas südameid leidub, kes teise õnne üle kadestust tunnewad, nii püüdis ka Wellus Neeme ja Niisa ühendamist takistada. Tema armastusest kade süda ei wõinud muud kui kättemaksta.

Ja mis siis see rahwas nii hirwitas? —

Jah! Neeme ja Niisa elu pidi niisama mõru olema, nagu see temal mõrudaks läks. Wellus sajis oma karwu ja näris keelt. Ta oli enese pääle tuliwihane. Miks ei wõinud ta oma asju salaja toimetada? See oleks kõigiti parem olnud. Aga see tüdruk kutsus enda iludusega tema lagedale ja ometi jäi Neeme tema wõitjaks. See kihutas wihatuld weel enam süttima ja õhutas kademat meelt seda kurjemale kättemaksmisele.

Miks ta siis selle kõige juures oma õiget nime ütles? Jälle suur sõgedus ja rumalus. See wõib häda tulla. Lootuse pääle ehitas ta ettemõtet pidul. Lähaks asi forda, oleks õnnelik elu järgnenud ja mis siis? Siis wõleks jälle walenimi wõinud kahjulik olla, nimelt

oma ja naese wahel. Ja Wellus tampis jalgadega wastu maad, näris mokki ja wihastas edasi. See oli tal kõige rumalam temp elus. Ta pahandas enda üle, miks ta ülepää nii tegi. Pime mets kattis teda foguni. Wellus lahkus pidult kättemaksmise mõttega ja hakkas nüüd auduma ja nuuskima, kuda seda forda jaata.

V.

Uga õnnelik oli Neeme, õnnelik, foguni õnnelik. Ja wanem harjutas edasi. Ta harjutas ja õppis wäsimata. Tegid ta enne seda oma kuulsuse hääks, siis oli see kõik nüüd Niisa pärast. See pühadus pidi orale mehe saama, kes ta wäärtuse jõudis üles kaaluda. Kallim pidi kuulsa wanema kõrwal auus ja õnnes elama ja temaga walitsema. Ja see oligi Neeme harjutuse pääkoht.

Korraga läks sõjakärin lahti. Surm hakkas uuesti niitma. Kust jellele kõigile põhjusel tuliwad, selle üle toome kohe seletust.

Pärast Wiljandi ära wõtmist 1211 a. käiswad sakslased weel kord Sakala ja Nurmekunna maades riisumas ja paganatele kättemaksmas, sest need oliwad wastuhakkamise pääle mõtelda julgenud. Wanem, Lembit, forjas küll oma mehed kofku, et pihta andma hakata, aga lahingut pidada ei saadud: Sakslased pöörasiwad seda kuuldes ümber ja ruttasiwad koju tagasi. Hull rööwitud wara oli muidugi saadud ja „mis käes see käes.“ Sellepääle ei waadatud, kas usuõpetus sellega kõigiti kofku kõlas. Nii tuli siis julgetel riisujatel pärast oma tooreste tempude üle palju raskusi ja takistusi eestlaste poolt kannatada, kes seda kõik ärsal meelel tähele paniwad.

Pääle kallite rebase, piibri, karu, hundi, hilwese ja orawa nahkade, mee, raha ja liha wõeti weel palju naisi, nõrku wanu mehi ja tüdrukuid wangi. Wiimaste pääle oliwad Saksa noored junkrud iseäranis maijad. Kõiges selles awitas wõitjaid weel Raupo, wõõraste wägewam tööriist.

See pöörane tegu kirjendas vägewart taewa poole ja nõuudis werist kättemaksmist. Ka kõige heldem Jumal oleks siin tuliwihaseks saanud. Lembit tegi mis wõis. Ta ajas waenlasi kuni praeguse Salatsi jõeni taga. Siit pööras ta koju tagasi, ilma omaksetteta ja waranduseta.

Üks osa lahkus ometi selle mõttega wäest ära, kes sõjateelt tagasi tuli, et Kaupot karistada. Neile tuli Alltagusest ja Saaremaalt weel abi juurde ja nüüd oli ettewõte seda kindlam. Nende asi läks ka forda. Kui tasujad tagasi tuliwad, jäiwad uhke Kebessele asemele waremed juitsema.

Gestlased oliwad kaua wastupidanud, kaua, kaua juba sõdinud. Ime, et ühel wäikesel rahwal niipalju elujõudu sees oli! Osalt oli siin rahwa laialine, waba waimu wili, osalt priiuse armastaja wisa meel tegewad olnud. Gestlased oliwad juba palju kaotanud, aga väga palju ka jakslased.

Wiimastele tekkis nüüd tore mõte pähe. Nad tahtsiwad Gestimaa enda keskel ära jaotada. Ordo tahtis ärawõitmise waewa eest, piiskop misjonitöö eest palka saada. Päälegi ähwardasiwd mitmed tuuled uut wõidetud maad Saksimaa külge liita ja selle õnnetuse eest wõis ainult sellel teel pääseda, kui igaüks oma tüki eest jüditl vastu seisis ja seda kaitses.

Kõige selle pääle toetades saadeti piiskop Albert ja ordumeister Bolquin von Winterstädt Rooma, säält asjadele harutust ja maajaotuse luba tooma. Nende teekäik wältas kauem, kui arwati. Wiist pida siwad endiste „wingaliste“ asjade diendamised mõlemaid kaua finni. Mõlemate töö oli Gestimaal ennem kaunis waenulik, aga püha isa ees lepitati ära. Paawst õnnistas mõlemaid, pörutas Liwimaa patuga loormatud ristisõitjad weel kord uuesti patust lahti ja andis maajaotuseks täielist luba. Ja teisiti ei wõinudgi asi minna. Albert oli see mees, kes ristiusu jõuudjat edenemist ja paawsti auustamist elawamal wärwil ette oskas kujutada.

Koh, nüüd keeras asi uue külje. Igal pool võidi ju julgemalt elu sisse seadida. Kuuas siis nii moodi kiratseda? Kõigi pidude pidamise juures pidi meestel siiski mõõd peos olema. Ja alaline elu ülewalpidamise j. o. toidufüsimus sai tüütawaks. Oli aga furd nendel maatükk käes ja orjad pääl, siis polnud wiimast ialgi karta. Saadikud ruttasiwad selle teadmifega foju, et rüütliid luba rõõmuga terwitama faawad.

Asjaolud käärisiwad mõlemail pool. Gestimaa südamas ei wõidud seda wihawimma ära kustutada, mis Wiljandi ärawõitmisel ja pärastisel rõõwkäigul rahwale sisse puhuti. Ja ehk rahwas küll tükatu risitud oli, siiski hõõgas kättetafumise tuhin nagu tuli tuha all edasi. Ja fui päälegi piiskopi ja ordumeistri Rooma reisi otstarbet teada faadi, siis tõusis kõigil kindel nõuu faksu kodumaa rajadest wäljaajada ja omawalitsust endisel wiisil sisse seadida. Pifendadi seda aega weel, siis wõisiwad uued witsjad kõiki nõuuifid nurja ajada.

Nii algas Sakala, Harju, Soontagana, Murme-kunna ja Saaremaal hoolas sõja wastu walmistamine. Igaft poolt woolas mehi kofku, et ifamaa eest niikaua wõidelda, kuni käsi forgata fuudab ja jalad üle külmade kehade tallates weel mitte raugenud pole. Ehk küll ennemgi kanged sõjatuhinad üle maa käisiwad, siiski ei tüdinunud ärksad waimud. Mõningad wõidud nagu „Imera“ 1210 a. andiswad uut hoogu.

Murtud meel ihus waimustuses jälle sõjakirwest ja waimustuses laulsiwad faatjad teeleminejatele sõjahimuks sütitawaid laulusi. Walmistus fai peaaegu üleüldifeks, aga fa waimustus polnud wähem.

Wanemaks waliti Lembit. See oli selle faoks läbi ja läbi farastatud.

Juhatajad nägiwad, et seesuguse fuure ettemõtte juures oma abi wäike on. Saadeti siis faadikud Nowgorodi ja Pihkwasje abi paluma. Gfimesed lubasiwad warsti tulla, aga ainult selle tingimifega, et ilma nen-

deta midagi pääle ei hafata. Balujad pidivad oma ettevõtted täiesti läbifaaluma ja nõrgematele kohtadele abi muretsema.

Rahva kärstitus ei lubanud Wene abi oodata. Ühtepuhku ajasivad paljud wanematele pääle, et need edasitungimiseks wiibimata käsku annaksivad. Tahtmine priiuse eest heitlema minna oli tõega suur.

Küll püüdsivad mitmed asja wiivitada, aga siisgi algas teefond. Wene wäge lootsiwad sõdijad teel oodata. Pääsiht oli uuesti Kubeszele kallale minna ja Riiga ära lõhkuda. Ja salgus tõttasivad Lembitu mehed läbi maa sinna poole.

Neeme hõiskas, kui tema piirides sõjawastu walmistama hafati. Nüüd mõis ta waenlast wirutada ja oma osawust näidata. Ta pidi wõitjana juure auuga tagasi tulema! See oli ta alaline mõte. Ta korjas oma harjutuse sõbrad kokku. Ja tegigi Koival tõesti nii wahwaid tükkisi, et selleaegse tähelepanemise täiesti omandas.

Enne minekut hoolitsjedi ka koduse kolde eest. Niisa wiidi teiste nõrgakestega warjukohta, nõnda nimetatud Ammametsa mäele, milleks ka ümberkaudust maad fututi. Wiibime uuel kohal weidi rohken.

Umber poolteise sõbmawahene tee pidupaigast põhjapoolle, praeguses Põrawere juures koos, seisawad nüüdgi weel kolm wäikest kingukest ridastikku. Nad on kuivad ja kaunis kiwilised. Soo läheb siin ligidal enam kõrgemaks ja puuderikkamaks mis läbi kingufesi eemalt waewalt äratunda mõib. Teranegi waataja ei näe metsast pääle salgukese midagi. Kingufesi kokku kutsutakse praegugi weel Ammametsa mäeks ehk Ammametsaks, ja ta juures on praegune kofkuseatud pilt seatud. Ennemini, kui weel „kuldne aeg“ walitses ja rahu maal oli, elas siin jõukas wägew küttilja, kuulus Rebasenina. Tema käsi ei wärisenud ohwert nähes ialgi, naljalt ei jooksnud ta nool saagist mööda. Hommikku wara läks Rebasenina wälja ja alles õhtu tuldi tagasi, enamasti mitu surmatud rebast ja jäneft seljas. Kodus nülitati need ära ja pandi nahad kui-

wa ilmaga toa kõrwale puude wahel fuiuama. Märja ilmaga weeti nad jälle sisse.

Harwa oli Rebaseninat kodus näha. Ta jahtis ümberkaudsetes metsades alati ja käis wäljas nahku müümas, millega rahwas wäga rahul oli ja alati hääd hinda maksis. Ja et auusa jahimehe kaupa rohkel mõõdul tarwitati, siis sai Rebasenina mee, waha, riie- te ja muude elutarwituste poolest kaunis rikkaks, nii et aidad ja keldrid aina kubi fesiwad.

Läksiwad mehed kodukolbelt wainuwäljale, siis kohendas Rebasenina oma elukorda ka pisut loomale ja tegi uutele juurdetulejatele ruumi. Mitmed tutas- wad põgenesiwad ümberkaudse hädaohu pärast Amma- metsa peitu. Ja sõbralik kütt wõttis kõiki lahkel mee- lel wastu. Mäel oli warjukoht läbi ja läbi hää ja sünnis. Muidugi katsuti peidukohta salaja hoida. Mi- nult mõningad ustayad teadsiwad seda.

Et kindlasti teada ei saadud, kui kaua sõda üle- üldse wältama pidi, siis püüdsiwad juurdetulejad elu- kohta nii sisseseadida, et siin kõigiti pikemat aega ela- da wõis. Rebasenina ruumikas ait tehti teiseks elu- majaks, toidu ja ülespidamise kraam pandi okstest onnikesesse ja wäiksemasse urtsikusse, mida mõningad kärmed käed lühikese ajaga ülesehitasiwad. Wiimasel ajal käidi ka kalal, ja nii polnud toidust ja toidukor- wafest muret. Hädaohtutel peab end igauks raskuste alla alandama.

Praegusel ajal, kus need teatete riismed rahwa keskel kaduma hakkawad, pole endistest eluasemetest Ammametsas muud järele jäänud, kui hunnikud poolpõle- nud kiwa ja wana sammeldanud, kiwisalwedega kaew, mida kare looduse seadus weel pole jõudnud ära häwi- tada. Kui aga tuleb suwi, algab ilus heinaaega, lahe loowõtmise aega — siis elustawad õhtuti waikist kingufest neiuksesse heledad huifamised, sest ümberkaudne soo on wahel ajal tüfati heinamaaks muudetud ja teraw wikat talupoja käetööl näitab elawalt, fuda furd surm oma naerwa suuga üle kauni kodumaa lendas.

Nii wõeti seda rasket aega wastu.

VI.

Meeme mõtles.

Hobune sõrkis ühetooniliselt, pikalt. Mõtteleja wanem oli sundimise wäheks unustanud.

Ühtiselt fargas ta kofkudes kõrwale. Siil fikus ennast süüjedes kerasse. Wanem, kelle mõttelõng fatkestatud sai, kiirustas looma sõitu jälle.

Uga mis nüüd tulewif toob? —

Kas need lootused kõif peaks täide minema?

Wanem naeratas. Muudugi ju! Kas tal polnud oma karastatud salk ligi?

Ta hakkasgi laagri juurde jõudma, sest tulede hellik paistis läbi puude silma, kuuldus ka jutukõma ja müra. Weel pisut aega, siis awanes kirju pilt wanema silmade ees.

Mehed puhkasiwad pragisewate tulede ääres karu nahkade pääl, muist elawat juttu westes, muist tasast laulu lõpsutades, muist süüa walmistades ja kõhtu täites. Käesolewaid ja läinud juhtumisi sõeluti mitmel ja mitmel korral läbi. Leefide wurin, lihakupsetamise särin ja selle magus lõhn paniwad igaüht pidu tujuksse. Ei pandud Meemet enne tähele, kui see hobuse seljast maha tikkuma hakkas.

Terwe leer hakkas elama. Loodeti wanema nõuu teada saada. Meeme, pääwanem, tuli telgist wälja. Wanemad kõnelesiwad weidi tasakesti. Siis rääkis ülemjuhataja:

„Auusad sõjamehed! Teie teate ju, et mina sihuke sõnarikas mees ei ole kui Meeme. Tema kõneleb nüüd, kudamoodi meie sõjanõuu on.“

Kõif kogusiwad kofku ja waatasiwad põnewusega Meeme otja. See kõnelesgi kärnelt ja elawalt:

„Mehed, wemad, jälle näitame uuesti, et meil ifka meel elujõuudu on. Täna läks ka laemawägi teele. Ja kui ta ennem päralt jõuab, siis ootab ta meid Kubesjele kohal merel. Nüüd lähme Üksküla alla, teate ju sinna, kus see rüütelite eluase ifka on, olete ehk kuulnud; aga ennem peame Kaupo linna ära wõitma

ja liivlased alla heitma. Nemad peavad siis orjadena kaasa aitama. Siin pool Kubesselet ühendavad endid meiega Sakala mehed Lembitu juhatusel all. Liivlastega ja Kubesselega on meil hästi tööd, ja see on ka kajuks ja tarwis. Wene wägi on oodata; ta võib warsti wälja jõuuda. Selle abiga lähme siis Riiga lõhkuma.

Meie isamaa on wiimasel ajal palju halbu päewi näinud, sellepärast wennad lähme uue jõuga ja teeme, mis võime! Puhastame isamaad ja wõtame endised asjad ülesse! Näitame, et meie mehed oleme, kes naljalt ennast wintsutada ei lasse! Anname wastasele walusasti pihta, pihta ilma armuta, pihta wiimase hingetõmbamiseni! Muidu on häda ifka seesama. Pihta!

On meil wiimaks sõda mööda, waenlane wõidetud, rahu maal, siis võime jälle rõõmsalt koju, oma põldu harima pöörata. Siis jutustame omaksetele pikfadel talwe õhtudel, peeru walgel, lahinguteft ja wägewateft tegudeft. Siis laulame suurteil aastapäüha-del Wanaisale nii, et mets mühab ja lagedad laskuwad! Ja mis võime siis weel paremat soowida?"

Wanem oli kõne lõpetanud. Ta silmad särasiwad tulijelt ümber waadates. Dotas ju Neeme, mis rahwas armas.

Nüüd läks mürin lahti. Wirgad käed tõstsiwad wanema sadulasse ja talutasiwad ühe suurema ja ilusama telgi juurde. Siin wõeti hobu riistadest lahti ja pandi sööma, aga Neeme kanti telki, kus see selle wäe jao pääwanemaga kõnelema hakkas.

„Neeme, sul on puhkamist tarwis,“ kõneles sõjamees, kes hobust talitas, sellepärast ära wiida magama minemisega enam.“

„Muidugi,“ wastas wanem elawalt, waatas weel furd rõõmsal pilgul üle kirju leeri, tõstis siis raske telgi eesriide üles ja kadus selle taha. See telk oli teistest ilusam, mõlemi wanemate Meeme ja Neeme jaoks. Neeme endiste harjutajate salk magas telgi ümber.

"Tuline mees, see Neeme!" arvasiwad mehed. "Sellel on ka elu sees! Nii peab ka wanem kõnelema ja rääkima.

"See on ju kärmem weel oma liigutustega kui wälk ise," arwasiwad saarlased. "Kus sõna tuleb, mis rakjub. Ja kuda ta rääkida oskab! Et kuula aga. Noh, sihukesega on ka lust sõbida."

"Saab siis õige imeteoks näha, mis sellest sõjast siis wälja tuleb," ütlesiwad kolmandad. "Neeme ise juba wõib jään karutükka teha. Küll ta wist ikka ka sõjakuusti hästi oskab. Seda läheb ikka wahwuse kõrwal ka tarwis."

"Üsna jeda sama ta lapsest saadif seni ajani õppinud ongi," rääkis Ammametsja piirkonna mees. "Pääasi on sõjas ikka see, kuda wanem mehi waimustada oskab, ja jeda oskab Neeme hästi, selle pääle on ta tõesti meister."

"Tõsi," wastas saarlane. "Seda nägime ju praegu. Räägib teine mõne sõna ja fohe torm lahti."

Wist oleks nad weel edasi kõnelelud, aga wäsimus sundis lõpetama. Saarlane tõi puid, pani tule pääle ja heitis ääre pikale. Ammametsja läheldane mees magas juba.

Warsti walitjes leeris jälle rahuline asi. Mõningad sõjamehed kõnelesiwad weel, pea uinuwad ka nemad nahkadele, enne aga foristati tuled suuremaks, et wilul õõl parem nende wahel puhata oleks.

Õõkull huikas ja õõpik andis plagijawal kõlawal keelel oma õõ kontserti. Tuled pragisesiwad ja wuisesiwad ja nende kumal käisiwad wahid ühtelugu.

Lähedal põõsas sõhistas keegi. Piibutujus waht ei pannud seda tähele. Käes oli ilus, wilupoolne õõ.

Teisel hommikul jõudis sõnumik Ammametsast wäele järele ja teatas, et kodu kõik korras olla. Neeme saatis temaga armsamale termisid.

Ja kolm suurt salka tõttasiwad lõunapoolle.

VII.

Kubessele oli uuesti üles ehitatud ja siin walit-
jes mõne aja tagast kaunis rahuline asi. Linn wõis
ka mureta puhata, sest waenlasi ei teatud karta. Sak-
jad oliwad würsti paremad sõbrad, kuna naabritel,
eestlastel, kes wiimati kättemaksmas käiswad, uusi
tajumise mõtteid polnudgi.

Otse linna keskel seisis Raupo maja ja selle kõr-
wal lage nurm, nagu selleaegsetel kantsidel ikka. Raupo
maja oli ümberkaudsetest onnikestest kõrgem ja näitas
juba Saksja ehitusekunsti järele tehtud olewat.

Linna uulitjate ehituses ei olnud mingit forda
peetud, wist sellepärast, et selajal seda wiisiks ei
olnud. üks õlekataksjega ütife reastas end teise kõrwa,
kuda juhtus. Tihti oliwad hooned nii ligistiku, et
ühe katujelt wabalt teise pääle astuda wõis, päris
räästas räästa wastu. Majad oliwad afendeta.
Walguš pidi juwel kui talwel uksest paistma, aga
sellegipärast oliwad toad soojad süisgi: metsja oli kütmi-
jeks küll ja küll.

Mustal, tumedal ööl koputadi walli wärawa taga.

„Kes säääl on?“ küsiti jeeestpoolt.

Wastust polnud, aga selle asemel kuulduš wäljast
plagijew hele ööpiku laul. Kohe kiuksušgi wõti suures
lufuhanguš, mis pääle ka wäraw awati. Tüsedat mehe
fogu oli näha.

„Ah Wellus,“ ütles wärawawaht. „Noh, sina
tülitad mind ööseti järjest.“

„Kas Raupo koduš on?“ küsiti tuleja wahilt.

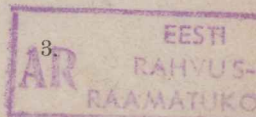
„Koduš küll.“

„Ah, soo. Noh ma lähen ise kohe tema juurde.“

Wahit ei lausunud midagi, waid kummardas ai-
nult. Wellus oli kawal ja auuahne. Kes teda meele-
järele ei auustanud kohe oli sellele würsti poolt halb-
dust oodata.

Sellepääle karjus wäraw weel roostetanud hin-
gede otjas, ja mõlemad fogud hakkasiwad majade wahelt
läbi sammuma.

Neeme.

Jõueti rutulise käigu järele Raupo maja ette. Waht keeras tagasi. Wellus koputas.

„Kes jääb on?“ küsis unine hääl seest poolt.

„Tee üks lahti!“ käskis Wellus. „Mul on wane-
maga kibedasti tarwis rääkida. Tähtsad sõnumid!
Kas said aru, tähtsad sõnumid?“

„Wellus wõeh?“ imestas seesoleja tasa pomisedes.
Üks awati. Magaja Raupo aeti üles. See pani küünla
põlema, ja mõlemad astusiwad suurde tuppa.

Laest kõlkus kroonlühter paljude küünaldega alla.
Seda oli piiskop ise würstile pääle ristiusu wastu-
wõtmiist kinkinud. Muud asjad oliwad üsna lihtsad:
Kestet tuba ümargune kolmejalgne laud, wäiksete puust
pinkidega, nurgas rulli aetud karunahk magamise jaoks.
Teinepool seinä oli kerisega ahi koldega, kuhu tuhk
korjati. Kolde kohal koogu otjas rippus suur toidu-
katel. Ja wingune tuba tunnistas alles õhtust hilist
jõõgivalmistamist.

Müüd wõis sisseastujat selgemalt näha. See oli
tugew mees sügawate, keerlewate, altkulmu wahtiwate
silmadega. Meed wälkusiwad igal pilgul kord siia, kord
sinnapoole, nagu hiirekesed haufudes. Suur kongjas
nina, õhukesed huuled ja paljas päälagi tunnistasiwad
enam wanaduse kui nooruse märkijid. Wellus ise!

„Noh, mis hääd kõneled?“ küsis Raupo sisse-
tulejalt, nagu ammu tuntud usaldusmehelt. „Säh,
wõta istet ja seleta ära. Oli wist ifka palju tähtsat?
Muidu oleks ju asja homseks jätnud.“

„Tõsi, tähtsat jah,“ wastas see. „Sakala wanem
on suure wäega wanu wõlgajäi õiendama tulemas.“

„Ohoo, wõi nii!“ hüüdis Raupo imestades ja
kohkudes. „Käägi pikemalt. Wõi nii järsku!“

„Järsku see sõtta minel neilegi tuli. Suure
rutuga walitud üsna nooredgi mehed wanemateks,
nagu näituseks Ammametsas Neeme, üsna poisike alles.
Seeford on nad aga kaunis ettewaatlikult toimetanud.
Lembit on küll pääjuhataja, aga suuremad asjad pea-
wad kõik wanemate kogust läbiwaadatud saama. Seni
toimetas kõik enamasti pääwanem üksi.“

„Kuula sinna, kuula ifka, mis nad jälle wälja on auudunud?! Räägi pikemalt, kuda seda teada said ja kuda see tulek nüüd õieti on?“ Raupo oli kohkudes püsti tõusnud ja ootas fanges ärituses wastust.

„Malewa tuleb kahes juures jaos siia poole. Mii kõneles Neeme ühel õhtul. Ma pugefin ka ligemale ja kuulsin põõsast kõik ära. See sõgeloom on ju elaw kui tuli ja kõneleb nagu pasunaga. Aga see ei ole weel kõik. Suur hull laewu on niisama tee pääl ja minu arwamise järele peawad nad juba homme siin olema. Mässajad mõtlewad Kubesselet ja Riiga ärapurustada ja wabaduse wõitlustes uuesti üles astuda, ifandaid wälja peksta ja ise oma peremehed olla nagu ennegi. Muud ma ei tea.“

„Kuula ifka, kuula sinna!“ imestas wanem. Noh, mis ma nüüd pean pääle hakkama?“

„Riiast abi kutsuma, mis muud. Aga nüüd pead ja mulle palgaks ka neid walgeid ümargusi andma, mille eest ma alati Üksküla doomherrade keldrist wäga hääd mõdu saan. Kas need sõnumid pole tähtsad wõi?“

Ja ta sirutasgi käe Raupo juurde wälja.

Wanem naeratas, läks kambri ja tuli pea jälle tagasi, lastis siis peotäie raha salakuulajale peosse kuffuda ja ütles:

„Mina sind ei unsta, kallid Wellus! Mina olen ka mõnda salakuulajatest kuulnud, aga juba esimesel filmapilgul näitad ja sihufest tublidust, et ei tea, kas ühtegi sinuga wõrrelda wõib. Sina oled wäärt. Sellepärast ole mureta. Edaspidi annan sulle rohkem palka. Nüüd mine!“

Wellus kummardas sügawalt, nii et pea omale põlweneni ulatas, napsas forra tänutäheks mõlemi käega Raupo põlwi ja läks naerulise, rõõmsa näoga uksest wälja.

„Wanamees, poisj sa oled palju wäärt!“ rääkis ta toredalt iseeneses. „Kui juba niisugune mees sinust kiitusega kõneleb, siis ei wõi see tühi jutt olla. Õm,

oodate Ammametslased ja fina armastaja paarife. Kord peate nutma ka, ei enam veel kui nutma. Mina juba nii fergelt ei lepi."

Ja rõõmustades kadus ta peagi majade wahese.

Matuse aja pärast oli wärawa wahil üks ratsanik wälja lasta. Ja kui ta jellelt küsib, fuhu poole nii ööjel mindakse, siis wastati:

"Ütskülasse, piiskopi juurde."

"Sm, hõ, hõh!" kõhatas maha jääja, "oli kuulda, et see käinud fangel lõunamaal. Roo — Rom, ah wist Rooma linnas jah! Sää! see kõige ülem mees peab elamagi."

Ja wäraw kriuksus jälle. Teener kobis ja kofis, — wist omas ametis. Gemal lõunapool kuuldus tume müdin. Ratsutaja läks ju fina poole. Wellus külwas esimest kättemaksu wist Neemele.

Jälle sügaw waikus. Tuul mühises endist wiiki ja ajas hallisid pilwesiid fangel kiirusel taewa all edasi. Wahetewahel käristas torm needgi rünnakeseid lõhki ja hõbedane kuu waatas jäält Kubessele pääle alla. Seljamal filmapilgul kattis ta oma pale jälle warjule.

Juba laulis kuff ühe maja katuse all esimest forda; jelle järele teine, kolmas ja nii edasi, kuni wiimaks terwe linna igast nurgast häälitsejad hommiku ilmumist kuulutasiwad.

Ja ta tuli. Ilm läks selgets. Chatäht färas heledasti, aga hakkas ka pea kustuma. Koit saatis põlema süüdatud ilmaküünla uuele reisile.

VIII.

Iga wõitlus wiis eestlastelt hulga elujõudu ligi. Sakslased kandsiwad kõik äpardused palju fergema waewaga ära. Neile tõi iga uus laew kodumaalt warskeid wõitlejaid ligi. Esmesed oliwad alati ühed ja needsamad. Nuttes leiba murdis Eesti rahwas Gestimaal, aga seda ilusamaks muutis uute asujate elu.

Kui sakslased ka tihti sõdisiwad, siisgi pidustasiwad wahel ka. Suureks lõbuks loeti jahiti ja iseäransis kaugeid jahiti.

Nii oldi termete päewade kaupa pikkadel jahiteedel. Di mis tore oli ilusates paksudes Gestimaa metsades joita! Siin ei tuntud jahiloomadest ialgi puudust. Enamasti aga keerati ikka sinna poole, kus perekad, kaitseta külad asunesiwad: Rüütliid tundsiwad auusa jahi kõrwal ka teist musta ametit.

Nii tegi üks seltskond Harjumaa lõunapoolsesse külge ja suurtesse, laialdastesse Ummametsa piiridesse uue jahiteekonna. Teati, et wanemad ja mehed kodust ära on, kes neid oma rajadest jahtimast ära tõrjusiwad, ja seepärast polnud segajaid karta.

Sellel kohal, kus nüüd Lemsalu linn, asus kõige ennem liiwlaste küla. Kui Kaupo ükskülas käis, siis kinkis ta selle küla sõpruse märgiks rüütlitele. Need ehitasiwad sinna ka kobe lossi kantliga ja paniwad walitseja sisse. Ning pidasiwad ka lossi alati omaks waranduseks, kuna see wiimaks päris sakslaste kantsiks ümber muudeti. Praegu walitjes jääb Uusen.

Gestlaste sõjatekond läks lossist mööda. Djalt ei teadnud nad, et see sakslaste oma oli — polnud ju sel ajal weel rüütritel pea kusagil kindlat aset — osalt oldi Rubesjele ja Riia ärawõitmise mõtetega nii ametis, et uut lossi tähele ei pandud ehk nad küll teekonnal üsna lossi lähedalt läbi läksiwad.

Uusen lootis kibeidasti, et eestlased Rubesjele alt edasi lähewad nagu ta kuulda oli saanud. Ja selleks ajaks, kui nad wiimaks tagasi tuliwad, oli waja toitu muretseda: wõis ju hädaoht ka pärast lossi ahwardada. Jäeti suurem osa mehi koju. Anti juhatus osawa rüütli kätte ja Uusen läks ise kodust ära ülespidamist waatama

Ummametsas ei olnud lood ka kiita. Igatsewalt ja ootawalt waadati alati metsa poole, kas wast sõjast sõnumid tuleb.

Toidukraam ulatas küll kauaks wastu panema, aga see oli nii üksluine. Odra leib hakkas lõppema ja palja

lihaga ei tahtnud keegi naljalt ära wiluda. Kaera filet, ruffi mähka ja muud suupäraliisi toitusid nähti kaua aja eest wiimati laua pääl. Ja pakitsew, põnew ootus piinas peidus — olejaid kõige enam.

Odra kaswis sellel suwel iseäranis hästi ja nendel fohtadel, kus kewadel aega jaadi töö pääle mõtelda, nähti suwel laialdasi wiljapõldusid. Muretse murega ülespidamist ja jõdi! —

Ummametsast hää tüff maad hommiku-lõunapoose luhatas kena odra wäli. Et aga metselajad kallist wilja ära ei rikuks ja talle kudagi kahjugi ei teeks, sellepärast oli sinna waht juurde pandud, kes pääletükkimiste eest põldu kaitsema, aga ka juuremaid hädaohtusid Ummametsa teatama pidi. Wahid seati fordamööda, nii et ööd ja päewad alati üks põllul oli.

Kena suwe ilm ja väga kuiw sumi. Lopalompides, kust wesi ära kuiwas, pakadas muld lõhki, tunnistuseks, et juua waja oli. Mööda sood näeme põõsaste wahelt kenat neiut Ummametsast põllu poole minemat. Niija — see ta ju oli — kandis käe otjas kornikest tükkikeste hästi suitsetatud karu lihaga ja natukese odra leiwaga. Ta läks sõjaaegsele alalisele wahile, wanaldasele mehele jüüa wiima.

Suured higitilgad ilmušiwad pääle mitmekordse pühkimise ifka uuesti otša ette, aga sellegipärast nõudis neiu ruttu. Oli weel hää tüff maad minna, enne kui pärale sai. Metsa äärde jõudes, kus maa kõrgemaks ja kõrgemaks läks, hakkas neiu laulma:

„Kallid, kenad kasekesed,
 Klusamad urwakesed,
 Laululinde lafsatused,
 Käokese kufutused,
 Wihma linnu wilistused,
 Dõpiku dõtsutused,
 Künnilinnu kädistused
 Lopalinnu lusti lugu“

„Tüdruk, sa ei kuule wõi? Ae!“

Niisa waatas karjatades kõrwale. Suur ratsanik, rüütel, tuli ligemale. Niisa oleks häälmeel jooksma pannud, aga ta oli selleks koguni ehmatanud. Neiu mokad wärisewad, keha wanfus, aga ratsanik tuli naeratades ligemale.

Rüütli kollakas kortsuline nägu oli igale ühele esimesest filmapilgust jaadik wastumeelt. Ja kui sellele weel lühikesed, iluta kihwad juurde arwame, siis polnud näo pääl mingit külgetõmbamise märki leida. Terwe keha oli kaunis paks, käed ja jalad lõpmata suured. Siisgi oli terwe kaju lõbulise maiguga.

„Ara karda,“ ütles rüütel, naeratas jälle ja seadis lühikest keha paremini sadulasse istuma. „Ara karda, ole nii hää laps ja juhata mind tee pääle wälja. Ma jään teistest pisut maha ja sattusin siia metsa. Kui ma su laulu kuulsin, siis mõlesin, et ka siin inimesed elawad.“ Ta naeris jälle neiu otsa.

„Häämeelega juhatan sind, tule aga järele“ ütles neiu ja hakkas soo kõrwal metsajõrwa mööda lähema suure tee pääle wälja minema. Tal oli täiesti hirm. Rüütel sõitis järele, wahtis aga lõpmataalt tüdruku otsa. Sellel oli kaunis kaju, nii et rüütli jüda kohe soojaks löi. Ilusa ümarguse näo õrnus, walged käed, walged juuksed, tatased sinised filmakesed, need kõik meeldiswad tale otse niisama, kui tema isanda toatüdrukul Saksamaal, kus tema enne oma äratulekut toapoissina teenis. Tema ei wõinud aimatagi, et siin kaugel poolmetsliste rahwaste keskel ka iludusi leidus ja päälegi niisugusid, kes jüdame üsna soojaks tegiwad.

Di, ta oli iludusi näinud, kui ta isandaga läbi Italia ja teiste lõunamaa linnade reisis. Keewawere- lised soojamaa neiud, need meeldiswad kõik, aga mitte nii nagu see siin. Sale kasw... kaunis kehakaju, see kõik wiis rüütli otse joomastusse.

Ja rüütel wahtis edasi. Kui aga neiu waatama juhtus, siis löi ta filmad maha ja tegi sadula ja hobuse laka juures tegemist. Matu mõte tõusis rüütli sees. Kui ta fordgi sellest neiust joomastada saaks. Aga muidugi mitte nüüd, waenefene oli ju hirmunud.

Huwitaw oleks tema elukohta teada saada. Eht jälle lepib neiu ja tuleb wabalt lossi teenriks. Wiimaks hakkasgi ta jutustama ja küsima:

„On aga täna palaw ilm, higista nagu mudilane.“

Neiu jaatas ainult ja sammus fibedasti ees.

Kuhu poole ja siis nüüd lõhed?“ küsis rüütel uuesti nagu ammu tuntud tuttawa käest.

„Jffa edasi,“ wastas neiu.

„Mis teie pool siis ka tehakse?“ Rüütli kõne toon oli nii sõbralik ja tutwuslik, et neiu kahtlased mõtted kadusiwad. Ta waatas ejiotsa imestades rüütli pääle, aga kostis siis:

„Jffa wana wiiji.“

„Kuda ju nimi siis ka on?“

„Niija,“ kostis neiu, ja imestas uuesti.

„Kas ka lähedal elad?“

„Ja“

„Kus siis?“

„Neiu kogeles. Ta tundis oma kitsikut olekut hästi. Tõtt rääkimine oli äraandmine, seda oli Neeme ära keelanud ja see oleks väga suurt halbtust wõinud sünnitada. Niisama paha oli wastuse wõlgu jätmine. Rüütel oleks kahtlaselt mõtlema wõinud hakata. Korraga kähwas ta, käega eemale näidates:

„Eääl metja taga.“

Wõlemad jõuudsiwad suuremale teerajale. Rüütel, kellel alatafa neiu kaju filmade ees wirwendas, püüdis juttu edasi jätkata:

„Noh, sa jääd seisma, egas sa siis ometi tagasi minema ei hakka.“

„Nüüd oled juba suurema tee pääl, ega siin enam äraekjida ei wõi. Ma pean nüüd jälle oma asjade pärast togasi minema.“

„Eks sa saada mind weel wähe. Meil oli jutt nii lõbus. Mul on igaw ükfi minna. Tule weel wähe edasi.“

„Ei wõi enam. Sa oskad nüüd muidugi edasi minna. Ma olen juba rohkesti hiljaks jäänud.“ Ja ta läksgi.

„Noh noh, ega siis sul ometi nii tuli taga ei ole?“

„On, küll, fulla wõõras.“ Ja neiu astus edasi.

Rüütel Albert Nusen lähines neiuale kiirelt järele, hakkas järsku ta käest finni ja kummardas allapoole. Tema mõtetest oli neiu aru saanud, rabeles end ruttu lahti ja loogu jäänud põõjad tunnistasiwad aga weel tema mineku rada.

„Jlus tüdruk,“ naeris rüütel, „aga liig kartlik. Noh, mine siis pääle, ega ja siisgi minu käest ei pääse. Tean ju su nime ja elukohagi. Ju ja siin ühes kohas ikka elad, küll ma üles leian. Kõik wastu tõrkumine ei tähenda midagi minu“ — siin lõi ta käega wastu rindu „minu, minu! ees.“ Nende sõnadega tõusis ta weel kord sadulas püsti, waatas tüdrukule järele ja hakkas ära sõitma. Metja teekäänul puhus ta kord waljusti jahisarwe, astus sadulast maha, lastis hobuse sööma ja hakkas teisi ootama.

IX.

Rubessele alune oli kihamas ja keemas. Kolm wäejagu oliwad endid ühendanud. Et pääle eelnimetatud maakohtade ka weel rotalialased sõjast osawõtšiwad, siis oli sõdijate arv üle mitme tuhande. Kõik kolm jagu oliwad ühekorraga päralt jõudnud. Nüüd oliwad Raupo linnal jälle libedad päewad käes. Gestlased oliwad ümberpiiramises kaunis agarad ja hoolsad, hulgana ligistasiwad telkide read üksteise kõrwale. Pikk sõja tee tüütas ja kurnas igauhte rängasti, aga siisgi walitses kõigil pool lõbus tuju. Ja tuli õnnis õhtufe, siis punas leer sõjatuledest; nende ääres istusiwad mehed, küpsetasiwad liha, jõiwad ja jõiwad mõdu, jutustasiwad waimustades kuulsatest wanematest, sõja sõitudest, käesolewatest aegadest ja lastsiwad wäsimata meelega laulu kuulda. Alati walitses elamus ja rõõmus meel. Ja sellepärast, et siin nii julgelt toimetati, oliwad ka lahingu tagajärjed suuremad, kui

arwati. Laemastik ootas Kubessele kohal merel, et siit tarwilisel korral jökke purjutada. Jalawägi piiras Raupo linna maa poolt, ratsawägi jõe poolt.

Sõjanduu- ehk wanematekogu pidas paar päewa tagasi koosolekut. Otsustadi Raupole saadikuid saata, kas see ehk allahheidaks ja ilma werewalamiseta end nendega ühendaks. Päew wenis päewa järele, aga saadikud, keda läkitadi oliwad ja jäiwad jäljetult kadunuks. Wist ootasgi neid samasugune saun, nagu selajal moodiks oli: salaja äraweristamine.

Wene abi oodati; ei tulnud teatustgi. Paljud hakkasiwad kahtlema, kas need midagi hääd ülepea teewad.

Sellest oli sõjateel olejatele küll. Nad teadsiwad väga hästi, kuida lood Raupoga oliwad, et see ialgi ühendama ei saa. Ja kui päälegi saadikute halvast asjast aimati, siis otsustadi üleüldse: Maksku mis maksjab, Siwi würst pidi wõidetama. Wastalisel juhtumisel ei wõinud nende üleüldine suur nõuu mitte hästi minna. Teel oli porine lomp ees, kust mingil juhtumisel häädust wälja ei keenud.

Ja nüüd hakkas ümberpiiramisega ka laastamine pääle. Riisuti lähem liiwlaste maa puhtaks, pandi külad ja firikud põlema, weeti ohwri loomi wangi ja tasuti hoolega wanawõlga, ega küsitud, kuida uuega lugu on. Laewad tuliwad jökke.

Ratsuti igapäew ohwerdamisega sõjaõnne teada saada. Loomad kufkusiwad enamasti ikka pahema s. o. halwa külje pääle. Beeti nõuu, arutadi, aga ei saadud efiotsja muud tarwitada, kui südisti edasi piirata. Tehti siis uusi telkisi juure. Wõsel õnnitseti salaja wallide aluseid, aga päewal uhtustadi, et nad enne ära ei lähe, kui linn täiesti alla heidab.

Jälle wenis päew päewa järele. Eestlased pidiwad nägema, et Raupo pesakond kõigi nende ettewõtete üle naerab. Linnas oli pakkujooksunud liiwlaste küll, moona ka küll. Oli nüüd asi kuida oli, aga toidu poolest muret ei olnud. Würst oli salakuulajalt eestlaste ettewõtet teades hulga söögimoona ühes hulga sõjameestega

sinna muretsenud ja tal oli ka abi loota. Saadif, nagu teada, saadeti ükskülasse piiskopi juure. Seeme fukkus hää maa pääle: säälsed kõrged sõbrad ei jätnud Raupot, tult isitiüju juuremat tuge iganes haväsje: „Migi juva teatus saadud, et Albert, kes praegu hulga ristisõdijatega ja paljude suurte meestega Rooma reifilt tagasi tuli, wõimalikult kohe ilmub. Seni loodeti oma abiga läbi ajada.

Uga ka eestlaste tahtmine oli raugemata. Nad langefiwad mitmel korral liiwlaste pääle, aga kaotafiwad palju. Osalt oliwad fiin nende wiletsad sõjariistad jüüdlased. Kuna need ülepea waewalised oliwad, fiis oli seeford sinna weel iseäranis palju sõowida, mis küll liig kiire ettemõtte läbi tuli.

Eestlased kaotafiwad palju, neid löödi liig werijelt tagasi, ehk ka lood linnas fiita ühtegi polnud. Kõige kaotuse kõrwal ei olnud Raupol meestest ialgi põuuda. Ifka ilmuifiwad uued ja uued liiwlased ja sakslased wallile.

Rubesjele läks tüfati põlema. Hädaga kustutati tuli ära ja pandi jeda jüdikamalt wastu.

Ühel päewal langes Eesti wäes sõnum laiaili: „Sakslased tulewad!“ Teatus oli liig häfiline, aga õige. Wastuwõtmiseks saadi wähe teha.

Helmold von Plesse, kuulus eestwedaja, tuli paljude meestega Koiva poole. Nagu eestlastegi, nii tuliwad ka sakslaste wäed kahes jaos, ratsamehed üsna Koiva jõe äärt kaudu, jalamehed eemalt. Tulejad jõudfiwad hommikuks päwale. Päew hakkas tõusma. Sakslased nägiwad sellega Rubesjelet ja suurt waenlaste leeri. Örg oli nende wahel.

Müüd nägiwad malewa juhatajad küll, et kõif ettemõtted peaaegu asjata oliwad, fiisgi taheti weel, weel wiimse weretilgani sõdida.

Sakslaste wäes tõuufis eestlasi nähes suur kisa. Nad löiwad wäfimusest hoolimata trummi ja tormafiwad kisedes ümberpiirajatele pääle. Et oja aga ees oli, sellepärast löiwad mõningad wäejaod segama ja peatama, pea oldi ka fiit üle.

Gestlased olivad käremed küll endid koguma, hobuste selga hüppama, riistu fättemõtma ja waenlastele wastuhakkama. Kõik sündis kindla forra järele. Esiotsja ei tulnud mingit takistust ette.

Kokkupuumine sündis Koiva ja Kubessele wahel pääl. Rüütliid olivad üleni raudriides ja nende hobused pea niisama. Sellepärast ei mõjunud eestlaste noolede rahe mitte, kuna aga sakslaste oma nendele väga palju kahju tegi. Kui weel päälegi wiimasete jalawägi pihhta andma hakkas, siis tuli eestlaste wäes korratu taganemine kistaga. Aga imestamise wäärt wahwust on siiski näha, iseäranis püüab Meeme palju teha.

Liivlased tulewad ka kantsist wälja ja hakkawad ammudega lastma. Juhtus nii, et sõdijad eestlased sakslaste ja liiwlaste wahel jäiwad. Nüüd oli raiumine suur. Gestlased taganesiwad, kuna kõik leer sõjamoona maha jäi. Kui sakslased jeda nägiwad, jäi tagaajamine järele ja hakkas riisumine pääle. Esiotses püüti mahajäetud hobused kinni, siis laastadi niipalju kui mõis. Selle aja sees jõuudsiwad põgenejad eestlased endid jälle kokku koguda, kuna neil weelgi liiwlastega tegemist küll oli. Koiva jõe lähedal on praegugi weel mäekind näha, kuhu kokku koguti ja siit pandi uuesti wastu. Liivlased taganesiwad.

Sõdimisega oli päew juba pea mööda läinud, päew täis werd ja fibedat tööd, aga kahjulist tööd. Südikad piirajad taganesiwad laewade juurde, Koiva jõe kaldale.

Päewa loojamineku eel märgati Koiva jõe mere pool küljes elawat liikumist. Saadigi kohe teatust, rüütliid ehitasiwad silda wäljapoole ette, et eestlased laewadega enam wäljapõgeneda ei saaks. Nagu mudilased wedasiwad need Lippe juhatusel palkisi ja kinnitasiwad neid suurte sammaste külge. Mehi oli suurel hulgal töös, muist pidasiwad wahti. Gestlaste wahelsegamine tähendas wähe.

Mis nüüd? —

Wanemate kogu astus kokku nõuu pidama. Mõningad andsiwad nõuu taganeda, aga Meeme seisis

wastu. Teised tahtsiwad sõja edasipidamist katki jätta ja Wene abi oodata, aga Meeme seletas, et see paljut ei aita. Hommikujärgi ja põhjapool wastalised wäed, lõunapool waenlaste kodukolle, õhtupool sild, kuhu pidi siin weel põgenema? Gestlased pidiwad nüüd wõitma, ehk ise ärawõidetud saama; see seisis kõigil suus ja südamel. Terwe öö arutati, hommikul läksiwad mehed laiali ja andsiwad malewale otjuse teada.

See öö läks rahus mööda. Teisel hommikul kattis pakis udu maad ja peitis suure wälja, wastalised wäed ja Kubessele täiesti finni. Kadunud oliwad mõneaege wõitlemise koledused, kes teab kui kauaks. Salgakene wäge tuli weel kodust juure.

Waatame mõlemile poole ligemalt. Rüütliid oliwad nüüd Kubesseles jees. Nad ihusiwad liiwlastega mõõku ja teritasiwad piiksid, kannupoisid söötsiwad ja jootsiwad hoduiseid. Selle järele koguti kantsi kessele, lagedale, söödi ja joodi kõige paremat. Midagi iseäralist oli oodata.

Lembitu käsul, kes asja aimas, oli eestlaste leeriis ka juur walmistamine. Laewad finnitadi fergelt kaldale, et hädakorral hõlpus oleks neid lahti päästa. Suurem jagu toidukraami wiidi nende päale ja tänane hommikusöök oli ka juurepäralisem, kui harilikult. Mesi, liha, pühapäewane maiusroog, märapiim, — need oliwad üleüldised toidud. Suured kannud walge wahulise lokaga tegiwad meeste meeled murefortsudest wabamaks, ehk küll aimati, mis tulemas oli.

Kõrgel wõlwil hiilgas päikene, kui udu teda oma tiiresid maapäale paista lubas. Oli kesk-hommikune aeg. Siin ja jäl jooftiwad pilwed tulise kiirusega tuule tõttu edasi. Ka nemad kadusiwad ja nüüd piiras suurt lagendikku hommikune sinine taewas.

Juba hakkas põhjapoolses Kubesseles olem määratu waenlaste hulk liifuma. Rüütlite wastkiiwrid läkisiwad päewa käes heledasti, nende piigid ja odad kõikusiwad noore metsjana.

Wanemad Meeme, Lembit ja Meeme käisiwad läbi meeste ridade julgustasiwad neid, käskisiwad kõigiti

waenlaste wastuwõtmijses walmis olla. Jseäranis püüdis Neeme kaasjõdijatele waimustust sisse walada. Ta elaw waade oli weel terasem ja läbilõikawam kui harilikult. Ta filmad hiilgasiwad ja wälkusiwad otse kristallide sarnaselt. Wahwalt julgustas tema igauhte. Tulijete nooledena lendasiwad tal jõnad suust wendade südamesse ja kus neid ial kuulda oli, sääl käis üleüldine waimustus kannul. Käes oliwad tunnid, kus aastate harjutus nähtawale pidi tulema. Uuu ja kuulsus ehk häbi ja surm, neist pidi kumbgi Neemet kroonima.

Nüüd ilmus ka Lembit uuesti, kes wahelajal telki oli läinud. Tema istus juure musta täku seljas, täies sõjariides. Rübaral lehwisiwad faks kena suurt, walget fulge wäe juhataja märkidena. Wanem pööras wäe ees otjas ümber, andis nõrga käeliigutusega wäele märki, ja koke hakkas see edasi astuma.

Ka waenlased oliwad juba kaunis lähedale jõundnud.

Hirmus oli esimene kofkupõrkamine ja werine. Ülepää on selles lahingus üle kahetuhande inimese surma saanud, palju julgeid, wõiduhimulisi, wapraid eestlasi, aga wäga palju ka sakslasi.

Lembit oli ise siin ja sääl ees ja taga näha. Tema wile hobu keerles ja traawis ridade wahel wäledasti, rübarasuled lehwisiwad toredasti ja kõige mäsjawama maru sees oli siisgi ta waimustaw „edasi“ hüüe kuulda. Hirmus wihakija, hobuste hirnumine, haawatute hoigamine ja surijate wiimased walukarjatused paniwad õhu kajama.

„Edasi, mede mehed!“ kõlab Lembitu hääl ja edasi raiuwadgi mõõgad ja sorkawad odad. „Anname pihta!“ Neeme on siin ja sääl näha, kus aga nõrkemist kardetakse. See mees teeb tööd kuida kord ja kohus, täis tulisust ja isamaa armastusi. Ta waade on hirmus, filmad kiirgawad kolevalt. Ei selle waate ees ei juuda keegi waenlane seista. Wõitlejaga tormab ka tema jalk edasi ja külwab surma ja haawu waenlaste jekka laiali.

„Edaši, meie mehed!“ kuuldukse jälle Lembitu häält.

Ühes kohas märkab Meeme omaksetel kitsas käes olevat. Warsti on ta oma salgaga siin ja annab pääletükkijatele pihta, need taganewadgi, aga ei jäta ka sellepärast weel järele, asuwad teisele küljele, et siit-poolt murdma hakata. Gestlaste wägi hakkab jäält nõr-kema.

Meeme märkab seda ja ta hobu kannab südi wanema jälle siia poole appi. Ranges wõitluse tuhinas wiis teda hobu oma salgast wälja, see ei saanud nii järsku järele tulla, kui tarwis. See juhtumine tõi wõitlemisele suure muudatuse.

Waenlaste hulk kaswas kiirelt wanemate salgu-keze ees ja see pillutakse juba laiali. Sakslased raiu-wad täitmata teesid Gestlaste ridadesse. Nüüd on kord sakslastel rõõmukisa tõsta. Ja nad teewad seda wäge-wasti.

Meeme ratsutab tagasi, korjab mehed uuesti kokku ja wiib jälle wastu. Ja kui need ka teiskorda üksteisest ära lahutatakse, siisgi on noorel wõiduhimu-lisel wanemal õnn neid uuesti koguda ja jälle waenlase wastu wiia.

„Edaši, meie mehed!“ hüüab Lembit.

See walab uut werd wõitlejate soonedesse. Ja wäeriismed rühwadgi wahwasti raudmeeste päale ikka oma Neemele järele. Küll langeb rohkel hulgal saklasi ja saarlasi, aga ka nemad jätawad oma läbiminemisel täitmata haugud igale poole järele.

Ja kui läbi mürina Lembitu häält uuesti kuul-dakse, siis lõhub Meeme mis ta wõib, täies julguses ja waimustuses. Jälle kogub ta mehi, ja wastu! Ja kus tema mõök tõuseb, jääb on alati wagu taga. Ta on juba kangesti higine ja waenlase werrega huffas, aga sellest ei hoolita. Ta kübar on kadunud — Jumal teab kuhu kuffunud — aga seda kergem on paljapäaga pihta anda. Ka kõige wihasem waenlane peab teda siin kõige suuremate annetega wõitlejaks ja juhatajaks tunnistama.

Küll mõitlefiwad eestlased mehe moodi, nagu Saksa ajalookirjutajad isegi sellest lahingust jutustawad, aga parem sõjakunst, paremad sõjariistad ja raudriie andsiwad siin ometi südikatele pääletungijatele jurmahoobi. Nende malewa kahaneb, jõuud hakkab raugema. Nad ei jõua pääletungimist enam vastu pidada ja hakkawad taganema. „Tagasi, laewastiku pääle!“ hüüab Lembit läbi mürina, ja see ongi ainus abinõuu, mida siin ülepää weel tarwitada võib. Warsti on taganejad sõdides laewadeni jõudnud ja neid hakatakse kohe lahti päästma, et kaugemale Koowa jõeie sõuda, kuhu waenlaste nooled enam ei ulata. Kõik jünnib korrapäraliselt. Silla pool on ka liikumist näha. Wiist arwasiwad sakslased et eestlased merde tahawad põgeneda ja walmistasiwad wastuwõtmisele.

Laewade lahtipäästmisel märkab Neeme, et sakslaste ja liiwlaste wäe seas weel fibedasti edasi wõideldakse. Ta waatab ja näeb: üks tema salga jüdikamatest meestest, Kaldi, mõitleb umbes kümmekonna teisejega sakslaste vastu wiimast surmamõitlemist. Jälle kogub Neeme waimustawal häälel: „Sõbrad, Kaldile on abi tarwis!“ mehi ja tungib nendega laewalt maha mässawate, waenlaste keskele, ifka omaksjete juurde. Sõbrad ei tohi surmatud saada, häbi on wenda maha jätta, sellepärast edasi! Piigid, odad ja mõõgad teewad wihasemat tööd. Käsi jorkab, kuda suudab, jalg jookseb jäbaramata. Lähebgi forda wiimaks mõitleja salgakesejega ühendada ja nüüd katjutakse jeltfis laewade juurde tagasi saada. Paar meest on jälle langenud, aga seda jüdikamalt lõhuwad teised.

Neeme ümber on mõitlus kõige fibedam. Siin on raudmehe nagu murdu pihta andmas, aga ta on ka raugemata. Ja kuda ta keerleb ja pöörab, et waata aga!

Taganemine festab korralikult. Laewatelt on jälle mõned mehed appi tulemas, kuna teised nooledega eemalt lasewad. Korraga karjatab Neeme ja punane juga purtskab küljest wälja. Ta on löögi reiesse saanud. Jälle karjuwad rüütliid mõitu. „Wenmad, andke

pihta!" hüüab Neeme. „Mäidake, et teie mehed olete!"
Ja ta langebgi furnute kõrwale.

Weel waatab ta armastuses elawal vilgul kaaswõitlejate pääle, weel helgib tema filmist wiimane waimustuse sädemefek, weel naeratawad tema huuled, mis waluga kofkupigistatud hambaid katawad, nagu tahaks ta teisi julgustada, siis kustub seegi elu natufene, kaob Ümmametsja wiimane lootusetäheke.

Selle aja sees on teised tema ümber jõudnud. Sõditakse, aga taganetakse ka ühtlasi, sest suurem jagu meestest asuwad juba laewade pääl. Neeme keha kantakse nagu pühadust lootfikusse ja mehed sõuawad noolide rahe all ära, kaugele, laialdasele Koiva jõe waikjele turjale. Hirmus oli lahingu wälja waadata. Palju oli eestlasi langenud, aga wäga palju ka sakslasi. Need taganesiwad oma ülifallilt ostetud wõiduga waljusti õisates Kubessele poole tagasi.

Koiva jõe wood weeresiwad endist wiisi waikselt Lääne merde mis õhtuse päewa käes kaunisti jätendas. Werine päew hakkas lõppema. Ta oli werise macwaga mööda läinud. Ujaloo käik oli kord niisugune. —

X.

Odrawäljad hakkasiwad walgeks lõõma. Maa ägas endist wiisi rõhumiste all. Kadunud oliwad paljud perekad rahwa eluasemed, kus enne õnnes ja rõõmus elati. Siin ja sääl nähti harwa wanu ja nõrku warjukohtadest wälja waatamas ja mõnigi jäme pisar langes nende fortfulistele palgetele.

Ümmametsja mäel istusiwad faks naesterahwast toa ukse ees, kuhu pärna wari pääle käis ja ajasiwad magusat juttu. Wanem neist, Maada, lõikas nahest jalawarjusiid wälja, aga noorem, Miisa, tegi paelu. Mägäiti siit ja säält, kõige enam aga wiimastest juhtumistest ja iseäranis elawalt weel sellest, mis nüüd, Utsküla pool wõis sündida. Et sakslased sääl wõitfiwad, seda ei teatud arwatagi.

Korraga ehmatas neid wali meesterahwa hää. Mõlemad jäiwad hirmul kuulatama.

„Sõnumid Koiva äärest!“ kuuldi hüütawat.

„See ongi seesama koht wist, kuhu Neeme läks ütles Niisa.

„Seesama neh.“

Maesterahwad kargasiwad püsti ja ruttasiwad tuleja poole. Niisa oli wäga kohkunud. Tema mokad wärisesiwad ja peost kukkus töönnuga maha.

„Mis siis on?“ küsiti tulejalt.

„Mis muud, kui meie mehed on wõidetud. „Oha-tes lastis sõnumik seljakile punu najale ja pühkis higi otja eest.

„Noh, mis siis Neeme teeb?“ küsis Niisa. „Du ta ka terve? Ruda, — kas ta minule ka sõna saatis?“

„Ei tea tast suuremat. Oli nagu kuulda, et ta wõideldes haawa puusasse saanud ja sellepääle teistest laewale kantud. Mind saatis Lembit, — tema ei tea sellest midagi. Haaw olla wäga suur ja wanem ei anda enam mingit elumärki.“

Jutu ajal ehmatas Niisa weel enam. Ta ei kuulnudgi enam sõnumiku juttu, ruttas libedasti nuttes tupp ja lastis end magamisenaha pääle.

Dues läks ka nutt suuremaks. Ja naesed arwasiwad:

„Neeme oli enne minekut ifka nii rõõmus ja elaw ju see tema surma tähendas. Kes ifka nutab, see tuleb tagasi, aga naerul mineja tapetakse ära. Ega niisugused tulised palju häid päewa näha ei saa.“

Rahwas oli wanasti wäga uskliku waimuga ja see awaldas end iga tähtsama juhtumise juures, nii ka siin. Wanema mehe juhatusel wõeti ohwerdamine ette. Igauks tõi tulele mis tal oli — oli see tükk leiba, liha ehk midagi muud. Tánati wanaisa ja paluti jõuudu kõiki waikselt ärakanda. Nurinat ei olnud palwel kuulda. Kõikide usk oli woolaw, ühesugune puhas.

Sõnumitooja ümber koguti uuesti kokku ja päriti sõja asja järele. See kõneles edasi:

„Meid on nüüd mitu koju saadetud, teatust tooma, et haawatud ja ülejäanud mehed pea koju tulewad ja sõda siit saadif otja lõpeb. Nii armas Lembit. Muidugi on teil waja kõif walmis panna, et põdejaid ilufasti wastuwõtta.“

Selle aja sees kaebas Miisa walufasti toas ja nuttis ühtelugu pääd käte wahel hoides: „Oh, oleks ma su juures olewat, ma ei kardaks nii, aga nüüd... Ma ehmatafin, ei ma kartsin kangesti. Tea, mis sinuga weel jündida wõib. Kas ja siis — ega ja siis jurnud ei olegi, aga kes teab, kuidas nad sinuga ümber käiwad. Ma ei jõua oodata, kuni ja tagasi tuled. Ma pean jünd warsti näha ja aidata saama, Neeme! Neeme! ma ei . . .“

Nutt muutis waljuks lufjumiseks, mis kõnet takistas. Ta waene oli küllalt oodates südamewalu tundnud ja nüüd tuli õnnetus, õnnetuse pääle. Neiu läks wälja ja kuna teised naesed nutsiwad ja imetlesiwad püüdis tema uudishimu tõttu sõnumifult weel mõndagi teada saada.

„Kus pool see Koiwa on?“ küsis neiu sõnumifult.

„Ifka lõunapool.“

„Kas kaugel siit?“

„Wäga kaugel.“

„Wäga kaugel.“

„Kui kaugel?“

„Üle kolme päewa teekond.“

„Ega siis Neemest ei tea sa muud, kui et tema raskesti haawatud olla?“

„Ei tea, aga Lembit armas, et nemad nüüd taganema hakkawad ja muidugi hommikupoole ehitaks. Su siis Neeme ka ifka ligi kantakse, kes siis teda maha jätab?“

„Aga kuda wiisi nad peaks põgenema?“

„Ehitaks jõe mööda ülesse ja siis säält maale Muidugi jääwad laewad ja kõif sõjamoona waenlastele.“

„Soo, wõi nii. Kas ja Neemet pärast haawamist nägid?“

„Ei näinud. Sõjamehed olivad kõik murdus ümber ei saanud ligigi. Ja mul ei olnud ka aega waadata. Talitused olivad väga kiired.“ Neiu hakkas jälle nutma. Sõnumik läks mujale teatust wiima. Järgmine öö läks neiu uneta mööda. Neeme haavamine seisis lõpmata filmade ees. Mis pidi armsamaga saama? Kas on veel lootust, et ta elama jääb? Kuda see ometi tuli, et sakslased jälle võitsiwad? Jah, see ei näidanud nii uudis olewat, nad võitsiwad ju alati; kes jõudis raudmeestele vastu panna?

Niija teadis et sõnumikku paljud kibeda hinge piinaga kuulewad. Ja see tegi kannatust fergemaks, et südamevalu armsama läbi tuli. Võis ju Neeme veel elama jääda ja wiimaks koguni õnnelikult võitjaks saada. Tõsi on, et kõige pimedamal ööl tähed säravad, ehk neid küll pilwe pärast näha pole.

Aga ometi ei lootnud ta seesugust sõnumit kuulda saada. Kuda see ometi tuli, et tema Neeme ära wõideti? Ja uuesti pigistas neiu pääd kae kae wahele, uuesti kummardas ta kummuli woodile.

Wanad mehed käisiwad üksteisest tummalt mööda. Naesed nutsiwad walju häälega ja see mõjus ka lastesse. Need forjasiwad wagusalt toa nurka ja jätsiwad ka harilikku mängimise järele.

Päikene läks puhkama, ilmaküünal kustus ära. Igaüks heitis pöönutama, sest töö, waew ja walu olivad wäsitawalt kõigisse mõjunud. Ka Niija ronis nurka asemele, aga ei uinunud. Tema mõttes mõlkus midagi muud, mida ühelegi ei awaldanud. Kõik jäi taja. Ringupuud sahisewad wäljas, kass urises ahju otjal, kikk rigistas ühtesoodu, inimesed jäiwad magama.

Wõis veel natuke aega esimeseni kufelauluni olla. Unised inimesed norisesiwad. Majast astus Niija wälja. Ta oli teeriides, komps kae otjas ja astus rutuliselt. Duekoer tõstis pääd ja urises tajakesti, kui aga nägi, et teekäija tema parem sõber oli, jäi ka tema warsti rahule ja pani pää maha.

Neiu komistas tihti künngaste üle, aga need kõit ei tähendanud midagi. Warsti jõudis ta soo stlābi paksu, pimedasse metsa.

Teisel hommikul olivad inimesed Ummametsas wara ülewal toimetamas. Palju nälginud kõhtusid tahtsiwad süüa, juaa ja eluaseta saada ja siin ei wõidud enam wiibida.

Päike tõusis taewas ifka kõrgemale; soojalt waatas tema pilk ka Gestimaa pääle, kust wiimasel ajal nii mõnigi torm üle käis.

„Kus see Niiisa niikaua peaks olema?“ küsisiwad mitmed. „Juba keshommik käes ja teda pole weel ülewal. Muudu oli ta ifka warane.“

„Tea, kas ta õite haige on, wõeh,“ ütles üks wanadlane naesterahwas. „Ma lähen õige waatama.“ Ja ta kadusgi majasse.

Warsti ilmus seesama uuesti ja ütles: „Mina ei leidnud teda säält.“

„Mõh, kus ta siis on? Sõge; ja ma ei pand ka ennem tähele, kui wälja tulin!“ Müüd oli ehmatus suur. Igaüks teadis, kui palju Niiisa Neeme filmis maksis, kui see weel elas ja oma armsamat wanemat ei tahtnud keegi misgi hinna eest kurwastada, päälegi haiguse ajal. Otsiti, hüüti waadati kõik kohad läbi, mida warjulisteks arwati, Niiisa oli ja jäi kadunuks. Ta oli Ummametsast äraläinud; keegi ei teadnud kuhu.

XI.

Koiwa jõel seisiwad ühe laewa lael mitu meest ringis. Nende wahel lamas kahwatanud näoga Neeme, filmad finni, puus seotud.

Kõik olivad kurwad, kõigi nägudelt paistis rõhutud olek, sügaw tõsidus ja walutundmine. Oli seda lahing toonud? Oma jagu ka, aga palju enam Neeme olek. Katsumistel leiti südame alt ifka soe olewat, nagu minestanud inimesel, aga siiski arwati seda märki petlikuks. Ja kui wiiv wiiva järele weeres,

ilma et haige oleks liigutanud, siis weres mõnegi palgelt jäme pisar alla.

Ja nii waatsiwad paljud Ammametsa wanema keha ümber, mis surma suus iseäranis kõigile auusaks läks. Keha seati paremine, kasteti külma weega, sest seda rohku oskasiwad kõik tarwitada. Mitmed katsusiwad ka surnu kätt ja nutsiwad kibedasti. Kui siis wiimaks kõik jäält eemale läksiwad, siis ei lahkunud ometi Kaldi mitte. Ta wöttis Neeme kae pigistas seda soojalt, rahuga ja iseäralise palawa armastusega, kuna filmad ühtelugu märjad seisiwad. Ja kui tasane tuul puhus, siis weeretas tema mitugi kuuma piiska lange-mise teelt kõrwale. „Wõi minu eest!“ nuttis juuresoleja. „Minu järele siis tulidgi ja mäsawa hulga keskele! Neeme, Neeme! ja ei tohi surra. Waata weel kord oma täes olemises meie otsa! See on mulle tõesti kõige kallim. Jaga meile weel üks tilgakene sellest waimustusest, mida Wanaisa ise sulle on kinfinud. Neeme, ära sure weel mitte ära!“

Kaldi lastis end laewa laele, wanema kõrwale, kallistas, musutas, seda uuesti ja uuesti. Ta oli ärda meelega ja Neeme parem sõber. Uuesti lufsus kurtja:

„Neeme, Neeme! Ela weel üks filmapilk.“

Aga surnu ei liigutanud.

Tasane tuul pani Koiva turja waikselt lacne-tama. Puhus ta üle wee, laewade kogu, üle Neeme ja tema walwajagi. Wiimane seisis kujuna paigal. Üksigi asi ei suutnud selle mõtet segada; need wiibisiwad kangel, kangel kodu pool.

Õudis õõ. Mõningad tähed särasiwad igaweses uduses, taewaaluses ilmaruumis tasase hiilgusega. Need käiwad alati rahus oma teed. Jähe õhk kosutas kõiki, ka walwajaid.

Kaldi istus jügawas kurbtuses alles oma koha pääl ja waatas ikka Neeme pääle. Korraga liigutas lamaja, haewastas, ajas filmad pärani lahti, waatas wõõrastawalt weidi, siis aga waasiwad need jälle kinni. Di kuda nüüd Kaldi rõõmustas ja imetles! Mis see tähendas? Wõi siis ikka kuuldi tema palwet ja anti

fõbrale elu tagasi! Uuel lootusel ja julgusel talitas nüüd tema wanema juures.

Natufeje aja pärast ajas wanem filmad uuesti lahti. Kaldi oli meelest ära. Ta katsus wanema filmi, kas need ikka tõesti lahti on, waatas lähedalt ja kaugelt. Kuda see wõis olla, et inimene furnust elusje tõuseb?

„Neeme, Neeme! Sa elad! Oh mis õnn sind kaisutada. Ja ega sa ju furnud ei olnudgi.“ Wanem püüdis istukile ajada, aga ei wõinud: waos jälle aje-mele. Kõijis siis nõrgalt:

„Palju meist langenud on?“

„Ei tea weel.“

„Ae?“

„Ei tea weel. Lembit ei ole ütelnud ja wist ka temagi ei tea. Kas sul walu on?“

„Jah.“

„Kas ikka puusa sees?“

„Jah, jääb küll.“

„Kuda see oli, et sa niikaua liigutamata maas olid?“

„Ma ei mäleta muud, kui seda et sind aitama tulin ja jääb juures haawatud sain. Aga kus Lembit on?“

„Teise laewa pääl.“

„Mis ta pärast lahingut ütles?“

„Ei ole midagi kuulnud.“

„Ma tahaks väga temaga weidi kofku saada.“

„Noh, eks ma kutsun siis tema siia.“

Ja ilma wastust ootamata hüppas rääkija wenesse, tõmbas nahkse rihma, millega see laewale finnitatud oli, lahti, istus pingile, wõttis aerud pihku ja warsti oli sõiduriist kadunud.

Neeme nägu oli palju langenud, kuiv, eluta. Wist ei suutnud neid murepilwi mitte haigus ega walu tema palgedele koguda, waid südamel asi: Lootuse faotus löögi läbi. Kus oliwad paljud tema wendadest? Magasiwad nad lõpmata surma und. Ja mis nad enesega kaasa wõtsiwad? Selle küsimuse pääle ilmuwawad tema filmi ette ära lõppenud omak-

fete kujud, rifitud wiljawäljad, põlenud eluasemed ja jälle uuesti weri, furnukehad, pleekijad luud, rõõmus-tajad rongad — üks kolemus teise järele.

Wanem, kes alles nii tuliselt sõdis, nuttis.

Ta oli rõõmsa wõidulootusega auupüüdjä meelega lahingisse jooksnud kuulsust otsima. Et südid päälehaakajad lööbuid wõiwad saada, seda ta enne ei ustunud. Meeme kujutas alati endale seda pilku ette, kus ta hõisates wõidust tagasi tuleb, kus teda auustades wastu wõetakse ja lauludes ülendatakse — nüüd oliwad need kadunud. Wõis küll aeg tulla, kus uued tuuled üle maa puhusiwad ja wõitluse uuel jõuul lõf-fele õhutasiwad, ega kas siis Meeme ülepää weel mi-dgai ette suutis wõtta?

Warsti tuli Lembit teiste wanematega, kes pea igaüks haawatud oliwad ja nüüd hakati nõuu pidama, mis teha tuleks. Wanemad istusiwad Meeme kõrwalä laewa laele maha.

„Mis me nüüd peame tegema?“ küsis Totna wanem.

„Mis Lembit arwab?“ küsis teine.

See hakkasgi kõnelema.

„Õhtul kui ilm uduseks läks, saatsin mina käf-jala sakslaste leeri, nende toimetusi tähele panema. See teatas, et jääd pool igal mehel kindel nõuu olla lahingit uuesti alustada ja meie laewawäge ärawõtta. Nemad tasjinnud juba oma laewad merelt jõe suhu, et homme meie turjale tulla. Ja waadake, seda on weel wähe. Nende wägi on nüüd kahes jaos: pooled mehed läinud täna õhtu Koiwa jõe lõunapoolselä kaldale, aga pooled jäänud Kubesselesse.“

„Ja-ah, noh, mis see siis tähendab?“

„Näe seda. Nende nõuu on, minu arwamise jä-rele, see. Egitaks alustab laewawägi pääletungimist, kus julgesti arwata wõib, et nemad wõitwad. Püüame meie nüüd laewadega nende eest kumbagile kaldale eest ärapõgeneda, siis tuleb maamalewa kaela pääle.“

„Jah, õige,“ kinnitas Totna wanem. Minuke tee meie päästmiseks on siis hommikupoole sõuda.

„Aga jeda meie ilma tuuleta ja vastu wett kogu ei saa. Meie waenlased on kõik teinud, et meid oma lõhju saada. Kõik wahwamad mehed on meil surmatud ja haawatud. Meie määratu hulk hobuseid on nende kätte langenud ja ilma nendeta ei suuda paljad jalamehed midagi ärateha. Igasugune lahingu uuendamine tähendab uut õnnetust kaela kiskuda. Ja mis meie naesed, lapsed siis tegema hakkawad?“

Wanemad waatafiwad nõuu otsides üksteise otsa ja ütlesiwad:

„Noh, mis sa ise arwad? Andke Neemega oma arwamisjed teada. Neeme, mis sa mõtled?“

Ja Lembit kõneles edasi:

„Minu otsus on see, et meie kudagi põgeneda katjaks, laewad siia jätaks ja endid seega päästaks. Wastuhakkamisel kaotame muidugi meie ja siis langeb sõjamoos ikka nende kätte, kuna meie meestest jällegi paljud langewad, kes ehk wast edaspidi mõnda parematgi teha wõiwad. See on küll sinu kahju, aga ta on ometi kahest kibedusest pisem.

Minu jaoks haawatutele põetamise paiku ja wäsinutele puhkekohti muretseja ja kes meie praegusest kibedast olekust teatust wiivad. Teeme siis nüüd nii: Katsume põgeneda ja weel täna õösel. Paks udu katab maad ja merd. Waenlased ei saa pea midagi teada, mis meie toimetame ehk teeme. Jätame laewad siia, sõuame wenedes tüki maad mööda Koiwa jõge ülemale ja kui malewa ringist wäljas oleme, astume maale. Aega ei wõi enam wiita, südaöö on käes ja kawa see suure talituse juures ka ei kesta. Seepärast wennad tööle!“

Kõik kiitsiwad Lembitu sõnu häaks. Hakkas ka walmistamine. Wenedesje pandi fergeid asju ja toidukraami, kui palju weel ülepää ligi wõtta wõis. Laewadele puuriti haugud põhja, lõigati purjud lõhki, raiuti mastid puruks, pilluti wette, teades, et need tingimata muidugi waenlaste jaaqiks langewad.

Lembit ja Neeme ajasiwad weel weidi juttu.

„Mul on suur kartus Miisa pärast,“ ütles Neeme, „tema wist liiga jällegi kurwastab, on ju teine nõrga-loomuga päälegi.“

„Soo, wõi nii, neh. Ma saatsin sõnumiku ka nii järsku ja ilma sinu teadmata, et ei tulnud muud meelegi.“

„Kas sa sõnumikule oma nõust ka midagi rääkijid?“

„Jah ikka ka.“

„Aga kas sa ka käsku saatsid, et kodu kurwad ei ole ja kas sa ka sõnumikku kodu meie asjadest, mis tulemas on, jutustada käskijid? Muidu nad arwawad ehk meie kiisikuje suurema olemat, kui ta tõesti on ja kurwastawad ilmaaegu.“

„Jah, ikka nimetasin ka.“

Sõjamehed astusiwad lootfikutesse, wõtsiwad mõlad pihku ja kiirelt lendasiwad kerged sõiduriistad wastu wetewoogusid ülemale, warandust, surnud wendi ja wõiduauu maha jättes. Ja kui mõlade otsast tuhanded weetilgad wilusängi tagasi langesiwad, siis kuffus nendega ühes ka palju kuumasid piiskasid kaaja. Mõnigi keewawereline sõjamees nuttis, walu, fibeda, kuuma walu ja ärarääkimata kurbtuse pärast.

XII.

Tasane sõit kestis umbes paar tundi. Hommikupoolne taewasõrw löi laialdaselt punaseks. Koit lahkus Amarikust ja hakkas päewakuünalt süütama ja teele saatma. Wenede päält sihiti hoolega, et nad fange udu tõttu mitte kaldale ei sattuks, ega sellega oma põgenemisest waenlastele märku ei anniks. Udu läks weel tihedamaks ja paksemaks. Lembitu käju päale sõuti wiimaks kaldale, wõeti paatides olemad asjad ära, tehti need niijama tarwitamiseks kõlbmataks, mindi maale ja lükati need weewoogude hooleks. Neeme jaoks tehti raam ja kanti ühes teiste haigetega edasi.

Päike tõusis punades üles kauni fuldie koidu järele. Mehed oliwad Roiwa jõest umbes üks werst eemale jõudnud. Piff, puudustega täis puistatud ja waludega witsutatud teekond ootas kõiki. Sammud täis filmawett, käigud täis koleduši, maad ja metsjad täis mõrudusi, mis käidud pidi saama, seisfis igal ühel filma ees.

Lõunaks jõuti suurde metsa. Puhati, söödi ja joodi, mida keegi sai. Suurem jagu malewat läks fohe teele. Et toidukraam vähene näitas olewat, siis loodeti teel küttida ja juurde muretseja. Selleläbi lagunes hulk mitmeks, kes igaüks foju poole enamasti ise tee waliswad, kuna koos jahiloomade poolest puudust wast tuntakse.

Neeme jäi haigeks, kandjad pidiwad seega puhkama jääma. Haawatu terwis nõuudis kauemaks rahu, mistläbi seltsifene efiotsja paigale jäi.

Haawa pesti tihti ja seoti hoolega, aga see ei tahtnud palju mõjuda, haigus läks alataja tugewamaks. Päewa ajal jaadi ikka weel läbi, aga seda libedam oli ööje wiluga. Tuld ei tohitud ülesse teha: see oleks pimedas kaugele paistnud ja terve farja waenlasti kallale kutsunud. Oliwad nad ju wõitjale wäele kaunis ligidal.

Walwajaid oli Neemel kaks. Kuna üks wahtis, soojendas teine oma ihuga haiget. Pääle kahejalgsjete oli metsas ka palju tugewaid neljajalgseid waenlasti, werehimulise meelega, üksluisse kehaga, halli watiga, suurte jabadega ja terawate lõugadega. Ka nende eest tundsiwad peidusolejad hirmu ja tegiwad kõif, et pärast kahjatsjemist ei oleks.

Haigele tehti sammaldest ja puuokstest pehme ase'kus sellel kaunis hää puhata oli. Niijama muretseti hoolega toidukraami eest. Kordamisi käidi jahil ja kordamisi käisiwad mõlemad walwajad ka eemalt oja-keseft wett toomas.

Neeme oli mees haawa walu kannatama, aga seda pöörasemalt mässas ja möllas mure omaksjete eest. Walusalt mõtles ta selle kahju pääle, mida

Sakala, Nurmekunda, Soontagana, Kotalia, Saaremaa ja mõned väiksemad, nagu Ummametsa ja Sõr-
wemaa nurgad praeguse lahinguga saiwad. Igawest
häda, ahastust ja werewalamist, seda ei suutnud „Koiwa“
kaotada. Ja rahwas, see waenekene, pidi jälle midagi
näha saama, mis tema elujuurt läbinärvida püüdis,
tema jõudu otsani ära furnas, tema üdi imes ja tema
fondid wiimaks kaarnatele folistada ähwardas anda.
Mis see oli? Häda, mitmekordne häda.

Neeme tundis oma rahwa loomu ja teadis, et
asi sellega ei lõpe. Waba rahwas ei sallinud wõõrast
lehtawat õhku oma keskel, ega waenlaste haisu Lembitu
läbi kuuljaks saanud Sakala radadel. Nad tahtsiwad
ise mehed olla ehk surra. Hirmus orjus ja surm
mõlemad ühesugused hauda wiid. Mida teine natu-
fese ajaga teeb, seda sama teeb esimene aastate järele,
ja päälegi ülijuure hädaga. Waat, see ajab südamed
uuesti süttima, käed liikuma sõrmed sorkama ja huuled
hüüdma: „Niikaua meie alla ei heida, kui käsi öla
küljes liigub!“ Weri peab woolama, seda teadis
Neeme ette, hästi. Nüüdne werewalamine ei suuda
seda weel feelata. Oh kui õnnetuks tegi see wanemat.
Ta tegi mis wõis, aga kõik oli tühine, ilma kasuta,
kahjulik päälegi. Ja tema lootused, kus need? —

Ja piin mässas ühtelugu, ilma lõppemata. Just
nagu oleksiwad ahastus, kurbtus ja walutundmine
teda oma märgilauaks walinud, nii tormasiwad nad
uuesti pääle. Üks kurb järk läks, teine asus asemele,
ühesugune wahetus, aga jüisgi nõrgestaw, furnaw ja
tüütaja. Wõitlemine pidi tulema, seda teadis wanem
ette. Aga misugune? Arwata wõis, et ta weel kibe-
dam ja iverisem on, kui kõik senised kofkupõrkamised.
Surmale saiwad ohwriks needgi waimustatud pojad,
needgi elustawad sädemekesed. Maa pidi weel enam
laastatud saama, ehk ta senini küll juba paljas oli.

Eluasemeid ei tohtinud olla, see ei olnud
sõda mis neid järele jättis. Kodufoldded pidiwad
kaduma, ühes nende ilusate mälestustega, majad maaga
tasa tehtama, ära häwitatud, ära põletatud saama.

Endise ilusa elufoja asemel pidi ainult haawatute ja jurejade läbilõikaw kisa helisema, endise lõbusa jutu asemele, sõjamürin.

Uga kui mehed sõjas otsa saiwad, kes siis pidi nõrku awitama, toitma, katma, kaitsema, põldu harima, jahil käima? Kes pidi siis omaksete ja wana raugakeste eest hoolitsema? Ja endise koleda mehe kõrwa asus teine pikaldase kehaga, wenima olekuga, wehiste filmadega, ärakurnatud näoga kooljas — nälg. Ja waene Neeme mahutas seda mehiseft kõiki oma kumijewa pääsisse. Ta tahtis kannatada wiimse hinge tõmbamiseni, täitsa wanema kannatusjega.

Kõige selle mure sees helgib wanemal filma ees ometi üks tähefe, üks pühadus, üks kõrgem olewus. Teia kus ta nüüd wõis wiibida ja mis ta pidi mõtlema? Wist nutab, et õnn pole meid awitanud. Muidugi. Ja kas on ta ifka alles terve? Oh on ta haigeks jäänud? Wõi on kusagile küüfi langenud? Kes teab? Usfifid on iga pöösa alune täis. Uga kui ta nüüd kuulda saab, et ma haige olen ja koguni raskesti, siis ta wist jääb küll nõdrameeleliseks. „Niijakene, mu südamefe!“ Neeme kattis pää kättega ja ahastas: „Oh oleks ja mu juures! Teised kannawad hooft mu eest, kus oled sina! . . .“

Ühel päewal küpsetas Kaldi tulel liha, õõsel oli see wõimata. Neeme istus mureliku näoga käsi pööjakil ja waatas päält. Mitu päewa läksiwad juba juures mures mööda. Wanem kõneles sõbradele tõsifelt kauaaegse waikimise järele:

„Minu waew läheb ifka suuremaks ja walu kangemaks, jõud kahaneb koguni ruttu ära. Kõif tahtmine on kadunud, wist on surm ligidal. Sellepärast kuulge, mis ma ütlen: Ei maksa, et teie nüüd minu eest nii hoolitsete ja waewa näete. Teie isad, emad arwawad muidugi, et surnud olete. Minge parem koju neid waatama. Ega mina wist küll enam terweks ei saa.“

Kaldi kuulas ja hüüdis ägedalt:

„Oled sa hull, wõi mis sul on? See pole kellegi mehe jutt! Ja siis oleme meie tõesti metsalised, kui sinu nõuu järele teeme! Ja kui meie ära läheme egas fina siis küll terweks ei saa.“

„Aga teie wõiks mulle toitu maha jätta, millega ma edasi elada wõin, ehk saan wiimaks terweks ka. Teie olete küll üleliiga waewa näinud ja ma enam seda näha ei wõi.“

„Wa wennas jäta õige see jutt järele.“

„Oleks mina üksi õnnetu olewat, siis wõiksin ka abi ja hoolitsemist nõuda, aga nüüd, kus wiletsaid kõik kohad täis, pean mina sellest lahti ütleva. Minge ja aidake teisi, kellel abi tarwis.“

Neeme nägu oli furb, filmad tumedad, wainustus kadunud. Ta oli lootusetu, nõrk. RIBE walu ja kange hinge häda paniwad mehe tõesti kibedalt kõnelema.

„Näe, sa ajad sühkest rumalat juttu, mis mitte kuhugile ei kõlba. Dota, kui kodumaale tagasi saame, küll siis teist laulu lasjed. Sulle on puhkamist waja, nägu on sul kahwatanud ja filmad tardunud. Heida õige magama. Ma sean weel samblid ümber, et soojem oleks. Säh, söö nüüd küpsetatud liha ja uinu siis?“

Nende sõnadega wõttis ta tulelt tüki särisevat liha ja ulatas wanema kätte. See sõi isuga, waatas tänulikul meelel sõbra otša ja ta meel lahkus weidi muredest ära, läks rõõmsamaks. Tema suguwendades oli weel mehi, kes palawa armastusega iga suguwenda meeles kandsiwad. Neeme waatas jälle lahkkel meelel, rõõmsate filmadega sõprade toimetusi päält.

Talitajad kandsiwad kõiki waewa hääle meelel.

Ummametsa noor wanem, kelle kuulsus juba kaugele ulatas, see oli nende rawitseda.

Misfugune õnn! —

Ja kahefordse hoolega toimetati haige juures.

Pääle sööma uinus Neeme pisut magama. Mõlemad juuresolejad ajasiwad ijekeskis taseft juttu.

„Küll sakslased ka nüüd võivad imetseda.“ kõneles Kaldi, „ja rõõmustada, et nad selle kõige tulijema pää palawaks tegija äratapšivad, aga wale!“

„Jah. Mees elab weel. Last võib weel asja saada,“ ütles sõber.

„Kas tead wend,“ hakkas Kaldi jälle jutulõnga kerima. Kui ma eila jahilt tulin, siis tulin ringides kaugemalt läbi, et ümberkaudsetest asjadest ka sõnumid saada. Hirmsjad oliwad asjad, mida siin nägin. Dannelikud wõitjad, sakslased, ei olegi weel ükskülasse tagasi läinud, pidustawad teised kõik alles Kubesseles ja käiwad aga hoolega kahlude kaupa maal riisumas ja põletamas. Keegi ei suuda nende tegusid keelata. Mina ei mõista, miks Kaupo neid ära keelata ei lase? Wõi sihukised keelust hooliwad wõi! Mina tabasin üsna kogemata seesugust salka ja siin oli kõikjugu rõõwitud wara näha.“

„Glamine on tõesti kardetawaks läinud,“ kõneles teine. Ja meie oleme ka alles wana koha pääl. Siia võib fergesti trobikond kaela sattuda. Peame nüüd ennemalt juba hoolega selle üle nõuu. Tme, et senini kõik, nii õnnelikult läinud on.“

„Tme küll.“

„Mina arwan nii,“ kõneles Kaldi, et warsti ära kolima peame. Minu teada on see nurk nendel weel jahtimata ja see wist kaua ei kesta. Waata ikka, warsti kajab ka siit laane nurk nende koerte haukumistest. Ja häda meile, kui nendele kätte juhtume. Neemest ikka kõige enam kahju.“

„Jah, ega see wale pole. Neil on otse ussiwaha meie wastu. Üks preester olla Kaupole niipalju kõrwi sofinud, et see warsti nõuusse heitnud ja nüüd jölada teine ühes: nemad tahta teisi kristlasteks teha, s. o. niisugusteks, kes teisele iganes paha ei tee, waid alati hääd, alati sulda hääd. Ja waata kas tembud sellega ühes käiwad? Kas tapmine mõne hääd temp on. Ja miks nad siis teisi tapawad, kui kõik tapmine patt on?“

Kaldi nifutas pääd ja küsis:

„Mis nõuu ja annad?“

„Kas ja siis oma sihi juba valmis tegid?“

„Jah, ja waata misjugune see on. Meie kanname haiget kuni selle ojakeseeni, jääb astume wette ja rändame ühe söömawähe tee ülespoole, misläbi jäljed segatud saawad, siis läheme jälle maale ja rändame edasi. Mida sügawamale metsa jõuame, seda parem.“

„Jah, koerte pärast just peame oja mööda minema. See nõuu lähneb, nii teeme kohe.“

Mõlemad mehed hakkasid fibedasti toimetama. Teine tegi haige Neeme edasikandmiseks kandraami, teine nülgis noolega lastud metskitse, et paremaid lihataikka kaasa wõtta. Kõik oli valmis, pididwad just Neemet raamile tõstma, jääb lastis Kaldi häkitselt pööjaste kahinat kuuldes otja käest lahti: noor sõjamees saarlaste moodi riides, ilmus meeste juurde.

Mõlemad mehed ehmatasidwad. Mõlemi toimetused jäiwad selle läbi wähe effitunud, seda enam et alles wähe aja eest waenlastest elawalt juttu aeti. Wõõras kõneles:

„Teie teete tuld! Kuda teie sellele julgusele tulete? Iga nurgakene kihiseb waenlastest ja nemad elawad üsna lõbusalt. Küll olete aga julged!“

„Armas külaline,“ kostis Kaldi, „Meie“... Sääb jäi sõna suhu kinni ja imestusega hüüdis ta: „Niisa wõi? Ne!“

„Mina see olen,“ kostis neiu naeratades. „Aga olge taha, et Neeme ei ärka. Laseme tema parem raamil magada ja katsume, et minema saame.“

Kaldi kostis imestades: „Siis ikka jina ise oled ja päälegi sõjamehe riietes! Praegu just pidasime isegi nõuu ära minna.“

„Jah, teeme seda ruttu. Üsna meie lähedal on jalk, mis teie üle kurja nõuu peab. Tulge minu järele.“

Neiu hakkas oja äärt mööda edasi minema. Kaldi ütles: „Kuule, lähme wette ja kõnnime ühe tüki maad ojas ära. Siis ei leia koerad pärast meie jälgi ülesse.“

„Dige,“ vastas neiu lühidalt ja astus ojasfe. Kaldi peatas teda jälle ja küsis:

„Kes need ahwardajad siis öieti on?“

Niisa jähwas kiirelt vastu: „Pärastpoole pife-malt. Nüüd tehke, mis käsen ja tulge järele, muidu kahjatsete warsti.“

Mehed hakkasivad Neemet kandraamile tõstma; see ärkas üles. Rõõm oli armastajatel suur, aga nad kurtasivad ka sõja haleda käigu üle ühtlasi. Aga häda-ohu tõttu ei olnud aega siin kauem viibida. Ruttu hakati minema. Niisa koristas toidukraami kofku, wistas õlale ja sammus eel, teised kandraamiga järele. Seltskond rändas tüki maad ojas wee sees, siis mindi jõomawahelise käigu järele wälja, murule, kungastest ja kändudest üle, põõsaste wahel ringisi-fisse tehes, et jälgefid eksitada, ifka edasi hommiku poole, sügawasse põlisesse metsjalaande.

Päike wajus ifka madalamale, alles paistis ta kõrgelt, aga nüüd wilkusiwad tema kiired weel läbi puude. Õht läks kammis jahedaks.

Põgenejad jäiwad wiimaks puhkama, sest kand-jad wärsiwad ära. Ka Niisa pühkis higi otsalt ja sõnas lühidalt:

„Siin wõib weidi seisatada.“

Kandraam pandi murule.

Neeme küsis kofe: „Aga jutusta nüüd, kuda ja siia said ja päälegi seesugusel ajal?“ Niisa lõikas igale ühele tüki suitsetatud liha ja odraleiba ja kui kõik sõiwad, hakkas ta jutustama.

XIII.

„Meie tegime Maadaga ühel päewal pastlaid, kui sõnumik Ammametsa tuli ja teie õnnetusest Koiwale teatust tõi. Sa kallis aeg, kuda aga mina äraehma-tasin. Ma nutfin, aga mis see aitas, mõtlefin siis kofe find, Neeme, põetama tulla. Küüfin sõnumikult järele ka, kus pool Koiva on ja kui kangel ta on.

Uma mõtet ei ütelnud ma kellegile, teised ei oleks mind jügugi tulla lastnud.

Teisel ööl, kui kõik rahulisti puhkasiwad, wõtsin mina kodust meesterahwa riided, pakkisin nad ilusasti kokku, panin toidukraami ka ligi, wõtsin salaja Rebaserina ambu ja nooled ja tulin nii ilma kellegile ütle-mata kodust ära. Juba lähemas metsas panin enese meesterahwa riietesse, riputasin wibu selga ja tulin.

Julge oli ettewõtte küll, aga õnneks ta läks ometi. Smelik, kuda see nii juhtus. Kolm päewa olin juba teel. Kui siis weel mõnest kohast küsisin, kaugel Koiva jõgi on siis wastati, et weel hää tükk maad kaja tuleb. Mina ifka edasi ja pärin ühtelugu. Sõjamehe riides sain igalt poolt läbi. Üksgi suguwend mind ei takistanud. Kui aga waenlaste jalga märkas, siis katsusin kõrwale hoida, niipalju kui wõimalik. Tee ääretest taludest sain niipalju ülespidamist küll, kui aga ise tarwitasin. Mitmed wäesalgad tuliwad vastu ja kui küsisin, kus Reeme on, siis wastati, et wist takka tulla. Mõned armasiwad dieti, et ja ehk kusagil metsanurkas haawa põed. Palju surnukehafid leidsin tee äärest, kes nälja, wäsimuse ja lahingi haawade pärast ära lõppesiwad. Korra juhtusin metsas põgeneja jalga pääle, kes siin puhkas ja neid oli kõige haledam waadata. Tuld ei tohitud waenlaste hirmu pärast üles teha. Seega näriti toorest liha ja külmetati. Kõik asi oli wilude ööde pärast weel wiletsam.

Warsti lootsin teid leida. Täna olin juba neljandat päewa teel. Lõuna eel läks ilm õige palawaks. Mina wäsisin ära ja heitsin ühe laia madala puu warju puhkama. Pikk rohi, mis mõlemil pool kaswas, warjas mind pea koguni. Mul pidi just uni pääle tulema, jääl kuulen forraga jalaastumisi ja põmisejat jutuhäält. Ohmatafin ehtotsa päris ära ja jäin hinge kinnipidades kuulama, mis asi see õige on ja mis sellest saab. Jutu hää kadus wahel üsna ära, läks aga warsti jälle waljumaks. Kui ma aga rohu kõrwale lükkasin, kuulsin pea iga sõna.

Minu lähedalt lähewad kolm meest tasasel käigul läbi ja peawad Liivi keeli nõuu. üks oli tüfeda tehaga Wellus, teine sakslane ja kolmas liiwlane. Wellus oskab Liivi keelt hästi, aga sakslane wähe. Wellus seletas waenulisel kawalal näol, kuda ta kolm põgenejat leidnud, kes igauks palju maksta. Ja kui need terwisega koju jõuda, siis olla warsti liiwlastel ja sakslastel uued kättetasujad wuenlaste jalgad kaelas. Põgenejate sõna olla omal maal palju wäärt.

Mina jäin weel terasemalt kuulama. Kõige selle aja wärisefin üsna hirmu pärast, ei teadnud, mis teha. Põgenema ei julgenud ka panna. Ja kuhu oleks mina nende kolme eest jooksnud? Niisama hull oli paigale jääda. Mis siis, kui nad ligemale tulewad."

Mehed jäiwadgi seisatama ja kõnelesiwad edasi. Mina ajasin hirmuga paksu rohu sees tasakesti weel sügawamale põõsa alla. Nüüd oli peidukoht parem. Siit oli mind raske leida. Jäin jälle hirmuga kuulama.

Nüüd kõneles Wellus, kuda need kolm meest omale õige kunstliku puhkepaiga olla walmistanud. Põõsad olla ümberringi koguni tihedad, aga põgenejad murdnud mujalt kadakaid ja toppinud ümberringi weelgi ära, nii olla koht hästi paks. Tema leidnud neid üsna kogemata üles: tulnud teine wäikest teerada mööda oja kaldal, mis Koiwa jõkke jookseb, et koju Kubesselesse minna. Tahtnud otse paksust metsast läbi reisiida. Korraga kuulnud jutukõminat. Tema ei ole julgenud ligi tulla, läinud siis natuke maad tagasi ja peitnud ennast wäikese, ojast ülewiiwa filla alla ära, mis ennemuiste juba tehtud ja koguni mädanud olnud. Siin jäänudgi ta ootama, et näha kes jutustajad on.

Läinud hull aega mööda. Jutukõmin kestnud ifka weel. Temal läinud aeg igawaks. Sääal tulnud faks meest tema poole ja astunudgi fillast üle. Puru kukkunud talle kaela, aga näe, kas mees sest hoolis? Kui wiimati mõlemad ära kadunud, tulnud ka tema wälja ja läinud waatama, mis sääal õige näha, ehk küll jutuhäält enam kuulda ei olnud. Waatanud sala

esiti läbi põõsaste ja mehike kohkunud üsna ära. Tule ääres lamanud Ummametsa wanem, Neeme.

Sa kallis aeg, kuda mina ära kohkufin. Ma olin nii äritatud ja süda peffis kaua aega nii fangesti, et tükil ajal nende jutust arugi ei saanud. Wellus hakkas rusikaid näitama. Waewaga kuulfin, kuda ta kõneles, et tema süda sind nähes jälle sellepärast täis saanud, et sa kord talle pidul häbi teinud ja tema ära wõitnud. Tahtnudgi juba kallale tulla ja elawad filmad tuhniks teha, aga kartnud ka Neemet, sõge on tugew mees ja mis sa talle üksi teed? Ja kui ta ka haige on, siis wõib ta kiskendama hakata ja teisi abiks kutsuda. Ja nüüd tuli pikem nõuupidamine, kuda teist jagu jaada.

Piimlane arwas, et teie wist nii ruttu ära ei lähe ja sellepärast olla parem, et weel teisi appi muretse da. See kõik ei wõtaks iganes mitte palju aega ja suutäis on hää. Neeme olla jakslastele nagu us põõsa all.

Nüüd hakkasiwad kõik jälle minema. Mina panin kõigest jõuust jooksema. Oja leidfin nende juhatusel tõttu warsti üles, ehk küll ka oma jagu waewa nägin ja selle järele teid niisama. Imelik, kuda see kõik nii õnneks läks. Poleks need mitte minu ligi sattunud, ma oleks teid praegugi otsinud ja suurel metsas asjata ümber hulkunud. Kus on siis siin need inimesed, kellelt ja küsib, wõi kui ka on, kust nemad peidukohta teadwad."

"Wanaisa juhatab nad ise tõesti sinu ette," ütles Neeme.

"Mina usun seda ka tõesti," wastas Miisa.

Neeme kõneles edasi: "Meil ei ole praegu kedagi karta, siinamaale nad ifka otsima tulla ei tea. Ja kui nad ka ehk koerte abil wiimaks jäljed ülesleidwad ja järele tulewad, ronime puude otsa ja hakkame säält wastu."

"Ütlewad ifka: Wanaisa ei aita, wanaisa ei aita; miks ta ei aita. — Soo, nüüd ma Wellust tunnen!

Tema, risu, see oligi, kes liivlasi ja sakslasi ettemal-
mistas ja kõik nõuu nurja ajas." Nii vastas Miisa.

Meeme mõttis jälle sõna: „Alga, kui ma veel
terweks saan, siis ma tõesti niikaua rahu ei seisa, kui
ta faelast ära saame.“

„Tema peab kaduma!“ kostis Kaldi ägedalt, nii
et mets kajas. „Muidu lähewad kõik uued ettemõtted
wette.“

„Küll nad nüüd ka wõiwad wana pesa kallal
arutada. Wäeti mees, ise jalkis oma asja ära. Önn,
jula önn meile.“

Kena wilu öö. Kuu ja tähed hõbetasiwad metsa
walgeks. Teisel hommikul oliwad rändajad uuesti
kodu teel.

XVI.

Ilusas Uuseni walitjuse aluses lossis peeti pidu.
Kohksti walgustatud jaalis kawatsejwiad rüütlid, jõi-
wad mõdu ja wiina. Paljude näod lõfendasiwad, oli
see palawuseft, kes seda teab ja lallitawa, suure hää-
lega kiitfiwad igaüks oma wäärtust. Tubade õhk oli
lämmastaw, aga keegi ei lahkunud säält, ei naesterah-
wadgi.

Suure pidusaali kõrwal, wäikeses toas, mille lae
küljes ilusas kroonlühtris paljud küünlad heledalt põ-
lesiwad, istufiwad rüütel Uusen ja liiwlaste ristiusku
würst, Kaupo, wäikese laua taga ja ajasiwad tasakesti
juttu.

Uusen naeratas ja kõneles käega üle juukfete
libistades:

„Mina kuulfin, et sinul kaunis osaw mees sala-
kuulajaks olla, et see sulle paljud keerulised tüfid aita-
nud üles arutada ja igaš asjas nõuu anda. Kas on
wõi?“

„Jah. Ön.“

„Ja seesama tõigi sulle sakalaste tulekust teatust?“

„Seesama.“

„Waata, mul on mõnda aega iseäralik asi ees ja seda ei saa ma wist üffi ialgi õigeks. Sinna on ojawat muuskijat tarwis, muidu ei lähe ja kas sa, wana wennas, laenad mulle mõneks ajaks oma tubli teenri?“ Ja rüütel raputas naljatades Raupe kätt.

„Jah, aga, wend, minu asjad on praegu kaunis tisedad küllalt. Ma ei saa õieti magadagi, ifka tuleb siit ja säält kõige halvemaid sõnumid. Naabrid, eestlased ja liwlased ei ole minu ristiusu wastuwõtmisega sugugi rahul. Ma olen ju selle teoga sakslaste sõbraks saanud ja seda nad ei jalli. Päälegi on nüüd Rubesfele parandamine nii wäga kaela pääl, et isegi nagu pääta kana ümber jooksen. Ja, wacta, süia on mul muuskijat wäga tarwis.“

„Noh, olgu pääle,“ kõneles rüütel, „ja ehk wõid mõne aja ilma temata läbi saada; katsu wähemalt. Kui õige tibe on, eks saadan siis sulle tagasi. Ja, kus teda siis sul nii tarwis on. Saklased ja saarlased on Koiva lahingu läbi nii löödud, et nad wähemast poolteist aastat põewad ja liwlased, noh neil on see mõte, et oma würsti karistada, üsna wõõras. Ma olen julge, et sul alla aastat midagi karta ei ole. Selle aja sees on minu ettemõte ammu kordas ja wõid Welluse tagasi saada. Waata sõber, minu asi on samasugune nagu sinulgi, nimelt maal ümber rändamine, ja kui ta sind kudagi laidetud leiab olewat, küll ta siis kohe teadust toob. Noh, kas oled rahul?“

Raupe ei wiwitanud ka enam. Plaksjades löiwad mõlemad mehed käed kokku ja kaup oli kindel. Rõõmsal meelel patsutas rüütel käega würsti õlale. Wellus oskas wähe Saksa keelt ja Uusen pisut Leedu keelt. Nii lootsiwad nad hästi läbi saada.

„Niipea, kui minu asjad õiendatud on, saadan ta sinule tagasi,“ ütles Uusen.

„Muidugi, muidugi.“

Nende sõnadega astuti saali, kus müra ja kõra kawa edasi kestis. Nüüd oliwad Niisa püüdmisses kawalad ja harjunud pääd ametis.

Mõni päew pärast Raupe ja Uuseni kauplemist algas Welluse teenistus uue koha pääl. Esimene asi oli rüütli ta südame saladus ära pihtida ja see sündisgi sellesamas saalis, kus mõlemad isandad pidu aegus plaanitsewad.

„Waata, mina olen,“ algas isand naeratades sofinal ja lahke tujuga, „mina olen nõuiks wõtnud ühte tüdrukut losfi teenijate ja toaneitsite sekka üles wõtta, mul neid ju palju ei ole ja pean needgi kõif ise kandma, ega seda ju losfi peremehed ei anna. Selle muretsemise juures pead sina, nagu tuntud murkija, abiks olema.“

„Mis asjas sina siin abi tarwitad?“

„Sõge, kas sa siis aru ei saa? Tüdruku finni püüdmise juures, — kus siis mujal.“

„Miks teda just püüda tahad? Ta ehk tuleb priitahlikult.“

„Ei, see on wõimata,“ kostis Uusen ja löi käega plaksudes wastu põlwe. Mina tunnen tüdrukuid ja iseäranis säältkülje rahwast. Nad on kartust otjani täis. Uja mõnega juttu. Sa wõid juba filmist näha, et ta muud ei taha kui sinust lahti saada. Sellepärast peame, kas wägiwaldsel wiisil ehk kawaluslega katsuma.“

„Kurjaga ei tee meie säääl kedagi ära. Nemad on raske sõja ajal nii sügawates peiduurgastes, et kudagi kätte ei saa. Muidugi toetawad weel sõrad wastu.“

„Aga, mis sa siis arwad?“

„Ma ei tea enne midagi arwata, kui ülepää ei teagi, kes see linnuke on, keda sa otsida tahad. Kuda ta nime on?“

„Ta ütles omal Niija nimeks olewat.“

Welluse filmad sätendasiwad, Seda ta rüütlike ei näitanud. Ja põnewalt aga pikalt nagu tähelepanematalt küsis Wellus nüesti:

„Kus ta siis elab?“

„Ammametja ligidal. Meie jahtisime kord — see oli Roiwa sõja ajal — säääl, siis juhatas ta mind tee pääle.“

„Wellus mõtles. See oli seesama wist, Neeme armuke. Ta küsis: „Meesugused ta juuksed on? Ma pean seda teadma. Edaspidi läheb ju otsimisel tarwis.“

„Walged, helewalged.“

„Aga filmad?“

„Need on pikaldased, tasase pilguga.“

Welluse filmad kiirgasiwad. Neiu oli seesama, feda ta armas.

„Kas tal ka kaitsjaid on?“

„Neid on igal ilusal tüdrukul.“

„Kas sa siis ülepää muud midagi ei tea?“

„Su ma küsijin ka, aga sain niisugused wastused, et kõik pärimised tahtmata katki pidin jätma.“

Wellus mõtles jälle.

Seesama neiu jah, kelle käest minagi niisuguse häbi sain, et praegu weel kipitab. Nüüd ma wõin kõiki awatud nõuusid korda jaata ja see tüdruk peab upsaka wanemaga ühtlase kannatama: mis ta siis tõl-
kab jedawiisi. Ma tahaks neile kord õige näidata, mis wõin. Aga ehk wõib Riisajid palju olla. Kas see on see minu Riisa. Ja uuesti küsis Wellus:

„Ammametja ja Kedrasoo ümber on palju külla-
sid meesuguses ta siis elab?“

„Waat', see üles otsimine sinu asi ongi,“ ütles Uusen.

„Noh, midamoodi mina siis seda tean toime-
tada?“

„See on su oma asi.“

„Ja, millal sa siis tahad teda kätte jaada?“

„Niipea, kui wõimalik.“

Wellus läks wälja. Kes oli nüüd temast rõõm-
jam? Tema südame saladused hakkasiwad awalikuks tulema, täide minema.

Arm ja wiha wahetasiwad ja wõitlesiwad musta-
tade mõtetega kordamisi. Neiu iludus ja ärarääkimata
õrnus, mis kord Wellusegi südame nii õnnejoowas-
tusel tufsuma pani, ei see lubanud kurja nõuu awa-

lifuks saada. Aga säälsamas nägi ta ometi, et see võimata on. Neiu armastas Neemet, see oli kindla tahtmisega läbi ja läbi, mõlemad ei usaldanud nuuskijat, tundsiwad teda ja kõige wiimaks weel see häbi harjutuspidul ehk suurel Ukupühäl — kõik need ei teinud muud, kui ehitasiwad temale müüri ette.

Aga kättemaksta Neemele, oo, see oli õnnelik möte! Siis ei olnud armastajad ka kumbgi õnnelikud ja Wellusel seega süda hoopis kergem. Jah, kättemaksta, hirmjasti kättemaksta oma häbitegijatele. Nemed ei tohtinud õnnelikud olla, waid õnnetumad, koguni õnnetumad, nagu temagi. Nende südamed pidiwad fibeda piina all mäsama ja kannatama!

Aga kuida wõis seda kättemaksmist toimetada? Nuusenil oli tüdrukut tarwis — mis muud kui Miisa jalaja selle lossi toimetada. Tüdruk waja porisise wiia, see kiskus Neeme südame iseenesest weriseks. Ja wisati kord Miisa, kui kulunud kuub ära, kus ta enam paljaks armastamiseks ei kõlbanud, siis ei wõinud wanem teda ometi omandada. Siis oli üks rikutud hingefe jälle rohkem ja kui ta koju tagasi tuli, siis wõis wäga olla, et wihane rahwahulk endisel wiisil abielurikkuja ära põletab. Seda ta soowis. Ta soowis hukatust ja segadusi kõigile kaela, iseäranis nendele, kes teda püha pidu pääl hirwitasiwad ja ütlesiwad, et ta maadlemise seadusi rikkuda. Kanges wihas ja kättemaksmise himus sammu Wellus ära. Ei saanud neiu Wellus, siis ei pidanud teda ka Neeme saama. Oli kord torm lahti siis keris urkija mõtteid, mida kadetus üleskeetis, ehk ta tihti küll isegi kõige paremal läbikatsumisel nendel mingit süüd ei leidnud.

Ja üks päew lendas teise järele, ikka, ikka edasi. Muutmata ja ilmlõpmata wahetus! Puude lehed läksiwad kollaseks ja hakkasiwad langema. Wihma jadas tihti, teed muutusiwad põhjatuks. Külmad ilmad, winged, läbipuhuwad tuuled jundisiwad igaüht ulualust otsima, kellel seda oli.

Hale oli sellel ajal Gestimaad woadata. Otsatu oli häda enne sõjakäiku, weel fibedamaks läks asi nüüd.

Paljud suriwad Roiwa äärest kojutulles nälja ja nõr-
kuse kätte, paljud wõeti wangi, mitmed suriwad haa-
wadesse, ahastusesse, kurwastusesse ja muudesse häda-
desse. Hale oli neidgi riismeid waadata, kes weel
wiimaks üle jäiwad. Näbalad seljas, tühi kõht, paled
haufus, nagu kolletanud, silmad hädaft wefised aga
siisgi waimustust ja suurmeelt täis, nii jõudsiwad nad
koju, koju kurba kõnelema. Häda, nälg, katk ja haigus
pidasiwad suurtes Metsapooles, Soontagana, Sakala ja
Ummametsagi laandes lõikust.

Kõik jeda nägi Wellus oma reisi pääl ja rõõ-
mustas, et mustad asjad tema küljest juba nõnda hiil-
gasiwad. Kõik läks hüwasti forda, ilusamine kui ta
armas. Ja ta sai oma tahtmist: Naerjad nutsiwad
tõesti!

Ta otjis ja urkis, ta nuuskis ja nuuskis Umma-
metsa ja Kedrasoo ümbruses neiu üle teadusi lõpmata,
tüdimata meelega. Iga sõna pani ta hoolega meelde,
ikka oma nõuude täienduseks, et raasugi kaduma ei
läheks.

Ümbertringi inimesed oliwad Niisat küll enne
tundnud, aga pärast Roiwa lahingut ei teatud temast
peaaegu midagi, nii kõneledi Wellusele. Mõned
rääkisiwad, et neiu tihti soo sõrwal ilusas kasemetjas
puu oksal istunud ja kurwe laulusid laulnud, et ta
wahel, korw käes, üle soo sammunud. Mõned jälle
ütlesiwad, et mõne aja eest Niisa Ummametsa lähedal
wigase Neemega koguni meesterahwa riietis kõndinud,
aga siis ei teatud enam midagi. Sõja ajal on kõik
asjad liig segased ja sõnumifandjaid wanu naesi ei ole
nähagi. Mõned inimesed kaowad üsna jäljetult. Et
neiu Ummametsas peidus oli, jeda teadsiwad ainult
kolm inimest külas, aga nendega ei sattunud nuuskija
koku, ega ei oleks need ka wastasel korral Niisast midagi
kõnelelud. Neeme keeld, kes armukest liig hoidis, kee-
las jeda neid tegemast.

Ja mida enam Wellus asjata uuris, jeda tige-
damaks läks ta süda, jeda wihasemaks ta meel. Ime-
lik, igal ajal oli tal õnne, aga siin mitte. Aga, kas

ta pidi siin siis oma nõuu katki jätma? Lapsik möte!
Selle taga on häbi Uuseni ees, muud midagi.

XV.

Paarkümmend päewa hiljem haukus Uuseni walitsuse all oleva lossi õue koer Welluse pääle. Mehe nägu on wäga tõsine, silmad tafased, ei nad wälgu, waid wahiwad altkulmu.

„Usud, rüütel, mu waew on peaaegu asjata olnud,“ kõneles Wellus.

„Noh, noh, kas su reis siis üsna asjata oli?“

„Ei seda just küll mitte, aga ma ei saanud temast rohkem teatust, kui seda mis meil juba oli. Niisa on kahtlemata mõnes peiduurfas, kuhu ülepää koguni raske ligipääseda. Usud seda, ümberkaudsed inimesed tunnawad teda küll, aga ei tea praegu temast mitte midagi. Sõjast saadik olla neiu kadunud.“

„Aga, kas siis nüüd kõik nurjas on?“

„Mitte, muidugi mitte! Katseid wõime teha kui palju ja mõned neist ka koguni niisugused, et Niisa julle ilufasti koju toimetame.“

Uuseni nägu hakkas hiilgama. Ta hüüdis:

„Wellus, wõid sa seda tudagi?“

„Näe sind! Oled sa seda siis kuulnud, et minu sugune mees ka furd nõunta asja juures seisab? Kus kõikide tarkus lõpeb, jääb algab alles mul“

„No, waata ifka!“

„üksikul inimesel on wõimata Niisat kätte saada. Tema on kaunis ettewaatlik ja targa päaga. Tema ei usu narrimist ning meelitamist sugugi ja koguni raske on ta püüdmist natukesse jõuuga wägiwaldselt toimetada.“

„No, waata.“

„Kõige parem on, kui sa mulle kahetsa ratsanikku annad ja neile äraütled et nad igas juhtumises täiesti minu sõna kuulewad. Nendega otsin linnu warsti ülesse.“

„No, waata!“ Wanapoolne rüütli meel oli selle kõne ajal õige rõõmsasse tujuusse sattunud. Ta nuttis,

naeris, tantsis, hüppas, tegi mitmesuguseid wigurisi, hakkas wiimaks lustitujus Welluse kaelast finni ja hüüdis wägewas waimustuses:

„Kas wõi terve lossi ajan wälja ja tulen ise ka kaasa, kui tahad! Aga millal me teele lähme?“

„Selle awamisega on weel aega. — On ka tore asi, kui auusa wanema tütar, ilus Niisa, sinu musu-tüdrufute hulka ilustab. Di selle neiu iludus on palju wäärt.“

„Noh, mis hulk neid siis minul on. Aga millal teele lähme?“

„Ara siis sellepärast nii ägedaks saa! Wida ennem, jeda hüwam. Kas wõi homme juba.“

Nüüd oli kord rüütli uuesti rõõmustada ja hõidata. Siis ei wältanud ju püüdmine jugugi kaua.

„Mina usun sind, et sa mu soowi täidad,“ kõnles ta. „On kord ilus neiu minu käes, siis tea, Wellus, et mina, mina, suure lossi walitseja, et mina,“ siin näitas ta sõrmedega wastu rindu, sind, sind!“
Uge waimustuse hoog ei lubanud edasi rääkida.

Teisel hommikul enne päewatõusu, walmistati lossiõues teele. Tallist wõeti kahesja ilusat hoost, mis muidugi põhjapoolsetest maapiiridest omandatud, soeti, puhastati filedaks, pandi sadulad pääle, wõeti toidumoona ligi ja mindi teele.

Täna oli Wellus wäga elaw. Ta seisjis firkelt sadulas ja küürus ning kõssis olekut polnud märgatagi. Näo muutmiseks oli ka palju tehtud ja jeda oli ka tarwis. Tunti ju Wellust paljudes kohtades ja septsjeti tema wastu kurje mõtteid. Seda teadis nuusfija kõik.

Tõmmu nägu oli walge; luurajad filmad katsusiwad otse julgelt ja lahteltgi waadata. Juuksed oliwad lühikesed, ime lühikesed, habet polnud enam olemasgi.

Kahesjale mehele lisasiwad end paar noort junfert ka juurde, nii et ratsutajate hulk üle kümne tõusis. Praginal sõideti prügitud teed kaudu wälja. Uusen oleks ise ka hää! meelele ligi läinud, aga aeg oli liig

warane — alles päewa tõusmise järele. Mees magas magufasti.

Päike waatas madalal taewa sõrwal, kui rändajad kibeda sõidu järele juures metsas ühe laialdase wiljawälja juurde jõudsiwad. Neg oli õhtune. Wäli oli Ammametsa omandus ja tema piirkondas. Odra oli lõigatud ja sääl, kus ennem tugew wili õõtsus, asusiwad nüüd juured aunad.

üks noor junfer hüüdis seda nähes:

„Soo, siit wõin ma ruunale midagi magufat ette anda. Ta waenekene on pea hommikust jaadif ilma. Mehed, jääme jüa õõseks!“

„Sinu mõte on ilus ja hää,“ ütles Wellus, „aga ma tean midagi paremat. Kus niisugune suur põld on, jääb peab ka muidugi elumajasid lähedal olema. Hobustele on wärste rohi, leib ja wili palju paremad, kui peksmata odrad ja meil enestelgi on tänasel õõl parem toas magada, kui külмага lausa taewa all. Lähme ja otsime, ehk leiame mõne inimeste elukohta.“

„Dige,“ ütles noor junfer, Wilms, „ehk saame juba täna õhtu mõne kalli naha külje alla. Ja ehk saame ka hõbedat. Siinne rahwas olla kange jahtima ja kuld ja hõbeasju tuua nad teinpoolt merd. Naesterahwastel peawad suured hõberahad kaelas ja juukses rippuma.“

„Ilus! aga küsi enne, kas nad seda ka lubawad?“

„Meil pole muud, kui lähme.“

„Lähme.“

Welluses hakkas jälle mäsama ja feema. Rättemaksmise himu ei leegitsenud mitte üksi armukadedusest tuntud armastaja paari wastu, waid kõige soo pääle, kõige siinse rahwa pääle. Rewadine pidupaik oli lähedal ja seega ka need inimesed, kes ukupühal tema üle hirwitasiwad. Ja Wellus ütles wiimiste sõnade pääle kibedasti naerdes:

„Teie saite ju täna hommiku kõik piigid. Kui nüüd mõni midagi takistada tahab, kas pihta anda ei oska?“

„Dige!“ hüüdis esimene junker Wilms, elulustilif noormees, lõdvalt ja laisalt sadulas wedeledes: „Mul tuleb nüüd midagi meelde. Bagana lugu selle tüdrufuga, kuda me peame teda otfsima, kuda leidma. Täna pole sellest juttu olnud. Wellus, tutwusta sellel ilusal õhtul meid oma selanõuudega.“

„See ei ole minugi pääluus weel üsna walmis,“ wastas eestwedaja. „Esiotsja peame ifka kõik urfad läbiotfsima, sest nüüdsel ajal ei ela paljud mitte majades.“

„Mis selle neiu nimi siis on, kelle jahil meie oleme? Mina, ma arwan selle sõidu ifka olevat,“ küfis üks.

„Niija,“ wastas Wellus.

Siin kuulis wiimane midagi põllul häälitsewat. Ta meelest nagu näitas see ehmatanud naesterahwa juust tulnud olevat. Tahtisgi juba teisi hüüda, et waatama minna, aga need oliwad liig kaugemale jõudnud. Kõik sundisiwad hobuseid, et rutemini ulualla jõuda, sest õõ tuli pääle.

Mehed ratsutasiwad fibedasti. Jutulõng kattes ära. Nad tuliwad suure soo äärde; seda kutsub rahwasuu praegugi weel „suureks.“

„Dhoo!“ hüüdis Wilms.

Kõik waatasiwad hüüdjaja poole. Selle hobune oli mudasse finni jäänud ja hakkas wajuma.

„Näe, loomafene on õige uhkets läinud! Näe, risu, heidab teine lubamata puhkama.“

Teised naersiwad rõõmsasti. Hakati nõuu pidama. Glu ei nähtud kusagil pool. Seljataga paks mets, ees aegutas lai porine põhjata soo, kuhu minna.“

Wellus wõttis sõna:

„Siit meie küll enam edasi ei saa. Soo on sügaw ja iseäranis halb on siin pimedas teed käia. Päike on looja läinud.“

„Noh siis lähme põllule tagasi ja saadame õõ jääl mööda,“ kõneles Wilms.

Seda nõuu täideti. Sõidetigi tulnud teed tagasi. Öhtu oli wilu ja tuuline, aga hobused puhusiwad siiski wäsinuli oma koormate all.

Ruldue päike kadus metja warju, widewik astus afemele. üksigi lehekene ei liigutanud, üksigi oksakene ei kõikunud, midagi ei seganud kallist rahu.

XVI.

üle metja ladwa lendasiwad fured.

Ruhu?

Ära. Ära soojale maale, sest sügise nihkus kõigi sügisete töõdega. Nagu nimetasime, oli Ammametsja põllul ka wili koristatud ja auna pandud. Põldu wahiti aga endist wiisi. Just selsamal päewal, kui Wellus meestega teele tuli, oli wahikord Kaldi käes. Ta jäi põllule ka ööfeks, ning Neeme armute tuli endisel wiisil sinna öhtuoodet tooma. Oja ääres istusiwad mõlemad maas ja kuna waht formi tühendas, jutustas neiu ühte ja teist, mis nad täna teinud ja mis homfeks jäänud.

„Selleks talweks jääme ifka weel Ammametsja,“ ütles Kaldi.

„Külas ei ole ruumi,“ kostis neiu. „Aga tülikas on see piff talwe siisgi jääll ära olla.“

„Sa mõtled wiist pulmade pääle?“

„Misjuguste pulmade pääle?“

„Kas Neemega siis weel asju kokku räägitud ei ole?“

„Ta on praegu üsna haigepoolne alles, nii et feesjugust mõtet meeldegi ei tule.“

„Aga, kui ta terweks saab?“

„Tea, millal see ükskord sünnib.“

„Muidugi warsti. Wiimasel ajal on ta palju kofunud ja on tal rohkesti jõuud tagasi tulnud.“

„Mina soowin, et ta weel täna öhtu terve oleks.“

„Kanna ta eest hästi hoolt. Ja, kuule mis ma sulle ütlen: Sina annad tervele rahwale juba tuna-homme ta lustilise, elawa loomuga Neeme tagasi.“

Wähe aega waikiswad mõlemad. Kaldi andis tühja korwi Niisa kätte ja see pani ta tagasiwiimiseks käepärast walmis. Sää! kõlas korraga tume müdin. Näitas nagu ratsutaksivad hulk hobusemehi. Ühes sellega kuuldi ka häälesid.

„Peidame ära,“ ütles waht, „see wõib mõni riisuja jalk olla.“

Niisa tahtis lõigatud wiljahuniku alla jooksta. „Mitte sinna,“ ütles Kaldi kättpidi neiu tagasi pidades. „Nemad wõiwad jäält hobustele toitu muretseada. Jookseme parem selle aja taha, pakjudesje põõsastesse. Säält nad ei oska ialgi otsima tulla.“

Kiirelt kadusivad mõlemad endise koha päält. Pakjud kadakad warjasivad neid täiesti. Siin jäiwad mõlemad waguši kuulama.

Müdin oli selgemaks läinud; ühtlasi kuuldi ka häälesid. üks ratsutaja hüüdis:

... „Siinne rahwas olla kange jahtima; kulda ja hõbeasju tuua nad teinepoolt merd.“

„Päris wanapogana kahl ise,“ ütles Kaldi. „Õnnetumad me oleme tõesti, kui see jalk kaela juhtub.“

Niisa lükkas põõsa oksad laiali ja waatas ratsutajate otsja. Kõik lassiswad hobused tasem käia misläbi neid parem näha ja nende kõnet selgemini kuulda wõi: „

Neiu kahwatas ära.

Ra kui wiimaks tema nime nimetati, siis karjatas ta „Wellus!“ ja pidi äramineutama.

Ratsutajad kadusivad niisama ruttu, nagu nad tuliwad. Seda oliwad mõlemad oodanud. Nad läksiwad põllule tagasi, aga ei julgenud enam lagedale jääda, waid istusiwad wilja tirbi alla maha.

Niisa wõttis korwi ja hakkas minema. Ta ei saanud põllu aja äärdegi, kui uuesti hääled ja endine müdin kuuldawale tuliwad. „Nad tulewad tagasi!“ nuttis neiu.

Kaldi ehmatas. Oma eest ei olnud tal nii karta. Kui teda ka surmati, siis ei olnud see paljudel mitte nii kurb kuulda, kui Niisa eluwõtmine, keda alles tulised armastuse sidemed Neemega ühendasiwad. Wanem

oleks armsama pärast liig palju kurvastanud, kurvastanud wiimseni filmapilguni ja selle läbi oleks endine piinlik tust ja furb meel uuesti tagasi tulnud. Kuna see kõigil eisteks walus näha oli, siis oli ja jäi paha häda ikka selleks, et wanem isamaaliste asjade ajamises segatud oleks saanud.

Kõik niisugused kaalumised keerlesiwad ja fihawad kanges kiiruses tema pääs, ning ta wõttis nõuiks neiu eest wiimseni hingetõmbamiseni wõidelda. Ta lükkas kohmetu Riisa sügawamale wiljahunniku alla ja astus wälja. Sellel teel lootis ta weel waenlast neiuft eemale hoida.

„Ohoo!“ hüüdis Wilms harjunud toonil. „Näe, siin on ju ka hingelisi!“

üks ratsutaja kõneles:

„Kuule külamees, ega sa wihaseks ei saa, kui sulle wähe wõdraks tuleme. Loomakesed, waekekused ja nagu nad täna weel päälegi tühja kõhuga on, ei taha ükspäinis mitte rohust elada.“

Kalbi teadis, et wastuhakkamine siin hulga sõjameeste wastu midagi ei tähenda. See wõis päälegi talle enesele ja Riisale kahju tuua ja wili wõis päälegi ikka rikutud saada. Ta walis kahest hädast pise-ma ja ütles:

„Mina annan teile häameelega ise. Siduge aga hobused, näe, selle tirbi külge finni, sääl on neil kõigil süüa küll.“

„Ohoh!“ hüüdis Wilms. „Ei see lähe, et me hobused finni seome. Nad nägawad päewal küll wae-wa ja woiwad nüüd pidustada.“

Kalbi süda fihwatas sees, aga ta jäi sellega rahule, mis tehti. Igaüks wõttis hobuse seljast sadula, istus selle pääle ja hakkas sööma; loomadele anti priiuft. Wellus tegi jälle juttu, kas ehk mõnda salalift asja wäljapetta jaoks. Ta küsis wõrgutawalt ja kawalalt:

„Kas siin on esumajasid ka lähedal?“

Kalbi oli ka arwaja loomuga, kes lobisemist ei armastanud, waid alati mõeldud wastuse andis. Ta kostis:

„Kõige lähemal on minu maja ja see on sööma-
wahe teekauguses.“

„Kus pool siit?“

„Hommikupool.“

„Kelle põld see on?“

„Meede külameeste.“

„Kas sul suur koht on?“

„Mis ta suurem asi on; väike.“

„Kuda teede põld külast nii eemal on?“

„Ei ole paremat põllumaad lähedal.“

„Kas sa külas elad?“

„Külas just mitte, aga selle lähedal.“

„Kas teil suur küla on?“

„Keskmine.“

„Palju umbes jääl inimesi elab?“

„Umbes poolteist sada.“

„Kuule häämees, ütle, kas elab teie külas üks
tüdruk Niiša nimi?“

Kaldi aimas paha. Miks küsis mõõras seda?
Ta kostis:

„Selles külas on Niišasid mitu, ma ei tea, mis-
sugust ja mõtled.“

„Eks ikka üht noort, olla teine walgete juuksetega,
ilusate, sinikate filmadega.“

„Jah, seesugusid on jääl tõesti. Aga, mis siis
temast tahate?“

Welluse filmad järeksivad. Sisemine rõõm sai
asjata warjamise läbi ometi ilmsiks.

„Kuule, külamees. Waata meie oleme praegu
pikal teekonnal ja eksimine stia metsa ära. Sina wii
meid homme oma küla juurde wälja. Meil on sinna
wäga asja. Esiteks tahame moona osta. Ja seda
neiut Niišat tahame oma isanda poolt tänada ja talle
kingitust anda. Ta häälaps, aitanud isanda eksimise
päält jälle teele wälja.“

„Küll ma sind tunnen, pöösaalune,“ mõtles Kaldi
eneses. „Mina sinu ilusaid sõnu ei usu! Mitte tän-
mine, waid ta rõõwimine on teie teekonna siht, asjed
teie ihkate. Just nagu meie ei teakski, et faksad, nende

junfrid ja wanad isandad meie tüdrukute pääle nii maiad on. Teie mõte on külasse tungida, et säält Niifat wangi wõtta, ja seda on weel wähe. Teie ise rääkisite aia taga, et rõõwimine üsna armas asi on. Noh, ega magi siis ka rumal pole. Küll ma teid oskan kõrwale toimetada, muud siin enam teha ei jää." — Ja waht kostis:

"Miks mitte? Häälmeel."

"Kuda ta oma sõnadele oskab tõe nagu ette teha. Oh, sina risu! Et walest aru ei saaks, siis sõlmib teine sinna tõeloo külge." Ja Kaldi jüda fikkas sees. Küll oleks ta hääl meel Wellusele „põhjatult“ näidanud, aga üffinda paljude wastu hakata, see nõuudis ettewaatusi, suurt terawust.

Pääle sõõgi keeras igaüks odrahunnikusse magama. Rõõmsal meel heitis ka Wellus puhkele ja lootis, et kõik weel hästi läheb. Tema arwates ei tundnud põlluwahit teda mitte.

Kaldi waatas üle lõigatud wiljawälja. Hobused sõiwad siin ja jää odrahunnikute kallal kaunis rahulikult. Pilwed jooksiwad kiirelt läbi suure ruumi ja tuul pani metsa tajaselt mühisema. Muidu oli kõik waifne. Kaldi heitis ka teiste lähedale puhkele. Tema aga ei maganud sugugi.

Rõõwlikalt norises tugewasti raskes unes, nagu hästi wäsinud inimesed ifka. Kaldi tõusis üles ja läks sinna auna juurde, kuhu Niisa jäi. See istus alles fanges hirmus wagusalt oma koha pääl.

Kaldi kõneles:

"Waata, misfuguse mõtte nad wälja arwanud on ja mis nad jälle pääle tahawad hakata. Wõdi nüüd tahawad nemad sind tänada. Mis ajast saadid rüütlid nii wiisakaks meie wastu saanud on? Welluse nõuu on sind wangi wõtta ja minult lootis ta walega palju wäljapärida. Niisama ei osta nad külalt moona waid wõtawad ise, nagu kuulsime. Mina tahan neid läbi soo Ukberesse wiia, nad wõtawad minu endale juhiks. Muidu ei saa suurt häda kõrwale saata kui üffi seda-

wiiji. Metsast ma neid läbi ei wii. Wõib olla, ehk sattume kogemata suure tee pääle, enne kui küla karjamaale jõume; tead ju, et see tee metsas loofamiisi käib ja tema ääres on palju jõukate talusid. Ja hoidku, kui kogemata talude pääle juhtume, siis on taplus lahti.

Niisama ei tohi ma neid wiimata jätta. Nad ehk leiawad eksides Ammametsa tee üles; ja ülepää ei tohi ma nendega tülli hakata. Muidu wõiwad weel koduste käbarad pahasti käia. Waata, kuda meie teeme“

Kõneleja kummardas sügawamale ja ta jösin wajus waikselt. Mõlemad arutasiwad pisut aega, mis aga koguni kuulmataks jäi. Arwata wõis, et süin pikemat asja kaaluti ja arutati.

Niisa wõttis siis korwi ja jooksis kiirelt aga tasa põllult wälja.

Kaldi heitis ilujasti jälle ajemele ja magas warsti päriselt. Hobused tuffusiwad: tunnismärk, et koit lähines.

XVII.

Kaunis hilja ärkasiwad teisel hommikul magajad. Kõrgel wõlwil hülgas päikene ja faotas kaste täiesti ära. Söödi, joodi, pandi hobused sadulasse ja mindi jälle teele. Ratsanikud hüppasiwad hobuste selga, juht käis jala. Tee wiis paksu metsa sõrwa kaudu. Sumal teab, millal süin firwes üksford tööle hakkas, et nüüd-sel ajal kõik ilusad laaned kadunud on. Põlised, päratumad suured männad sirutasiwad latwu otjatumasje ruumis se, kuna mahalangenud kased ja paksud kuused läbisaamise tüfati wõimatuks tegiwad.

Salk keeras johu. Ratsutajad laiffiwad loomad ridastiku ükssteie järel käia, mis läbi suur, must, fopaga faetud juga järele jäi. Rahwa suu on talle „wene tee“ mineks pannud ja on jäljed alles nüüdgi näha, arwamise järele käidi süin ka pärastistel aegadel läbi. Kümme-konna meheline salk ei wõinud nii sügawat rada sünnitada, mis oma wältufega üle aastaja-

dade ulatab. Zuba esimesel filmapilgul olivad õnnetused kannul. Mitmete hobused wajasiwad soo sisse nii kinni, et ratsutajad loomade edasi aidamiseks maha pidiwad astuma. Pehme maa ei tahtnud kudagi kanda.

„Mehed jäiwad seisma ja nõuupidama.

„Lähme parem kõwa maad mööda,“ ütles Wellus.

„Kas nüüd peame weel metsa tagasi minema?“ küüsis Kaldi imestades.

„No muidugi.“

„Aga siis teefime liig juure ringi, nii et enam õhtuksgi päralt ei saa,“ oli Kaldi wastus.

Zälle hakati minema. Hobused pudrasiwad sügawalt soo sees ja olivad tihti maoli. Wiimaks läks jalgealune nii wedelaks ja wesijeks, et kõik ratsulised sopaga üleni täis pritsitud saiwad. Wett oli igalpool, mülkeid ja poriseid kohti niisama. Kaldi hüppas ühe künka otsast teise, ka temagi sai märjaks.

Wiimaks tuli ojamoodi lohk ette. Selle äär wõi kallas oli ilusa muruline. Ratsutajad jäiwad nõuuta seisma. Wellus küüsis:

„Kas peame otse wõi ringi minema. Läbijäämine näitab wõimata olevat.“

Kaldi wastas:

„Ringi ei saa ju kusagilt. Näe, see oja sääl lähed teise otsaga põllu juurde, aga teisega selle kauge metsani. Meie ju tulime üsna oja lähedalt metsast jahu. Katsume siis kudagi üle saada, siis saame ikka weel edasi.“

„Aga kui ta ei kannu?“

„No, parata ei wõi ju midagi. See koht siin on minu teada ainult kitsas ioo sees. Mujal on oja igal pool laiem ja nii siis ka ülesäämine raskem.“

„Ja siis ei aita muud, kui katsume,“ ütles Wellus.

Õjimine ratsutaja hakkas käsku täitma. Hobu astus soone kaldale murule. Kohi wajus kärinal ja mida rutem loom jooksis, seda enam katkes nõrk jalgealune. Looma jalad wajasiwad sisse ka, aga ta jäi wiimaks ikka ilusasti teinepoole kaldale. Must rada jäi järele.

„Mina siit küll läbi ei lähe,“ ütles üks, „meie oleme lahkme kohta juhtunud.“

„Aga kust ja siis läbi lähed?“ küsis Wellus. „Ratsume wähe puhata. Hobused on kauase putramise järele wäsinud ja ei saa muru päält nii kähku üle ja pikaldaselt minna ei wõi, siis katkeb muru ikka ja meie jääme hobustega tükkis siisse.“

Mehed seisatastiwad; jutt keeras muude asjade pääle. Ratsanikud pühkistiwad higi. Wiimaks hüüdis üks rongi tagast poolt:

„Wilms, aja nüüd siia!“

Wilms hakkasgi hoost sundima ja nõotama, ajas loomaga ülemale. See puifles wastu, nuusutas rohtu, aga astus ometi. Rohi katkes kärinal, ratsanik tarwitas piitsa hoolega, et kardetawast kohast rutem üle saaks.

Ometi wajasiwad sellegi hobuse jalad läbi kamara mudasse, aga ta jõudis siiski teinepoole kaldale. Halb rabaõhk tõusis jälgedest ülesse.

Kolmas ratsutaja läks tükk maad ülemale ja katjus siit üle ajada. See läks ka nuutimise waral forda, ehk küll suure waewaga ja hädaga. Niisama ajas neljas weel kaugemalt läbi.

„Aga, kust nüüd mina läbi jaan?“ küsis üks järeлтuleja. „See mees sääl on wiimase terwe muru-tüki äraldõhfunud ja siitpoolt tuleb juba weji wastu. Siit jookseb uus oja risti läbi.“

„See on seesama oja ikka,“ kostis Kaldi, aga siin, kust meie üle läksime, jookseb ta maa seest. Raba-kõnts ja puujätised sünnitastiwad tale wist korra ja kaane pääle.“

„Tõsi jah,“ wastas Wellus. „Näe imet! Sõge, kuda moodi ta weel siit läbi lähed. Säälpool seda põõsast on lage weji ja siin pool ei märgata enam midagi ojast. Aja hobusega senna tagasi, kust esimene üle läks. Sääl on weel tükk kõwa pinda.“

Kuues ratsanik sai suure waewa järele ka terwe fontidega teinepoole kaldale, aga selle järgmine jäi uuesti kimpu. Oja, mis lagedal muruga faetud oli,

jooksis siin küngaste ja põõsaste wahel laiali ja näitas kaunis sügaw olewat. Kalbi hüppas siit ühe künka otsast teise ja wiimaks üle, aga ratsutaja pööras nõuuta teiste juurde tagasi. Behme, põhjatu mudaga ja poriga täidetud põõsaste wahelt näitas võimata olewat läbi saada.

„Mine sinna, kust teine üle läks ja katsu jäält,“ õpetas Wellus. „Sääl on weel tüff terwet muru.“ Mees katsus kahe jälgede wahelt üle saada. Hobune hüppas liig järsku ja tugewasti, tahtis üheforraga teinepoole saada. Nõrk pind kattes looma jalgade all, pori pirtsas kõrgele, kuiw mahalangenud puu, mis rohu pääle kukkunud oli, praksatas pooleks ja hobu oli maoli ning ratsanik walusa karjatujega ta kõrwal maas.

„Appi! Tulge, appi!“ karjus maas oleja läbi-
lõikawa häälega. „Ai, ai, ai!“

Hobune tahtis uuesti hüpata, aga jalad oliwad muda sees kinni, ei saanud. Waos päälegi weel külje all oleja ratsanikuga weel sügawamale. Selle jala luu oli hobuse põlwili kukkumisel murdunud ja ta karjus nüüd haledasti abi.

Welluse käsu pääle tuliwad ratsanikud sadulatest maha ja hakkasiwad seltsilist üles awitama. Nõik astusiwad ojasse ja oliwad warsti poolest kehast saadid pori sees. Hobu tõmmati kõrwale ja mees kisti wälja oja kõrwal asuwale suurele porsjadega kaetud künkale. Et võimata oli sügawast porist looma wälja kiskuda, siis surmati ta ära.

Raks noort junkrit ja wiimane sõjamees pidasiwad alles teinepool kaldal ülessaamise nõuu.

Sõjamees waatas ringi, sõitis wiimaks ühe terwema murulise tüki juurde, kohendas end sadulas kergemini istuma, et seltsimehe moodi õnnetuse korral hobusele alla ei jääks, waid lahti pääseks ja andis hobusele piitsa. Loom nuusutas, astus jalaga õrnasti rohu pääle. Mõne sammü järele hakkasiwad selle terwema koha keskpaik waoma ja ääred tõusma.

Rüll muutis mees hooft, aga see ei jõudnud enam kaugele. Pori tõusis üle murupinna äärede, kattis rohu, rikkus looma jalad ja puutus viimaks maonigi. Hobu waos sisse, rabeles kängesti, aga ei teinud sellega muud, kui pritsis ratsaniku pori täis. Loom jäi finni.

Sõjamees kargas sadulast üles, hüppas tugewasti ja jaigi teinepool ääres ühte künkasje kättega finni. Siin juutis ta ka feha järele fiskuda.

Ra see loom surmati, et pikalist piina wähendada. Nüüd hakati nõuu pidama, kuida haiget edasi toimetada.

Selle aja sees keerasiwad junkrid ümber ja hakkasiwad metsa poole sõitma. Djast ei wõinud enam üle saada, aga et teistest mitte maha jääda, siis loodeti kuiwal, kõwal maal jeda rutem sõita.

„Mehed,“ kõneles Wellus, „kaks meist peawad haiget kandma hakama. Oma hobused sõiduge teiste loomade sabade külge finni. Kui mehed ära wäsiwad, istuwad hoozste selga ja teised hakkawad jälle kandma.“

„Aga, kui soo weel pehmemaks läheb, mis meie siis teeme?“ küsis üks.

„Noh jätame siis haige esiotsja siia ja tuleme pärast tagasi, kui näeme kuida asjad on,“ kostis teine.

„Jah, jah,“ kostis jälle kolmandamad, „lähme ja waatame.“

Wellus waatas weel mõlemaid hobuseid. Teise feha oli sügawasje porisje wajunud, ainult laff ujus weel muda pääl. Teine oli pijut kõrgemal, ülemaal oma suremise kohal maas.

Ratsutajad tõttasiwad sellest haledast kohast ära. Hobuseta sõjamees ja Kaldi hüppasiwad ühelt künkalt teise pääle sõjameeste ees.

Welluse süda kihkas ja kees oma juhtija wastu, aga ta ei lastnud jeda märgata. Neil oli Kaldit weel tarwis. Haleda, ilma süüta näoga aitas see õnnetust lahjatseda.

Kauase putramise järele jõuti viimaks ometi soost läbi kõwema maa pääle, ühele maanteele wälja. Seega oli piff tee ära käidud, kuhu kauaks jäljed järele jäi-

wad, ja et siit wististi pärastgi weel läbi käidi, siis wõib jeda teekohta weel praegu näha. Tee käib pikuti läbi suure soo, umbes poolteist wersta Uumametsast eemal. Siin jäädi seisatama.

Wellus andis käega märki, kõik piirasiwad Kaldi sisse. See waatas ehitaja suuril filmil ja ei saanud arugi, mis siin õige tahetasse.

Sõjameeste juhataja hakkas küsima:

„Miks töid ja meid seesugust teed kaudu?“

„Seda ma rääkisin juba.“

„Kuda?“

„Egas te nõuu tuua olnud?“

„Aga miks ja ennem ei rääkinud, et siit läbisäämine nii wilets on?“

„Kas teie siis kõik küsijite?“

„Ah ja haugud weel!“ Wellus oli üli wihane. Ta hüppas hobuse seljast maha, läks Kaldi juurde ja hakkas selle kättest finni.

„Ma küsin weel, miks töid ja mind seda teed mööda?“

„Miks teie siis ise tulite?“

Wellus fargas wahile pääle, aga ka see hakkas wapralt wastu. Nii haleda ja õrna südamega kui ta ka harilikult oli, nii jüdi oli ta wõitlema. Wellus tahtis wastast odaga läbi pista, aga see oli osawam ja fargas surmariista otja finni. Siin juures wirutas ta pääletungijale rusikaga nii wastu rindu, et see hingetult selili maha kukkus.

„Dhoo!“ hüüdis Wilms. „Mehed mis peame talle selle eest nüüd tegema?“

Kõik hoidsiwad ringis weel enam Kaldi ümber, et see kudagi põgenema ei saaks.

„Meie peame talle kätte tajuma,“ ütlesiwad teised ühel häälel. Temal oli wist nõuu meid surmata, sellepärast suregu ta ise.

„Aga kuda wiisi?“ arutati edasi.

Wellus oli sellel ajal end maast ülles ajanud ja ägas: „Just kõige hirmsamalt, kõige hirmsamalt,

fõi . . . hõhõhõh!" Teie olete minu käsualused — teie peate tegema, mis ma käsen ja mis mina ees teen. Ja ta asus uuesti Kaldisje finni. Ka teised mehed hüppasivad sadulast maha ja läksivad Wellusele appi. Bea oli terve käte mets põlluwahi kallal.

Küll wõitles Kaldi, mis wõis. Ta wõttis Welluse ümbert finni ja wirutas tugewasti wastu maad, hoolimata sellest, et teised takistasivad, nii et sõjameeste juhatajal hing kauaks finni jäi. Wiimane kiskus aga kange wastuhakkaja enesega kaasa ja katsus weel allgi oma langet wiha kustutada. Ometi nad mõlemad kaua maas olla ei saanud, sest teised tuliwad wahele ja aitasivad wõitlust lühendada. Kaldi kisti ära, seoti finni ja nüüd hakkas piinama, mille sugust ainult alatu meel wälja mõelda wõis. Igajugused fibeduste arud wõeti tarwitusele. Pöörasem pöörasematest oli Wellus. Ja kui waene waht koguni uimane oli ja peksetult maas siples, siis oli tal hää meel ja hirwitas teistele kaasa.

Nüüd tuli kättetasumise pääjagu, mis Welluse käsu järele tarwitamisele wõeti. Werine keha seoti kahe hobuse wahele finni ja aeti need liikuma. Mis nüüd sündis oli põrgulik jäle, mida kõneleda, ega kirjutada naljalt ei taha. Hobused kiskusiwad õnnetuma lõhki!...

Kaldi, kes enmast omaksete eest ohwerdas, kes elusalt nii südilt wõitles, kes nende eest suri, jäi tükidena sinna isamaale auuks ja waenlastele häbiks lamama.

Gemal kaugel paistis maja katus wõrastiku tagast. Salk kihutas sinna poole.

Talu õues tuldi hobuste seljast maha. Toast tuli wanapoolne naesterahwas wälja.

Wellus oli alati ettewaatlik, see oli ta hää külge. Ta küüsis eide käest:

„Kas siin muid inimesi polegi?“

„Praegu mitte,“ kostis eit.

„Kes siin siis ülepea elawad?“

„Ei keegi muu, kui mina ifka oma poegadega elan siin.“

„Noh, kus su pojad siis on?“

„Läksivad Kasari jõeale kalale.“

„Nii kaugele minnakse siis kalupüüdma.“

„Jah, ega nendes väiksetes jõgedes pole, mis siin ümberkaudu on.“

„Too, wanamoor, süüa wälja!“ hüüdsiwad köit, kui nägiwad, et siin julged küll olla wõisiwad.“

Wanamoor palus wiisakalt wõõraid nii hääd olla ja rehealla tulla, kus ta toiduwara olla. Git astus ees, külalised tagast järele rehealla. Hobused pandi kõige enne aeda, ilusale rohule sööma. Sõjariistad pandi nurka hunnikusse ja siis istusiwad mehed ise suure laua ette. Wanaeit kandis liha, mett, piima, leiba ja muud toitu lauale. Muusad wõõrad oliwad see suguse wastuwõt- mise üle täiesti rõõmsad ja elaw jutt ja naer ei taht- nud lõppeda. Toit wähenes nähtawalt mitme tühja köhu ees.

Wellus hakkas wanakesega jutustama, püüdis teine siingi jälle oma kawalat noota wälja heita:

„Kas siin ka teisi talusid lähedal on?“

„On küll.“

„Kas külas ka palju inimesi on ja kas nad ka riffad on?“

„Gi tea just ütelda, aga palju neid sääl ei ole. Miks nii küsite?“

„Tahtsime toidukraami osta.“

„Ah, siis maksate ikka minule ka söögi eest?“

„Gi maksja.“

„Miks?“

„Pole meie wiis. Kas külas ka noori naeste- rahwaid, neiusid on?“

Git kahwatas nähtawalt ära ja kostis:

„Üi jah, ikka on, aga mis auusad külalised siis nendega teewad?“

„Gi ole sinu asi, wasta.“

Git wärişes, põlwed nõtkusiwad silma nähtawalt ja hirmuga wastas ta:

„Ikka on.“

„On nende seas ka Niisa nimelisi?“

„Jah on.“

„Kuda nende talude nimed on, kus Niisjad elavad.“

„Niisjad elab kolmes talus. Laanel on Niija, Odra-oja peres on tema õetütar Niija, alles kahetja aastane ja pääle selle veel üks noor tüdruk.“

„Kus see elab?“

„Selle küla kõige viimases talus.“

„Kas jellel ka wendi ja õdesid on?“

„Kaks õde on, wendi ei ole.“

Wellus jäi armama. Niisjal pidi ju wend Jaanus olema. Ta küsis uuesti:

„Kas jellel isa elab?“

„Ei ela. Isa on neil kolmel juba aasta nelja eest ärajurnud. Ema elab kolme lapselga üffi.“

Wellusel näitas see jälle wale olewat. Niisjal pidi isa elama, kes omal ajal ka furd wanem oli. Et kõrwalisel teel parem oleks otstitawat wälja pärida, sellepärast hakkas ta jutulõnga jälle mujale wedama.

„Kas pojad sul ka tänawu jahil käiswad?“

„Jffa käiswad.“

„Kas huntide ja karude nahku töiwad?“

„Jah, ifka töiwad ka.“

„Kas fobraсте saaf oli ka tänawu hää?“

„Wõis ifka rahul olla. Wihmastel suwedel kus need loomad pesjad kõrgele ülesse ehitawad, on neid ka parem püüda. Tänawu oli kuw sui.“

Söömaaeg jõundis lõpu poole. Cit tõi meestele veel wett joogiks. Need puhkasiwad, sest teekond pidi warsti algama. Wellus hakkas jälle küsima.

„Kuule wanaeit, ja ajad ehk wahest ka seesugusid asju. Kas ja tundsid Neemet, Ammametsa wanemat?“

„Miks mitte?“

„Tal oli üks armuke, ka Niija nimeline, kas ja feda tunned?“

„Wäga hästi.“

„Kus see elab.“

„See elab jüt külast wäljas.“

„Kuule eit, too nüüd meie mõni kobraše nahk, teie saate neid jälle ja pääle selle wii meid selle Miisa juure, kellest praegu rääkisime.“

„Ja kui ma seda ei tee?“

„Mis, kas sa wastu lorised?“

„Jah lorisen ja julgesti weel!“ Wanacide hääl paisus wiimaste sõnade juures tugewaks ja julgeks passi hääleks. Wellus tahtis midagi wastata, aga korraga pani naesterahwas sõrmel suhu ja wilistas heledasti. Sellel filmapilgul hüppasivad talu parfilt, laudilt ja laost mehi maha, kes kõik lonkaja Neeme käsu all ja juhatusel rebe alla tormasivad. Ka wanacit lahutas end kord ja ime: naesterahwa riided kukkusiwad ilma waewata seljast ning tugew, sirge sõjamees, hiilgaw mõõk peos, seisis külaliste ees. Jälle kõlas Neeme hääl wägewas waimustuses ehk ta küll wõitlemisest osa ei wõinud wõtta. Rööwliid ei saanud muud kui ehmatada ja lauast üles karata.

Muidugi pöörati tähelepanemine Welluse kinniwõtmise pääle. Keegi ei tahtnud teda filmist lasta. Üks hobune kohkus, tõmbas ratsutid puruks ja jooksis ära. Kõik teised hakkasivad rahutuses rabelema, hüppama ja lahti kiskuma. Neeme läks haigest jalast hoolimata loomi waigistama ja rahustama. Neid wõis pärast tarwis minna. Waenlaste ots oli ju ette näha.

Sagimine oli kibe ja fange, wõitlus käre, fange ja lühike ja ilma werewalamiseta ehk mehed küll ruttu, karmesti ja wihaga rabelesiwad, sest waenlaste mõõgad, piigid, odad ja muud sõjariistad seisiwad nurkas hunnikus, kust neid nii ruttu wõimalik ei olnud kätte saada. Warsti oli wõitlemise pääjärk käes: waenlaste sidumine, kes oma wiha röövides kuulutasiwad.

Nüüd märkas Neeme, et pääwaenlast Wellust jääl polnud. Sellel oli korda läinud rehelts ärapõgeneda ja nüüd andis ta kõigest jõuust jalgadele pihta, jäägu teised fuhu tahte ja olgu neil ka wiimane häda käes.

Kõikide libe toimetus ei annud mahti rohkem talle järele waadata, kuna päälegi Neemet selajal reheall ei olnud. See oli õnneks Wellusele. Mõningad jooksiwad küll wälja, waatafiwad süa ja sinna, aga pöörafiwad warsti tagast. Lind hüppas juba hää natuke aega lähema pakju metsa poole.

„Tuline kahju!“ kaebas Neeme. „Tuline kahju sellest lookesest! Teie, mehed, oleks kõige enne Wellusest pidanud päale hakkama! Kas ma seda küll ei rääkinud ja õpetanud?“

„Kes siis mahti sai,“ kostfiwad mehed higi otsa eest pühkides, „kes siis mahti sai ja kes siis wõis arwata, et ta kohe ära jookseb ja wõitluslega tegemist ei teegi. Tema oli ju meeste ülemjuhataja ja putkas kohe ära.“

„Kuulge, kes on teie seast walnis järele ajama?“ küsis Neeme. „Oh! saate weel kätte. Ta läks tagast wärawast wälja, sest ma olin õues hooSte juures ja jooksis wist, näe selle metsa poole sääl.“

Kohe kargasiwad paar meest hobuste selga ja hakkasiwad metsa poole kihutama. Sinna poole wist Wellus jooksis.

Mahajääjad hakkasiwad toimetama. Neeme käsu päale seoti wangid weel kõwemini. Nüüd algas küsimine:

„Kus Kaldi on?“

„Mis?“

„Kus Kaldi on? Ta pidi ju teiega kaasa tulema?“

„Ta sai oma teenitud palga, seda just mis ta teenis,“ wastati kahjuröömsalt.

„Mis? Mis ja rääkijid?! hüüdis Neeme tanges ärituses, paha aimates. Wanema filmad põlesiwad ägedalt. Ta kargas wihaga kõneleja õlasse kinni.

„Ta on surnud,“ kostis seesama.

„Kuda ta surma sai?! Kuda?“

Mees wingerdas kange walu pärast Neeme pigistuse tõttu. Ta kõneles:

„Teda laskis Wellus hobustega sellepärast lõhki tiskuda, et ta meie salgu mülkasse juhtis, kus paar

hoost surma saiwad ja üks seltsimees hüppamisega oma jalaluu ära murdis. Mitmed pidiwad sellegi pärast metjast läbi minema, sest keegi ei julgenud wanu jälgi mööda enam järele tulla."

"Siis täitsite teie tema käsku ja nüüd julged ja sellest weel ise kõnelda!" hüüdis wanem waluga. Ta nägu läks wihast lõffele.

Wang wärises kangesti.

Wilms hirwitas; Neeme hüppas kohe tema poole. Juba tõusis ta käsi, aga seda hoidsiwad teised tagasi. Seletati asja ja küsiti uuesti.

Wangide juhatusel pöördusid minni nüüd Kaldi keha otsima. Tema ärapurustatud tükkide jätkised leiti soo äärest maast. Need pandi lehtje raami pääle ja kanti maja juurde tagasi.

Tagaajajad tuliwad tagasi. Nad oliwad metsani ärasõitnud ja leidnud, et Welluse kinnipüüdmine wõimata on. Mitmed soovisiwad mehi maja ligidale wahti jätta, et junkruid, kes ringi sõitsiwad ja alles hilja wälja jõuudsiwad, ka kinni püüda. Teised armastasiwad seda asjataks. Wellus wõis neid tagasi hoida: põgenes ta ju sinna poole.

Kuda siis Neeme käbar käis? Walus, lõpmata walus oli tal oma auusama sõbra jätkeid waadata. Luugu on kord nii, et just siis sõbrast lugupidamine suureneb, kui ta ära kaob. — Kuda ta Kaldiga harjutas, kuda nad südilt sõdisiwad, kuda nad palawas kodumaa armastuses kõik tegiwad, et möllusi wähendada ja nüüd! . . . Kuda ta sõpra armastas, kuda ta „Koiwa“ mässumüüraht teda päästis, kuda ta sõbra pääle suuri lootusi pani, kuda see teda põetas, koju kandis, armsamale tagasi andis ja misgit waewa kõrgeks ei pidanud, — kõik see ajas kahjutundmist enam põlema, wiis elawa meele weel rohkem kurbusesse. Puhkas nüüd sõber Maanala kõrgete wärawate taga, suurest rahu riigis.

Wangid seoti hobuste sadulate külge kinni, nii et nad ratsutajate kõrwal maas wantima pidiwad. Minni Ammametsa mäe poole teele. Sääli taheti kadunule

wiimist auu näidata ja surnukeha ärapõletada. Wangid saadeti Totnasse, kuhu rahwakogu enamasti kokku käis. Neeme arvamise järele pidi neid siin niikaua wangis peetud saama, kuni maja kokku tuli kohut mõistma. Wangide haige kaaslane toimetati ka soost süa rawitsemisele.

Surnukeha karmeti otse teed sõhu kingu poole.

Neeme oli üli kurb. Ta käis sügawas mõttes, ärdal meelel kandjatele järele. Sõbra hale ots, kelle pääle ta omal ajal väga suuri lootust pani, raputas meest wägewasti, ehk küll see walu ka mehelikult kanda oskas. Aga mis siis, kui rahwas seesugused koledusti ja metslikka tegusid järele tegema hakkab? See wõib väga wõimalik olla.

Wanem lonkas ja ohkas. Teised teadsiwad küll, mis wanema meel nii kurwaks läks ja katsusiwad jutulõnga mujale wiia, aga see jäi mõjutaks „Kallim sõber,“ kaebas wanem iseeneses. „Wist pole minu kurbtuse mõõt weel mitte täis, mis ma weel pean näha saama!“

Nii kaebas ta ja ohkas jälle. Teekäijad jõudsiwad mäele. Siin anti südile wemmale wiimast auu, põletati ta keha kõige foredujega ära. Kõik kingu elanikud kogusiwad matusele, nagu nad ise ütlesiwad: „Kaldit jaatma.“ Naestekogu lastis nuttes oma laulwara kuulda:

„Meie mees läks Maanalasje,
 Meie sõber Uku jülle,
 Meie poega puhkamaie,
 Meie tammeko Taarale.
 Sää! need lehed sahijewad,
 Oksad haledalt ohkawad,
 Kurbtuses nad kuulutawad,
 Hädaldes nad häälitjewad,
 Et on Maanala murule,
 Targa Taara ulu alla,
 Meie surnu jängitatud,
 Meie poega pesitatud.

Lahked, lahked lepa lehed,
 Kaunimad kase urwaksed,
 Päratumad pärna oksad,
 Ja need jändaras jalakad,
 Wiige Taarale terwisida,
 Lahkemaيدا laulusida,
 Kenamaida keerutusi.
 Tänage te Uku-isa,
 Et on wõtnud meie wenda,
 Oma hõlma hoole alla,
 Oma sülle sirutama,
 Oma põlwele põõnutama.
 Lahked, lahked lepa lehed,
 Kaunimad kase urwaksed,
 Päratumad pärna oksad,
 Ja need kenad jalakad,
 Wiige wemmale wiisjida,
 Kaldile me keerutusi,
 Tänage te meie meesta,
 Meie meesta, meie wenda,
 Tema targa teo eesta.
 Ta on palju hääda teinud,
 Ta on rohkeid rõõmustanud,
 Ta on südilt sõdinud."

Tulehelmed tõusiwad leegist kiifudes kõrgele.
 Tuul kahistas tasa. Öhtu oli käes. Rahwakogu arutas
 päewast juhtumist. Mehed kõnelesiwad Welluse pää
 tundemärkidest ja uuendasiwad ühel meel el mõtet talle
 kurjasti kättemaksta.

Aga Wellus sünnitas weel palju häda, enne kui
 mõte teoks tehti.

„Mi häbematuft," kõneles Niisa wäike wend Jaa-
 nus ja waatas pärani filmil matust päält. „Kes pidi
 neid sellele mõttele wiima, niiwiiši tapma hakata."

„Waata," ütles Neeme, „sinust kaswab ka wäike
 südi wõitleja. Ole mees ja näita, et sa ford, kui suu-
 reks saad, oma mitu jada waenlast wäärt oled.

„Muidugi, seda ma tahan teha,“ kostis Jaanus ja ta jõrmed kiskujivad rusikasfe. „Aga selle, selle — tead isegi, selle kurja mehe murrame kõige enne maha.“

Meeme tafsus neid sõnu lahke, rõõmsa waimustawa pilguga.

Miisa oli ka siin. Ta kõndis wanemaga mäeserwa mööda ja ajas elawalt juttu. Wanu kuuskest walgustas kustuma tule kuma.

„Sa pead külast talweks oma wana isa ka siia tooma,“ kõneles Meeme.

„Tema ei tahtnud enne sõja algust siia tulla, siin olla sooõhus sant elada ja siin ei olla mets ka nii lähedal. Kütmisega olla raske.“ — „Aga nüüd tuleb talwe ja meie saame üle jõe ilufasti kõik tarwitust.“

„Jah, õige. Ma räägin talle sellest asjast homme juba.“

Warsti tahame ikka pulmi teha, siis peab wana isa ometi kord rõõmustama.

Mõlemad keerasiwad ringikäigus jälle elumajade poole tagasi. Öö oli käes.

Tuluke hakkas kustuma; jalk lahkus laiali; silmad pisaraid täis, südamed rõhutatud, rusuks pekstud. Roguni kurblik pilt!

X.

Mis sai Wellusest? Sandil wõõral oli siin jälle hää õnn. Rehealt wälja pääsedes põgenedi kui mitmesaja jalaga. Kiirelt silis salakuulaja üle kwide ja kändude. Mitu korda kuffus ta maha, aga wäledalt tõusis ta jälle üles ja ikka lähema metsa poole wiis tee.

Korraga kadus maa järsku põgenejal jalgade alt ja Weelus tundis ennast kuffuwat. Tuul wingus kõrwade ümber ning kuffuja sai omal teekonnal tugewa müsaka kwidega wastu pään, mis teda nii uimatseks tegi, et tüfil ajal aru ei saanud, mis sündis.

Kui ta toibuma ja ümber waatama hakkas, nägi ta tüki finist taewast pään kohal sinawat. Wellus kobas kätega ümber ja nägi enese ümarguse kiwi müüri sees olewat. Pea selgunes asi. Kõõwel oli rutuga

jookstes ühte karjakaewu kuffunud, mis kuiwa aja tõttu tühi seisis. Ta oli pää kuffumisega weriseks lõõnud ja nüüd oli kuivatamisega ja pühkimisega tegemist.

Wellus ronis mööda salwekiwa üles. Suure waewa järele jõudis ta ülesse äärele. Siit hakkasgi ta maja poole vaatama. Tee sinna oli lühike, sellepärast wõis kõik näha, mis maja juures sündis. Ta nägi kuda wangid wälja toodi ja suure jutuajamise järele finni seoti. Wanem lonkas teist puuska, wist oli ta alles haige. Ta nägi kuda paar meest Neeme käsu pääle kiiresti hobuste selga hüppasiwad ja metsa poole kihutama hakkasiwad. Tagaajajad tuliwad üsna kaewu ligidalt läbi ja sõitisiwad sohinal läbi wõjastiku, mis kaewu ligidalt hakkas ja metsani ulatas. Ratsutajad wahtisiwad siin ka weidi ümber, aga sõitisiwad siiski ära metsa. Wellus pidi, saagu mis saab, paigale jääma; waenlastele ta sülle jooksta ei wõinud.

Rüll wärijes mehikesel süda. Mis siis, kui mehed kaewule pääle sattuwad? ... Kas siis oleks Kaldi järjest tema lugu parem olnud? ... Ja ta kumardas pää tagaajajate möödaminekul sügawale salwede ääre taha.

Sõitjate müdin kadus ära. Wellus pistis pää sõrgemale ja waatas maja poole. Wõitjad käisiwad ääl edasi, tagasi, pidasiwad nõuu ja näitasiwad käega metsa poole.

Jälle läks jalk mehi metsa poole, sinna poole, kust nad tuliwad. Wellus sai pea teada, miks nad sinna läksiwad. Kaldi jurnukeha toodi raamiga ära. Tagaajajad tuliwad metsast ka tagasi, aga sõitisiwad nüüd hooletult temast mööda. Wellus wahtis edasi, kuda lood lähewad. Senini ei leidnud ta põgenemiseks sugugi mahti.

Wiimaks lahkus jalk maja juures kaheks. Ratsamehed keerasiwad wangidega, keda hobuste külge finni seoti, suurema tee pääle, aga Neeme jurnukandjatega sohu. Maja jäi nähtawalt tühjaks. See oli nagu paljud sõjalisel ajal tarwitamata.

Kõige selle ajal higistas Wellus hirmuga rängasti. Wiimsete toimetuste juures hakkas ta ometi wabalt hingama. Ta wahtis nii kaua kui teised kaugele läkijwad. Kui aga need koguni wõsastiku taha ärakadustiwad, ronis ka tema juure ettewaatamisega kaewust wälja, suur hädaoht oli mööda.

Wellus istus paksu wõsastikku maha, hakkas tihti ümberwaadates uuesti plaanitsema ja mõtetega mäs-sama. Nüüd läks püüdmise katse küll nurja, aga teineford see nii enam minema ei pidanud. Kas nurkija musta meelt hirm õpetas? —

Teineford ei tohtinud ettewõtte enam nii raisku minna. Teineford pidi nende häda tema meelt jahutama ja just niisama, nagu nüüd tema mehed Neemet oma wiletsa järjega röömustasiwad. Kuid, kas wanelmal neist wiletsatest wangidest hää meel oli? — Matu hing leiab teist alatuses petlikult alatu olema.

Mõtete somminise juurde lisas end warsti uus fartus: Mis ütleb nüüd rüütel Uusen. See oli küll hääsüdamega wanapoolne mehike, aga kas tal kahetsast tublist teenrist kahju ei olnud? Aga mis ta pidi siis õige ütleva, wõi mis ta Wellusele teha wõis? Ega see salakunlaja süü ei olnud, et mehed kawaluslega wangi wõeti. Ja kui ta ka esimesel filmapilgul isanda ees hädasse jääks, siis mõistab Wellus end päästa. Kas tema wilets suu-mees oli, iseäranis, kus seda fibedasti tarwis läks. Uusenil oli ju teda weel tarwis. Igajuguse esimese farmi sõna juures peremehe poolt awaldats tema ära minemise mõtteid. Mõtted korru-tasiwad mõtteid, asjad argnesiwad rutuga, kiirusega Wellusse pääs. Üks järk keris teist ja warsti hakkas lootus jälle koitma. Asja wõis kõigiti weel hääks käända, nimelt sellega, et Wellus Uusenilt uued mehed küsib ja nendega ikka Niisa ära toob; olgu sääl ka mitu Neemet faitzmas, tema pidi seesuguse waewa järele furd ometi kohale jõundma. Jah, see pidi nii minema! Siis wõis ehk kudagi ka Neeme elu kallale fippuda ja ehk teda koguni wangi wõtta. Ja mis oli tal armsam, kui seda teha?

Kus see Neeme ometi pidi elama? Seda küsimist arutas Wellus mitu korda läbi. Kui ka teda just kätte ei saa, siis võis tema elukohta teadmine edespidise musta asjaajamise juures ikka tarvis minna. Ehk saaks kuidagi täna veel tema elukohta teada?

Sellest mõttest argnes Welluselz uus temp ette, mida ta koha korda saatma hakkas. Ta kargas nagu vedrude pääl künkalt üles, jooksis hulk maad võsastikkus kandjatele järele ja kui neid viimaks nägi, siis tasandati sammu ja ei lastud wanemat pilkugi silmist ära.

Nii pea kui ta käies minejatele pöösaste pärast, mis otse vaatamist keelasiwad liig lähedale jõudis, siis ta heitis maoli maha. Ja kui kandjad weidi eemale liikusiwad, siis ta rändas kiirus jälle järele. Küll rikkus ta mudaga riided ära, küll ta waos wahest porisse, aga ega siis sellest ei hoolitud. Wellus oli wisa, tiusaka loomuga leedulane. Ja nii kõndis ta silmanähtawalt ikka kandjatele järele.

Viimaks kui kandjad Kaldi furnukehaga Ümmameisa kingle jõudsiwad, läks Wellus veel ligemale ja peitis end ühe puu taha ära. Siit ligistas ta ennast veel ligemale ja ronis kinguõrwal kasvawa paksu kuuse otja, kust oksad eest ära lükates kõik selgesti ära nägi, mis all sündis ja toimetati. Kõik läks ilusasti, ilma teistest märkamata, sest kuuse sileda maa ümber kasvaw paks painu pöösas. Ja kui Wellus naeste nutmist ja kurtmist nägi, läks ka tema meel rõõmsamaks. Needsamad wist naerisiwad teda.

Niija oli ka siin. Neeme kõndis oma armukesega mööda mäe jerva. See tegi Welluse meele uuesti kadefaks, nagu kord sääl pidul, Uku aastapäewal. Ja kui ta meeste töotust kuulis, mis kättemaksimisest kisas, siis hakkasiwad mustad mõtted nuustija sees uuesti leekima ja määsama. See uuendas kättemaksmise mõtet rohkesti elawamaks.

Tuli õo kätte. Inimesed pugesiwad majadesse, kõik jäi wait. Wellus ronis tasafesti maha, et koerad krabinat ei kuuleks ja haukuma ei hakkaks, ja tõttas pool jookstes ära. Pime oli looduses, pime salakuulaja

südames, ehk jäl kull mihatulufe põles, kuhu nüüd weel põletismaterjali juurde lisati. Kole oli sinna sisse waadata. Aga teisel pool walitses jälle rõõm. Niisa elukoht oli teada, waja oli weel aga parajat aega oodata. Ja sandile forrale tuli uus õnn.

XXI.

Taewa wõlwlilt waatas päife nukralt tühjade kõrrepõldude pääle. Tema nägu oli jabe, eluta. Pilwed jooksiwad taewa all üle maade ja merede kuredede järele. Tühi oli Gesti meri ja maa, wainne wesi ja wäljad. Mõnigi arglik näoke waatas peiduurfast kurwa looduse sisse. Sügise walitses wäljal ja südames. Nendes kohtades, kus weel inimesed elasiwad, walmistati hoolega talwe tuleku wastu. Aga ka naesterahwad ja nõrgemad ei olnud töötä, need paniwad puhastatud jahisaagi kuiwama ja käjkiwide mürin tunnistas, et wirged käed libedasti ametis oliwad.

Ummametsa kingul oli päew pärast Kaldi matust fiibe ehitamine. Meeste salk läks teele. Wõrgud, õnged, noodad, nõund, kotid, pütid, toobrid, waadid ja sissepakitud toidukraam tunnistasiwad, et hilisel sügisel weel talweks kalu püüdma mindi.

Niisa walmistas teerooga ja kõneles Neemega. Mõlemad oliwad liig tõsised ja Niisa filmad läksiwad niiskeks. Neemel walutatiwad paar wärsket haawa, mis naljalt unuda ei tahtnud, südame pääl. Nad läksiwad nüüd kalale, kus oli Kaldi, kes lõbusa olekuga iga aasta kaasa tuli?

Niisafesjel nõdrakesel oli jälle teistsugune mure. Neeme läks paariks nädalaks kodust ära ja selle aja — Jumal teab, mis wõis jälle sündida, — pidi tema armsamast lahkus olema. Bisar jäme, walust wäljapiigistatud ilmus palgele. Uus kannatus oli ees, uus katse tuli läbi teha.

Wanem kõneles:

„Niisa, ära nuta! Pühi nüüd fõrd ometi filmad kuiwaks ja kuula mis ma nüüd räägin. Kas see siis

nii ime on, et ma jünust weidi eemal pean olema? Mõne kümne päewa pärast olen tagasi, aga siis teeme pulmad, nagu nad olema peavad, jüa ajani ei ole ikka aega weel saanud. Takistasiwad ju mitmed pa-handujed asja. Talwel on aega küll ja siis on pulmade jaoks ka rohkem toitu."

"Aga mu süda on nii walu täis," kostis Riisa. "Tea, mis see peaks tähendama? Ka sõja ees ei kartnud ma nii. Neeme, ma paluks midagi?"

"Noh, mis see siis on?"

"Aga, kas sa täidad seda?"

"Mina olen walmis kõik tegema."

Riisa lõi filmad maha ja wastas taha:

"Wõta mind kaasa."

"Ja, seda ma küll ei wõi teha. Seda palwet ma küll ei juuda täita."

"Miks mitte, kallid Neeme?"

"Waata armsam! Sa tead ju, et see aeg wäga raske üle elada, on. Ilmad pahad, teed põhjatunud, tuuled külmad, igal pool peab ülemäära kannatust olema."

"Noh, mis sest siis on? Eks ma kannatan."

"Ma armastan sind palawalt, üliõrnalt, ma ei juuda näha, kuida sina meiega ühes waewlema ja kannatama pead."

"Mis sa sihufiid tühje waewasid muudu räägid," naeratas Riisa läbi pisarate. "Üsna weider kuulda, mis sa ette panid, et mind tagasi hoida. Ma wõin teile kalal igapidi abiks olla."

"Hää küll! Meie lähme jõe ja jüa jääd saaki puhastama. Mis siis kui sind jälle otsima tuldaske ja leitakse? Sinu pääle tehtakse ju hoolega jahti. Kui sind säält lagedalt kaitsjateta leitakse ja wangi wiiakse, mis siis?"

Riisa waatas nõuuta maha.

"Aga sa lubasid ju ennemalt kõik täita, mis ma tahan?"

„Ma ei wõi sind kaasa wõtta. Ma teen seda sinu enese pärast, Miisa.“

Miisa hakkas kibedasti nutma.

„Mis sind siis nii kurwastab? Ümmametsa on endist wiiji kaitstud. Sul pole midagi karta. Tee oma tööd edasi, sea kõik korda ja kui ma tagasi tulen, on pulmad seda rõõmsamad.“

Miisa waatas sügawas, kurwas mõttes oma ette. Meeme kallistas mõrsjat hellalt, musutas weel mitu korda ja läks ka kurwalt ära.

Miisa nägi, et wanema pöörmiseks midagi ei aidanud, sellepärast jäi ta waguksi mõttes tuppa maha.

* * *

Mehed läkijwad teele, läbi soo ja lähema metsa. Mõned naesed tuliwad neile wastu, küsijwad reisiijate otstarbet ja läkijwad teise külle poole. Kui wiimased kalale minejatest juba nii kaugele jõudijwad, et neid enam ei nähtud, tuli üks keskmise kaswuga, tüsedä kehaga, weidi kühmus olekuga, luurawate, sügawate silmadega mees neile wastu ja hakkas jutustama. Wellus see oligi. Tema ei raatsinud Ümmametsa piirkonnast mitte ilma kindlama salaplaanita lahkuda ja nuuskis nüüd teist päewa siin ümber, et midagi wälja uurida, kust uuesti hakata saaks.

„Kuhu see jalk läks?“ küsis ta.

„Kajari jöele kalale.“

„Kaugel see jõgi siit on?“

„Pigi kabe söömawähe teekond.“

„Kauaks nad sinna jääwad?“

„Umbez paarkümmend päewa.“

„On nad ka enne käinud?“

„Tga aasta oma kord siitpoolt meestest ära.“

„Need oliwad Ümmametsa kingu mehed?“

„Jah.“

„Kas jääb nüüd kõik mehed kodust ära on?“

Naesed waatajijwad umbusaldawal pilgul küsija otja, miks see nii päris; siiski kostjijwad nad:

„Kust meie seda teame? Aga ma arwan, et Ammametsas praegu rohkem mehi ei ela, kui selles salgas oli.

Küüja nägu läks lahkemaks. Ta hoidis naestest kõrwale, et need seda ei näeks ja hakkas minema. Wellus ei tahtnud enam ilma kindlama nõuuta Lusenit juurde minna.

Oli õhtune aeg, kui nuuskija Akubere küla juurde wälja jõudis. Inimesed tõttasiwad loomadega katufete alla, et öösiht rahu maitsta. Igal pool jäi päewane liikumine vähemaks. Wellus istus ühe piisema jalgtee äärde maha ja jäi mõttesse. Ta hakkas hoolega oma mõtet läbi katsuma.

„Täna on meel igapidi lahkem, eila tahtis meelehaigus hinge kinni panna. Sõnumid on isandale esiootsa küll pahad, aga noh, eks teeme uute lootuste pääle jälle mis nüüd tegemata jäi. Niisa elukoht on teada, Neeme, tema kaitsja, läks kodust ära, noh, mis nüüd wiga tüdrukut ära tunia ja kingu rahwast wähe hirmutada. Sa riisu, kuhu nad pugunud. Sügaw soo ümberingi, noh kes siia pidi nüüd teadma otsima tulla. Pea asi on ikka see, kui neid kõiki hästi karjutada saaks. Kui ka Neeme minust tugewam oli, aga mis pidi siin siis hirmutatama? Geslid!

„On kõik asi hääl, siis annab ka Lusenit selle waewa eest hääl palka, nagu ta lubas!“

Prõks! kõlas eemalt.

Wellus waatas ümber, midagi polnud näha.

„Ega Niisat muidu kätte ei saa, kui peab jälle meestega püüda katsuma. Muidugi on meie mehed ka kanged riisuma ja siis ma saan ikka ka oma jao. Mehed kõik kodust ära, paljad naesed koduhoidjaks, mis siis wiga riisuda. Aga see on ka ilus kui need hirmuga kaasitawad. Ih, ih, ih, ih! . . .“

„Mis sa siis nii häämeelega naerad?“ küsis forraga keegi selja tagast.

Wellus ehmatas ja fargas järsku üles. Mõõda teerada tuli talumees lähemale. Akiline kookupuutumine wõõraga ja päälegi seesugusel forral, kus ta

oma mõtteid arutas, kohutas teda. Wõõras tuli üsna ligidale ja wahtis naerjale näosje. Ilm oli kaunis pimedaks läinud.

„Mis ja siin üksi naerad? Näeh, ei tunnegi.

„Ma olen siin wõõras. See on ikka minu mood, et ma naeran ja räägin.“

„Mis naeste kaastamine ja kohumine sul siin siis oliwad?“ küsis tuleja talumees. Wõõras ei näitanud hästi usalduse wääriline olewat.

See küsimine pani Welluse enam kimpu. Ta wenitas ja hakkas jutulõnga edasi kerima:

„Noh, kes seda tühja kraami kõik ostab üles arutada, mis mõte ette toob. Kas ja oled siit küla mees?“

„Jah.“

„Waat, wäga hää! Mina olen praegu alles Nee-mega koos, ta läks Kafari jõeale kalu püüdma. Ma olen täna palju ära käinud ja olen päris wäsinud; istu ka maha ja kõneleme. Waata, rahwas ei taha Koiva lööki ära unustada. Nad tahawad meesti päale hakata.“

„Sõge, kuule imet!“

„Jah, ja kus Sakalas on mehed nii äritatud, et laise aga olla! — Meie, mehed, meie peame kättemaksma, koledasti kättemaksma. Siendame Koiva löögi wõlad ära!“

„Jah see on tubli!“

„Sakala mehed jaatšiwad mind siia poole jälle sõna tooma, et rahwas meelt ära ei heidaks, waid jääksid mehi ikka toetada katsuffiwad, siis hoiawad nad ka ikka oma pääd püsti. Kõige päält katsume ühe juurema koosoleku pidada ja rahwa oma nõusse meelitada. Seletame neile kõik ära, ega nad wastu ei aja.“

„Näi on aga wäga raske.“

„Muidugi, aga ega siis sellepärast asja pooleri ei wõi jätta. Katsume Sakala meestega paraja hulga mehi kofku saada, kes hästi südikad igal pool pääle hakkama an. Hakkame esiteks jälle Rubesjelest pääle.“

Waata, nemad on nüüd tüdinemud, rüütliid on Ükskülasse tagasi läinud ja Raupo ei oota meid nii järsku ometi mitte.

On kord Raupo maas, siis astume Üksküla poole edasi. Aga seda ma ütlen, siis peab piiskop oma laia kuuega meile toredasti oma usu tantju tantjima. Siis peab kiskendamine rüütlite lošsides suur olema. Ja kuida siis nende naeste karjad kaajitawad, seda ma naerjingi."

"Oledgi imelik mees, naerad kõik ette ära. Ah, joo, wõi seda juft, noh," kostis talupoeg lahkesti.

"Neh, neh, seda jah," arutas Wellus edasi. "Ja nüüd, wana weli, kas tead, mis teeme? Ma rääkisin seda asja ka juba Neemelegi. Tema läks küll kodust ära, aga teie peate koosoleku ilma temata juba ära pidama. Tema lepib omaksetega igal pool kokku, kui aga waenlastele pihta saaks anda. Kõik peate ruttu ja kärmeästi tegema, et wastased asjadejt mitte teada jälle ei saaks. Katsuge koosolek Totna wanema juures ära pidada. Ma lähen homme sinna ja räägin asja läbi. Katsuge, et kõik sinna kokku koguks. Mida rohkem seda parem. Bidin ise külasse käsku tooma tulema, aga nüüd wii ja oma meestele sõna. Ma lähen jälle siia Saaremaa poole külge edasi. Noh, kas täidad seda?"

Jut keeras nüüd jälle teiste asjade pääle. Wõdras küüsis ühte ja teist ja talunik wastas, sest wõdras oligi juba tema usalduse omandanud teadis kodumaa asju hästi. Ja nagu igalt poolt wälja paistis, oli ta ka rahwa suurem sõber ja eestwedaja.

"Kas muud uudist weel siin pool kuulda on?" küüsis Wellus.

"Ei tea muud olewat kui seda, et warsti pulmad saame."

"Kust siis?"

"Kui Neeme aga õnnelikult tagasi tuleb, siis muidugi säält poolt ikka, sest see mees mõistab pidu-
anda. On aeg küll nii talwine ja külma, kus linnud pulmalistega ühes ei hõiska, kus pulmarõõmu toas peab maitzma, aga ega see midagi ei tee. Kus nii rõõm-

falt ja hää! meelel pulmi peetakse kui fiin, jääb pole muud löbu enam tarwisgi. Aga fina, külamees, pead ka pulma tulema, mina käjen seda. Siis lasjeme kahkesti weel wiledat labajala lussu, nii et pulma põrand kaua takka mäletab.

Ja talunik kallistas Wellust häämeelega.

„See on ilus. Terwe siit nurk wõib jälle mõne päewagi rõõmustada ja lustiga laulda. Oh, oleks see juba kõik käes.“

Mõlemad lahkusiwad. Wellus keeras mööda tee-haru õhtu poole, aga talunik Ukuberesse

XX.

Uusenil oliwad rõõmsad sõnumid käes. Neid Wellus tõi. Nüüd maksis weel kord kätt sirutada ja käes oligi see, keda rüütel niiwäga armastas.

Küll oli ta Riisa üle järele mõtelnud, et seda oma abikaasaks teha, sest niijugune pühadus oli rohkem wäärt, kui paljaks armastamiseks, aga kuhu waene panna? Kust teda kätte saada? Seekord oli tal pääwari. Kes teab, kuida Riia isandate meel oleks pööranud ja siis oleks ta kõige kontidega kolima pidanud. Hää oli siis seegi, mis Welluse läbi sai, kes oma jilmaga kõik näinud ja kuulnud oli.

Waja oli weel kord katses teha, nagu Wellus nõuu andis, aga nii wiisi, et teised seda enam takistada ei wõinud. Ja kõik see asi pidi ruttu toimetatud saama. Paremat aega ei wõinud enam tulla, nüüd maksis puhujat tuult sündsalt tarwitada.

Wellus oli ettemõttest ju tüki korda saanud. Ja nüüd plaanitseiwad mõlemad, kuida asja tagumist külge tahuda. Wõeti nõuiks hobustega niikaugemale Amma-metsa ligi minna kui wõimalik ja siis jäält kingule. Meiu ja riisutud wara loodeti seljas pehmest maast arule wälja kanda.

Ulm läks järsku hästi külmemaiks, nii et kõik kohad juba kandma hakkasiwad. Ja see oli asjale weel parem kui esiotsa loodeti. Nüüd wõis ehk hobus-

tega juba üle porise soo pärale pääseda, nüüd wõis ehk juba kudagi ratsa kingule ligi saada. Ehk oli jää päälegi juba nii kõwa, et hobused ka wäikesed koor-
mad ärafanda wõiswad.

Raitsjaid Niisal ei olnud. Kui ka hädakorral naesed Ammametsas pillima oleks hakkanud, siis oleks see asjata olnud. Ukubere oli kõige lähem koht, aga siinsed mehed oliwad Totnas koosolekul, kuhu neid Wellus walega meelitas. Nii ei wõinud siis ka juh-
tumiste läbi õnnetusi sündida. Kaupo oli juba soowi awaldanud wana teenert kätte saada, ei wõidud enam alatuma ettevõttega wiivitust teha. Wellus tundis ju nüüd Ammametsja ja säälsheid ümberkaudseid maid parem, kui esimesel korral.

Teekond hakkasgi. ülepea oli seltskonnas kuus ratjanikku: Uusen, Wellus ja neli sulast ja mitu prii hoost saagi ära wedamise jaoks. Pooleteise päewaga armati sihile jõutawat ja nüüd oli Neeme ärareisust kuusteistkümmend.

* * *

Neeme oli koduteel. Tänavune kalasaak oli hää ja sellepärast meestel meeled kõigil rõõmsad. Kui ka külm järsku pääle tuli ja edasipüüdmist takistas, siisgi oldi rahul. Suurde täidetud nõuudega tuldi koju poole.

Ilmad läksiwad kaunis karedalt külmale. Talw astus õue — wärawa taga läks tal aeg igawaks. Niifaugel, kui film waatama ulatas, ei nähtud enam juwe jälgi. Jõed, ojad magasiwad tundmujeta jääkoorufese all. Ilusalt, imefenalt säras päikese paistel esimene wärsk lumi.

Meeled oliwad kõigil rõõmsad. Jseäraniis elaw oli Neeme. Ta naeris, naljatas, rääkis lõbusaid lugusid ja waimustawaid järkusi, mis talle elus iganes ette tulnud. Wanema waade oli jälle elawam, tulisem ja läbitungiwam, kui ühe wähe, aga siisgi lahke ja lõbus. Rahwatust olekust wõis siisgi weel põdemise ja

füdamewalu märkisi lugeda. Mööda oliwad furwad päewad, pulmapidu oodati. Wanema waim hakkas jälle elama. Kätte tuli aeg, kus ta oma kallikesega igawesti ühedatud wõis jaada. Kui wäga ta seda igatses! Müüdne pulm pidi ka oma jagu ilus olema, pidi männikud pillihääldest mühama, kuusikud kohama ja maa hõiskama, noore ja wana, suure ja wäikese rõõmu tundma panema.

Kas oli wast ometi elu libedustel lõpp? Wist! Oi, kui walusalt ta need läbi tegi! Wist hakkasiwad ometi Koiwa waluhaawad paranema, hädad ununema. Glaw meel tunneb sügawamini, aga ta unustab ferge- mine, sest ta on aja laps.

Ometi ferd hakkasiwad mustad pilwerünkafesjed endid õnnepäikese eest ära fihutama ja selle kiired hak- kasiwad paistma. Wihm jäi üle.

Ometi ferd? . . .

Soojal südamel ja rõõmsal meelel laulsiwad mehed:

„Mina mõistan mõrda teha,
Mõrda walmis walada.
Mõrra teen ma määratuma,
Suu teen arwamata suure,
Mõrra küljed hästi kõrged.
Mina mõistan mõrda teha,
Mõistan mõrra jõffe panna:
Mõrra suu sai mõisa poole,
Mõrra küljed küla poole,
Mõrra jaba Saaremaale,
Mõrra ots sai ülem-maale.
Siis tuli Soomeft juttisida,
Palju kalu kalda alta,
Kiisku jisse koledasti,
Lutsja üsna lugemata,
Gemalt wetest järgi juuri,
Arwamata haugisida.“

Jõudis õhtu. Ilm oli päewa otsa pilwine, aga õhtu eel hakkas loode poolt fuldne piir taewa sõrwa

palistama, ning igawene ilmatüünal, päifene, pistis pilwe äära tagast kaunil palgel lagedale ja waatas rõõmsal, lahkel pilgul maa pääle. Nalja tehes ja suure lauluga jõudsiwad mehed Ammametsa piiridesse. Et soo mülfad ja pori haugud kange külma tõttu kadusiwad, siis lootsiwad nemad oma püügiga otsekohe koju saada, ilma ringisi ja kõwerdusi fiske tegemata.

Enne kui lageda soo pääle wälja jõuti, kust mäefink paistma hakkas, pidiwad mehed weel pakjust kuuse tihnikust läbi minema. Pakjude puude waele oli lund rohkem kokku ajanud. Mehed pidiwad sooned hästi sirgu tõmbama, et kaladega koormatuid kelfusi läbi wedada. Äkitselt jäi Neeme seisma ja ütles:

„Olge wähe wait! Kuulge, mis see on? Kes need jälj karjuwad?“

Kõik jäiwad wagusi seisma.

Suur kisa oli Ammametsa pool.

Tuule õhk pööras weidi nende pääle, misga hääled tulejatele kõrwu kanneti. Selgesti kuulsiwad nüüd kõik kodupool walidaid, läbilõikawaid naeste karjatuši ja koledat kisa. Lapsed nutsiwad, lambad määsiwad, weised ammu siwad, mehed taplesiwad ja üks hobu hirnus nii, et soo wastu kajas. Range wurin, pragisimine, prafjumine ja igatsugu häda hääled paniwad taewa aluse kohisema. Midagi iseäralist oli sündinud.

„Hobu hirnus ka, kust see siis Ammametsa pidi tulema?“ küsis üks.

Ei olnud enam wastajat. Mehed paniwad jooksuma, kalgud jäeti esiotsa maha. Kuuskede kuiwad oksad pragisesiwad, waresed lendasiwad kraakjudes ära. Pea lõppesiwad puud, suur kuma ja tuleleef paistis eemalt. Lagedale jõudes nägiwad kalalt tulejad koledat pilti. Neeme kahwatas ära ja jäi sambana seisma. Ammametsast tõusis suur suitsusammas wurisewate tuleleefidega taewa poole. Mis just jäl oli, seda ei wõidud wäikeste puude ja suitsu pärast hästi näha. Pea keeras tuule õhk jälle kõrwale ja nüüd jilmasiwad kõik tule ääres inimesi.

Ra teised jäiwad jälle seisma. Neeme pühkis palgelt werd, kuhu kuiw kuuse oks haawa tegi.

„Mis see peaks tähendama?“

„Tuli on kodu lahti pääsenud.“

„Vähme ruttu!“ hüüdis wanem ja pani jooksuma. Teised sibasiwad hoolega järele. Jäe pragises fangesti ja katkes tüfati, kust kehe must wesi üles tõusis.

Neeme hüüdis :

„Hoitke laiali! Jäe on nõrk, siin ei wõi meie foos minna, ruttu!“

Jälle jooksti libedasti. Igaüks rühkis ise kohast, et õnnetuist ära hoida. Jõutigi Ummametsa ligidale.

„Need on rüütli!“ hüüdis üks.

Päew oli loojas. Ilm läks selgemaks. Öhtu- poolt kääris pilwe äär end kõrgemale ja oligi nüüd pooleni taewani jõudnud.

Tuleleef ja sädemed waasiwad teinepoole laiali, üle pöösaste ja jäe. Pragisemine läks suuremaks, sest leegid hakkasiwad juba wiimase maja külge. Hingelised, nii palju, kui neid oli, ruttasiwad palawuse pärast eemale. Koer haukus wägewas waimustuses ja wihas rööwlite pääle.

Neeme oli jooksjatest kõige ees. Hirm ja walu täitsiwad teda Miisa pärast ühtlasi. Ta kahjatses, et ta neiu soowi ei täitnud ja teda kaasa ei wõtnud. Mis siis, kui Miisale midagi häda on tehtud?

See mõte pani Neeme wärisema.

Seda ei tohtinud olla. Miisasse ei tohitud puutuda. Ta pidi elus ja terve olema. Waja on talle ainult abi wiia.

Ja wanem rühkis kiiremalt kui enne. Ta paled õhetasiwad palawusest, hambad oliwad kõwasti kokku litsjutud; oli see wiha wõi hirmu pärast? Kes teab. Silmad kiirgasiwad hirmsalt, waade oli kole, tuline hirmus!

Higiselt jõudisgi wanem mässu juure ja temaga ka ühes teised kojutulejad. Siin oliwad juba rööwliid oma töö lõpetanud ja hakkasiwad ära minema. Nemad

päätulejaid ei näinud, ja see oli wanemale õnneks; saigi ta nii nägemataalt waenlastele ligineda.

Wanem jooksis weel pooleti longates põlewate majade wahelt läbi. Tuli purskatas wanemale jädemeid wastu filmi, kõrmetas tema juukseid, walgustas tarretanud werd näo pääl aga, edasi tormas Meeme!

See kiritöö pidi kibeasti tasutud saama. Nii suure rööwimise tuhinas, kui nad oliwad, nii tahtis wanem neile kätte tasuda, — tasuda kas wiimjeni hingetõmbamijeni.

Juba ta oligi põlewate majade wahelt läbi waenlaste juures. See oli teinepoolt mäweerg. Siin seisiwad elulised ja elutad kirjult segamine. Ja rööwijad talitajiwad hoolega; laoti praegu hoolega kallid piibrite, pötrade ja karude nahku ärawiimiseks hunnikusse.

Siin oli ka Riisa seotult küljeli künka pääl maas. Rööwliid oliwad omas mustas toimetuses jäl ümber nii kibeasti ametis, et nad tuliwihase wanema liginemist ei näinudgi. Neil oli ju saak hää!

Lahti lastud loomad põgenesiwad soo pääle. Hobused oliwad meestel puude külge finni seotud, muidugi kokku kannetud kraami lähedale. Wanad naesed hulujiwad haledasti. üks wanamees, halli habemega ja sügawate filmadega, sajatas päätükkijaid ja näitas rusikat. Kui sellel weidi rohkem jõudu oleks olnud, ei ta siis küll seesugust tühja tempu ei oleks teinud.

„Andke sellele jäl!“ hüüdis Uusen. „Wanamees lõugetab nii suure julgusega nagu oleks seda meile tarwis olnud!“

Üks sulane lähenes wanakesele firwega. Südikal sajatajal oleksgi lõpp käes olnud, kui mitte wali kisa julast ära ei oleks kohutanud.

„Kalamehed wäljas!“ sahistas teine sulane Uusenile. „Katsume, et minema saame!“ Ta jooksisgi hobuste juurde, rebis ruttu ühe lahti, hüppas selga ja sõitis ära. Teised hakkajiwad sedasama tegema.

Juba hakkasgi wõitlemine pääle. Neeme sai wanamehe fallale minejale selja tagast pääle minna. See pööris ägedalt vastu ka, aga surma hoop ta jегда ei saanud. Wanema käsi tõusis odaga ja waos wälgu kiirusega. Eimene sai ranga löögi küljesse. Tema eluküünal kustus korraga. Teist korda tõstis Neeme tapariista. Hoop oli Uusenile määratud, kuid see taganes eest ära ja löök wuhises mööda.

Waenlased taganesiwad jüdi wõitleja eest. Selle hirmsa waate all ei suutnud keegi seisda. Wanema wihane, elaw tuline filmade leef pani julget rüütelt ennaftgi wärisema.

Wellus tõttas isandale appi. Kust ta selle julguse wõttis — Taara seda teab. Nüüd läksiwad werisemad waenlased wastastikk. Salakuulaja läks Uuseniga eest, teised ülejäänud kolm sulast seljatagast Ammametsa wanemale pääle.

Nüüd oli seisukord õige kitsas, aga ainult Neeme jõundis siit ilma abita wälja pääseda. Teised kalalised oliwad osalt ka Uuseni teenritega, osalt põlewatest majadest waranduse päästmisega ametis. Ühest pooleti ärapõlenud hoonest kostis ühe wanadlase naesterahwa walukisa, see wäetike oli leekidesse jäänud. Pea langeiwad seinad kokku ja kadus ka hää.

Hirmsasti lõhnus Neeme oda ette ja taha. Waenlasti tuli kahelt poolt ja ka nende sõjariistad tõusiwad ja waosiwad aina. Salk mäsfas ja kees kõige metslikumas wihas üffiku wastase pääle. Neeme teised seltsilised püüdsiwad teiwastega segada, aga mis see aitas tublide sõjariistade vastu ?

Uga noor wanem ei raugenud ka, ei selle käsi ei wäsinud ! Kärnemalt kui pikne keeras ta end ümber ja tõrjus teisi eemale. Ja kuhu kord tema odaga waotas, sinna jäi wagu järele.

Baar tublit kalameest oliwad waheajal weel kirwed kätte saanud ja tuliwad nüüd wanemale appi. See andis Neemele otse kui uut hoogu. Ta andis uuesti ja uuesti walusamine pihta. Siin oli tõsine surmapõlgamine näha. Dotas ju Niisa, tema jumalus, päästmist.

Uus löök oli rüütlitele niipalju fiibe, et nad kaemine nina förwetada ei tahtnud, Wellus ja teised kolm taganesiwad hobuste juurde lõikasiwad ratsutid puruks lahti wõtmiseks polnud enam aega, hüppasiwad selga ja kihutasiwad. Ei nad suutnud enam kauem wastu pidada. Wanem tarwitas nüüd weel wiimast sõjawiihi. Ta wõttis aia teibast finni ja wiristas waenlastele wastu pääd. ühe kübar jäi maha; ta kargas küll käega üle pääd, aga kiirustas sõitu fiisgi.

Wanem ei näinud omas suures wõitluse tuhinas seda, mis enda lähedal sündis: tema tähelepanemine oli ainult Welluse pääle pööratud. „Mehed,“ hõikas ta, „näe jäl on ju Wellus! Urme laseme teda äraminna.“

Ja Neeme jooksis wiimase hobuse juurde, kelle ratsanik furnud oli, hüppas selga ja kihutas Wellusele järele. Paar teist kalameest, kes rööwliste saagi ärawiimiseks määratud hobused kätte saiwad, tegiwad sedasama. Muist mehi sibasiwad üle jõe ka, aga kuhu ja jala jooksed.

Miisa karjumise häält oli kuulda, aga wanem ei pannud sõidu kiirusega seda tähele.

Selle aja sees, kui Ammametsa wanem kõige kibedamas wõitluse ja tagaajamise tuhinas oli, sai rüütel Uusen muidugi ka omakasu hääks midagi teha. Ta jooksis neiu juurde, tõmbas selle maast üles ja hakkas hobuse selga upitama. Neiu rabeles ja karjus, kuid see ei tähendanud tugewa mehe ees midagi. Warsti oliwad mõlemad sadulas. Mis wõis seotud neiu teha? —

üks Kalamees püüdis rööwimist takistada, aga ei saanud enam. Tugew wemmla hoop Uusenile kulasse sündis teda küll pääd küüru tõmbama, aga ei suutnud tema rööwimisele lõppu tuua. Uusen tõttas saagiga werijest kohast ära, muidugi mitte enam abilihi tähele pannes ehk neid koguda katsjades. Tal oli kõige kallim saak käes, tarwis oli seda warandust hoida ja terwelt ära wiia.

Miisa wali kiskendamine ja rabelemine sundisgi rohkemate tähelepanemist rüütli pääle tõmbama. Raesed nutšivad.

„Nüüd wiib Miisa ära, nüüd wiib ära!“

„Waata ifka, waata!“ hüüdis üks kalamees, kes Meeme kõrwal kihutas. Rüütel wiib Miisa ära. Sa oled ratsa, katsu appi minna!“

Miisa karjus ühtelugu ja rabeles. Uusen hoidis teda wiimaks nii waljult finni, et neiu enam hingatagi ei saanud.

Meeme waatas ja koke pööras ta hobuse põgeneja rüütli poole. Ise aga näitas käega weel jalakuulaja pääle ja hüüdis.

„Näe, see jää on Wellus! Üрге teda ära minna laske! Wõtke finni! Wõtke!“

Hobu oli teda teiste tagaajajate ridadest juba wälja kannud, Uusenile järele.

Meeme ruttas Miijat päästma, kes Uuseniga juba faunis kaugel oli. Ta muutis hoost, aga see oli juba wanapoolne ja ei suutnud enam oma jalgade wiledust näidata. Wanem hüüdis:

„Rüütel, seija!“

See waatas üleõla tagasi. Wanema kole-wihane, werine nägu lähines tõesti.

Hirmus oli seda juba eemalt waadata.

Tagaajamine kestis kõigilt poolt edasi. Welluse jalk lendas üle pöösaste ja noorde puude. Jäe pragises aga kandis waewaga ifka weel. Mõnel waosiwad ka hobused sisse ja see oli õunetuse laps.

Uusen waatas jälle tagasi. Kaks suurt silma kiirgasiwad nii kolel ja tulise waatega põgeneja otja, et sellel tahtmata kange hirmu wärin üle käis. Tal hakkas terwe keha lödijema. Arm oli weel tugewam kui hirm. Uusen ei lastnud oma rabelejat saaki ifka weel lahti, waid sundis aga hobust.

„Seija, häbemata!“ kiskendas Meeme uuesti, kuna ta filmad nõdrameeleliselt kiirgama hakkasiwad.

„Seija! Kuhu sa wead selle inimese?!“

„Soo“, kõlas vastu. „Uusen ei näidanud sellest hoolimat. Mõlemad nuutisivad ja tonkisivad hobusid ja fundisivad neid viimasele kiirusele.“

Loomad tegivad mis võisivad. Mitmes kohas kattes jäe ja veesi purtsas ülesse Uusen vaatas veel ford tagasi. Neeme kole waade kiirgas talle siit vastu; see oli juba üsna lähedal.

„Seisa!“ hüüdis wanem hirmsas ägeduses. Meie saame veel elus kokku! Uga hoia siis! Seisa!... Sei!...

Ei rüütel sellest ei hoolinud. Ta pigistas neiu kõwemini oma rinna vastu. Tal oli jellel põnewal filmapilgul ainult tulewiku õnn ees, mida neiu ligiolek veel suurendas ja kirdlisesse joowastusesse tõi. Rüütel ei tahtnud sellest löbust nii kergesti lahkuda. Ta lõhkus aga ratsapiitsaga wäsinud loomale vastu laudjaid. Mõlemad ratsanikud olivad kaunis kaugele sohu jõundnud. Jäe wõttis loomade jalad sisse, ja et Neeme päälegi rüütlist praguliseks tehtud teed mööda sõitis, siis jäi ta ikka kaugemale juba maha. Ka Uuseni sõidule tuli õnnetu juhtumine. Oja moodi lohk oli ees, ja siin oli jää veel iseäralik nõrk.

Korraga hakkas talwe ehitatud sild raske koorma all kattema. Juba oleks tüdrukü rööwliil kitsas kätte tulnud, kui ta end siin kõige põnewamal pilgul päästa ei oleks mõistnud. Uuseni käes wälkus nuga ja neiu karjumine läks wiimase meeleärasteitliku tipuni. „Meelatu, metsaline!“ sai Neeme veel ütleda, jää nägi ta tule kumal, kuda armjama rinnast punane juga eemale purtskas. Uhtlasi oli ka neiu läbilõikaw karjatus kuulda. Rööwel oli teda omas kitsikuse tuju wiimasel tippul läbi pistnud.

XXI.

Selle järele langes sipleja, surmani kahwatanud nāoga, Niisa keha sadulast külma jää pääle ja hüüdega: „Ei saa mina teda, siis ei pea ka sina saama!“ sõitis rüütel ära. Suure waewaga suutis ta waeße looma-

fese kōwa jää pääle wälja nuutida ja andis sellele nüüd ühtelugu pihta.

Ummametsas loitsiwad leegid kõrgele taewa alla üles. Tuli pragises ja mühises wägervasti, wiis ta ju palju kallist wara ära. Naesed ja lapsed nutsiwad haledasti. Mõningad mehed, kes jala rööwliid tagaajama läksiwad, pöörafiwad nõuuta, nukral meelel tagasi.

Miisa oli sadulast langedes pooleti siina weeauku kukkunud, kus nõrk jää koorma all katti läks. Ta ei suutnud end enam ise aidata. Ta wiserdas kangesti, aga ei karjunud ometi. Oli ju ta armsam säääl ja seda ei tahtnud ta kudagi, ei ka karjatusegagi, kurbastada.

Ka rumalatel paganatel wõib armastus ime kõrge peensuseni jõuda.

Neeme hüppas sadulast maha, pani teise käe armsama rinnale, haawa pääle ja päästis teisega finni-seotud käed lahti. Ta süda löi kibedat walu täis, seda nähes, mis siin oli tehtud. Miisa sõrmed kiskusiwad ärarääkimata waluga kõwerasse, aga ühtegi walu häälikut ei lastnud kannataja kuulda. Wanem kummardas end neiu üle ja waatas lõpmata armastusega ja faastundmusega talle näosse. Miisa sirutas käed wänema faela ümber; ta nägu fahwatas weel enam.

Armastus surmas peab kõige ilusam olema, aga jätab ka kõige walusamaid mälestusi.

Neiu feha wärikses kibeda surmawalu käes, aga ta naeratas ja kõneles:

„Neeme, mu Neeme, kas tead kui hää mul siin süles, siin põlwede pääl surra on? Oh, siin on nii üliarmas. Muud ma ei igatsengi enam. Sulle ma ford elasin, sulle ma furen ka. Ah, see õnn — nii suur! Sind ma säääl maanalas ei unusta. Säääl all ilmas on muidugi hää, säääl on wähemalt walu ära. Säääl on palju meie wänemaid ja esiisafid. Säääl on palju jutustajaid, ei need lasse aega igawaks minna. Säääl on ka mu õnnis ema. Mul on see weel nii meeles kui ta furi ja mulle kõik hääd soowis. Ma loin ta haiglase afeme ääres ja nutsin. Tema paitas

mu pääd ja juri rahulise südamega, lootes et ma õnnelikult elan"

Niisa rüseses fanges walus, mis läbi jutulõng katkestatud sai. Ta käed wäriwesiwad ja fiskusiwad frampidesse.

Õhtu oli pehnepoolne ja wähe tuulene. Tuleleegid purtskasiwad kõrgele ja walgustasiwad ka Neeme süles hingaja sureja nägu. Selle walged suured juuksed lehwiwiwad tuulega ja löiwad end keerus wänema näo wastu. Kange waluga kõneles weel neiu:

"Neeme — kallis, ela weel — jina — sõdi omaffete — eest, maksja kätte, — mis need kurja tegiwad. Ka — fai — tje isamaad, armasta oma sugurahwast, aga är — ära uu — uu — unusta minu kalmu — igal — fewadel lilledega ehtimast. Neeme, kallis Neeme — ära kurwasta — — — — minu päraft. Kui meie jääb teises — ilmas — kof — kofku — jaame, kas — siis — meile — tõega — feelatafje — õnne — õnnepäiwi — — — — meele — tuletada. Neeme, — ma armastasin — — — — sind — tõesti, ma — olin — sinuga — õnnelik. — — — — Miks — ei wõtnud — ja — mind — kalale kaasa ?

— — — —

Wiimane walahoog oli Niisakese südamelöögid jäädawalt katkestanud. Neiu silmad waosiwad finni, huuled fiskusiwad kõwasti kofku. Käed läkjiwad külmaks, waosiwad lahti. Rind jäi liikumataks. Minult juuksed lehwiwiwad weel waguja tuule käes, lehwiwiwad laialt wastu Neeme käsi, silmi, huulesid ja wiijiwad talle armsamalt wiimseid terwitusi. — — — —

— — — —

Tuli wurises, pragises, wuhises, mühises ja tegi oma tööd wiimaste ohwriätiste kallal. Leegid tõusiwad kõrgele üle puude latwade, jädemed purtskasiwad leefide turjal laiali.

Selle kurwa, haleda ja kohutawa mängu ümber jooksiwad lapsed, raugakesed ja naesed nagu pääta kanad, ning nutsiwad ja hulusiwad kibedaid pisaraid

Tuleleekidest kostjivad jissejäänud loomade viimased hädahääled. Röökimine, karjumine, ahastamine walit-
sejivad igal pool.

Tagaajajad ja põgenejad kihutasivad üle soo metja poole. Gemal aga istus Neeme, eluta keha ta süles, punase, werise jää pääl ja kallistas külmaid armšamat. Kibe piin ja lõhestaw kurvastus pigista-
sivadgi mehe silmist sooja, jämeda, pisara wälja. Ja ta armastas neiu ja musutas teda uuesti.

Haawast jäi mere nirišemine järele, aga seda hüllemalt purstkas walu wanema südamest wälja. Glawad, ilusad Neeme silmad jäiwad tuhniks pijaratetaks, ehk need küll ennemalt hõlpjasti wešiseks läksivad; kus süda liig lõhutud on jää pole neid enam. Ta huuled wärišesivad ja lõiwad niisama kahwatuks, kui sellel, keda ta weel õrnalt armastades süles hoidis.

Neiu keha läks külmaks; ka wanema käed kohmetasivad ära. Neeme lastis neiu lahti jäi ta suru-
nukoha ette pühalikult seisma ja kõneles, teist kätt pähe pannes, tõsiselt:

„Mine siis mu armšam maanalasse! Sina, truu süda, oled seda küll wäärt, et sinu eest kätte peab maksetama. Ja kättemaksta mina tahan. See on meie seadus, seda tõtotan ma sulle. Olgu need kõrgele tõuswad leegid minu sõnade tunnistajateks ja kaudku nad minu sõnu ka igawese Taara trooni ette. Niisa, mu armšam! Miks ei surmid ma sinuga tükkis? Mis ma siis tahan ilma sinuta tegema hakata? Süda on nii kibedust täis, elu on walus, wäljakannatamata, walus põhjani. Tule mulle maanalast warsti järele. Kui ka elu jää igaw on, siisgi on koht mulle armšam kui siin, jääl kõnnib ju sinu waim. Niisa, Niisa kui kibe on elu sinuta, ilma sinu armastujeta... kurb...

Kui woolawale jõe järsku pais ette tehakse, siis woolab wesi üle kallašte ja lõhub neid ära. Kui palow armastus inimeses järsku katkestatud saab, siis hakkawad häwitajad, mahamurdjad protsessid armastajas pääle ja lõpewad enamasti liig kurwalt.

Enam ei suutnud elaw wanem kõneleda. Arm-
sama surm oli ta elawust murdnud. Hellalt wõttis
Neeme furnukeha, kallistas seda ja hakkas põlewate
majade poole kandma. Ta suutles Niisat uuesti ja
uuesti. Ja tasane tuul lehwitas neiu kollakaid suuri,
lokkawaid juukseid, keerutas neid kõrgele, laiali wastu
Neeme pääd, filmi ja suud.

Ta jõudis wiimaks foormaga tulekahju juurde
wälja. Teised jooksiwad ja hulusiwad, wanem istus
furnukeha kõrwale maha ja jäi pääd käe pääle süga-
waste mõttesse. Aegajalt tuli pakitsewast rinnast wälja-
lükatud ohkamine kuuldawale.

Niisa noor wend Jaanus tuli sinna ja hakkas
libedasti nutma. Ju temalgi oli õest kahju.

Neeme ohkas jälle. See pidi walu olema, mis
elawa wanema nii rõhutatud olekusse pani.

Tuli hakkas wähenema, häwituse töö nõrkema,
lõppema. Palju wiis see õõ enesega ära, jättis mit-
med lagedale. Õnnetus, otsatu õnnetus naeris nende
puupaljaste inimeste kogude üle. Silmad ei jõudnud
nendel waestel enam nutta, mõistus enam kurnastada.
Ararääkimata häda rõhus waimu nüriks, meele tõnriks.
Ja kui päike teisel hommikul naeratades soo tagast
üles tõusis, siis nutsiwad naesed põlenud majade t. ha-
hunikute otjas.

XXII.

Ilmaküünal jõudis telgil kõrgemale. Wiisil on
täna wiimane ilus sügisene päew sel aastal. Ohf
on nii ütlemata puhas ja selge, et lust hingata.

Glawale Neemele oli see järsk löök üliraske kanna-
tada, aga ta kandis ka häda mehijelt kui wanem ku-
nagi. Ei ta läinud siisemist walu kellegile kaebama.
Mis tarwis? — Ges oli tühi eluaeg, maapäälne
maanala. Siit tuli tal üksi läbi rännata.

See surus näole walusa tõsise märgi pääle. Wiisil
igawesti.

Neeme laskis suure tule üles teha ja kandis
kallimat, nagu see wiisiks oli, ärapõletamiseks sinna.

Miisa oli teda sõjateele saatnud, teda kalale valmistanud, nüüd saatis wanem teda wiimast teed.

Jälle loitsiwad leegid, jälle pragises tuli, jälle laulsiwad naesed, jälle kõnelesiwad mehed ja pidasiwad nõuu, aga kusahil polnud enam Neemet juhatamas ja osawõtmas näha. Tal oli teraseid pilksid weel, aga need jäiwad teistest nägemataks, ta wõis weel wägewasti rääkida küll, aga ta peitis enda sõnad sügawamale südamel urkasse ära. Ei kuulnud enam ialgi wanema rahustajat hüüet, nagu ford, kellega ta omaksid Roiwa lahingus julgustas ja waenlaste wastu wälja wiis. Need mehijuse märgid oliwad kadunud, kadunud igawesti, kadunud jäädawasti. Tema mehelik waim kaotasgi iheiseiwuse ja andis ägedale kurwastusele maad

„Noh, Neeme,“ ütles keegi ja tõstis wanema päa ülesse. „Mis sa nii longus siin lõmitad? Miisa on jurnud, sinna ei ole midagi parata, ega sellepärast meelt äraheitä ei wõi, Neeme!“

„Kas sul siis õest kahju ei ole?“

„Ega siis lõmitamine asja hääks ei tee! Neeme, ole mees! Vähme parem mäele ja peame nõuu, mis teha.“

„Noh, jina oled weel ifka kena trööstija, eks lähme siis. Ja nad tuliwadgi. Surmu oli täiesti põlenud. Ta tuhk korjati kokku, pandi jawi poti sisse ja kaewati kingu sõrwale juur auk. Siia maeti Miisa põrm maha.“

Wanem waatas neid toimetusi tuimalt päält. Ta nägu oli eluta, silmad tuhmid, tuha karwalised.

Miisa wenna, Jaanuse, juuresolekul tuli Neemele alati osakene oma endijest elawusest tagasi. Ta armastas seda noortmeest ja rõõmustas alati selle ärkja waimu üle. Kui see aga temast lahkus, ehk weidi eemalegi läks, siis wõttis jää külmus ja furbtus wanema näos jälle aset. Siis sattus ta tihti jampsi tujudesse ja nuttiski.

Muidugi jäi Ammametsa kink nüüd täiesti tühjaks, sest elanikud kolisiwad ära küladesse. Mis pidigi siin lauša taewa all tehtama? Majafid ei hafatud

enam üles ehitama, sest warjukoha aset ei suutnud soo kink talwel täita. Kuulsa Rebaseniina eluaset ei tahtnud enam tundagi.

Neeme waim läks tõntjiks ja ümbrusele kalgiks ja liig külmaks. Ta rindus elas jädemekene endisest ilusast, wägewast armastuse woost weel, aga seegi tulus üksi mälestusele ja kallile, tühjale Niisa hauakünkafesele. Siin istus Neeme tihti ja kaua. Siin ta istus mõttes, waatas kuda tuul hiepuude paljaid latwu raputas ja kuulas nende kaebliku fiinumist.

Wanem tuli Ummametsa tihti, tal oli siin aega istuda ja mõtelda küll, kuna muidu sellest alati puudust tunti. Siin mõtles ta ja unistas hilisetal sügise õhtudel tihti hilja ööni. Siin kaebas ta oma häda pühadele puudele ja uuendas oma kättemaksmise tööstust. Argu pangu seda mitte keegi imeks: Neeme oli ju pagan.

Wanem palus Niisa haul tihti ja kaua, ta palus ärda ja uskliku meelega ja puud wastasiwad talle kaeblikult fiinudes ja kandsiwad tema töötused igawese, wägewa Taara trooni ette.

Neeme kolis ka külasse elama, aga ta magas säääl ainult ööseti. Päewad otsa luusis ta kurwal meelel mööda metji ja wäljasid. Igal õhtul tuli ta hoolega ringikäigul Ummametsa kingule Niisa põrmuse hauda waatama. Nii läks üks päew teijele järele.

Õhtu.

Pääle päikese weeremist tuli wanem jälle kurwal meelel mäele ja istus siia tüdinenud meelega laua sõrwale maha. Ta istus sügawais wõtetes endise õnne aegu meele tuletades, mis turklikudel pilkudel iseäranis ilusad fiued selga tõmbawad. Ei pannud wanem tähele, et lund kangesti sadama hakkas. Ta wärikses külma käes, aga ei tulnud ometi mitte ära.

Korraga küsis hääl ta ees:

„Mis ja teed siin niikaua? Sa sured wiimati siia ära. Kes järele siia iga kord tulla teab wõi jaabgi tulla?“

„Jaanus, sina siin!“

„Jah, ma mõtlesin ju, et sa jälle Miisa järele kurvastad.“

„Oh, sina piisike truu jüda!“ naeratas Neeme. Misjugune puhtus siit näha oli! „Sa kannad ikka minu eest nii ärda meelega hoolt.“ Ja wanem patustas Jaanusele armastades käega öla pääle.

See oli hingefe, keda wanem armastas, kelle läheduses ta enese kui wabamas õhus olema tundis. Jaanust, Miisa noort wenda, nähes tuli talle enamasti ikka jaotselt wana tuline tuju tagasi.

Jaanus oli elawa, tulise loomuga poisiks täis kindlust täis tahtmise wõimu. Ja näost wõis Neeme alati oma kallima kuju waadata. Ei ole siis ime, et need kaks waimu nii ilusasti kokkufõlasiwad ja aja-joosful teineteisega väga sõbraks saiwad, aga ka igate pidi ühte kaswasiwad. Igal pool, kus Neemet nähti, jääl oli ka Jaanus. Ja kui Jaanus metsa jahile ehk kufagile mujale wälja läks, läks ka wanem ikka ligi.

Jaanus oli ainus hingefe wist, kes weel Neeme lahkemaid pilkusi nägi. Kui noor sõber wanemale wäljast jälle uusi edenemise teateid tõi ja uusi asju jutustas, kust paranemist wõis loota, siis naeratas see ja waatas õige soojal pilgul noore sõbra otsa. Siit paistis wälja, et Neeme Jaanuse pääle väga suuri lootusi pani. Ta tahtis noorest mehest tööriista teha, kes iseene eest wõitlema astub ja teisi päälegi juhutama saab.

Kord, kui mõlemad sõbrad jälle metsas jahtisiwad ja Jaanus jälle õige waimustawas tujus oli, pani teda Neeme töötama surmani sakslaste leppimata wastane olla ja elu täitsa kättemaksmisele pühendada. Noor sõber täitis wanema nõuudmist kõiges pühaduses. Pärast tõsist toimetust suudles Neeme Jaanust ja ütles:

„Pea oma lubamist auuastasi! Sellega teed endale ja minule auu. Käi minu jälgede sees kõige tõsi-
dusega ja sul on tänu rahwa poolt tõesti loota.“ —

„Eks näeme, mida Taara teeb.“

Oli Jaanus kodust ära, siis oli wanem enamasti kurwanäoline ja istus tõsiselt toas. Ta mõt-

les, aga sellest ei paistnud enam nii lootuslikka pilkusi, kui muiste. Ime, kuida juhtumised ja libedad pilgud purustada oskavad.

Wanema teha waos küüru, filmad kaotasivad enda rõõmsa sära ära. Oleg oli kurb, rõhutatud.

Wäänatud ja murtud puu ajab ka juuresi ei saa siis ka libedad juhtumised inimese püüdmisi ühe ropjuga maha löigata.

Wanem arwas nüüd, kuida weel kord waenlastele libedasti kättemaksta ja siis surra. Seda ta wiimati töötas, kui Niisa suri. Kui ka elufibedused tema loomule palju kahju tegiwad ja seda häwitawalt murdsiwad, siis tegiwad nad ometi seda hädä, et Neeme mõtlejaks asjaajajaks painutasiwad. Mida enne tulisufega toimetati, seda lasti nüüd loomulikku rada minna.

Ta see on alati kõige parem.

Uga Wanem kannatas siisgi. Kus oli Niisa, kelle eest lootuslikul waimustawal meel eluhinguse läks. Kui ta mõök midagi tegi, siis tuli see sellest, et ta Niisa hääks ülepää midagi teha tahtis. Ta tahtis Niisale kuulsa wanemana kosja minna, nüüd oli see kadunud. Neemel puudus alus, mille pääle ehitust põhjendada; Neemel puudus sübidus ja waimustus, milleta mingi asi sõjaajal ei lähe.

Neeme tahtis oma töötust täita ja siis surra. Kõik kuulsuse püüdmine ja tahtmine kadus. Ta täitis ainult seda, mida kohused sundisiwad. Endine elawus oli Koiwa löögi ja Niisa surma läbi löögi jaanud, mis teda jäädawalt põdema pani.

Jaanus oli noor elaw mees, kes oma sihtide ja mõtete poolest nüüd sedasama rada tallas, nagu ta õpetaja Neeme omas nooruse tulisufes. Ka tema tahtis kuulsaks saada, et siis waenlaste pääletükkimise wastu midagi teha ja püüdis wanemalt jelleks kõik õppida.

Uga ta oli alles liig noor. Millal pidi taft asja saadama?

Nad pidasivad nõuu. Neeme soomis ammugi, et noormees harjutusi ette võtaks, ainult nende läbi saada ta soovimise kätte.

See arvamine ja nõuuandmine leidis hääkskiitmist ja läks tõeks. Harjutused tulivad. Neid võeti, nagu muistegi Ummametsa ligidal väljal ette, kuid siin ei olnud enam Neeme juhataja.

Jälle kogusivad küladest ümbertringi noored mehed kofku harjutama. üks õpetas ühte, teine teist. Üleüldise waewa läbi pidi asi tema täiusele viidama. Maadlemised, möllamised, mäsšjamised, lastmised, wehklemised ja pistmised kestisivad warakult hilja õhtuni. Neeme tuli siit enamasti igapäew läbi ja õpetas lahkest, kus seda tarwis läks. Jaanus läks jälle kojuminekul igal õhtul Ummametsa kungult, wana peidukoha juurest läbi ja wiis siit kurtja wanema ära.

Jaanus ja Neeme elasivad ühe suure küla sõrwas. Harjutustelt ära tulles arutasiwad nad õhtuti alati kaua tulewate asjade kallal. Neeme püüdis noorele mehele igatepidi tulisust ja elamust sisse walada ja katsus teda kõigiti waimustada. Muidugi teada toodi siin ka rahwa seisukord alati selgelt silma ette. Neeme katsus omale järeletulejat kaswatada, selle sõna täiemas mõttes ja tões, kes Koiva löögi raudmeestele kuhjaga ära tasuma pidi. Läks see forda oli ta ka oma töötuse täita suutnud.

Urda meelega Neeme elas muidu wäga waikset elu. Ta põdes oma rasket haawa ühtelugu ja see oli ka väljaspoolt näha. Glaw wanem oli koguni pikaldaseks ja tasaseks läinud. Ta püüdis oma ränka kurbust waikselst kui wanem ja mehiselst kui mees kanna-tada.

Ta mõtles tihti, ta ujus furwades mälestustes. Rahwas rääkis koguni, et Neeme Niisa surmast saadik ümbrusele jäädawalt kadunud olla.

Ühel talwisel õhtul istus külas ühes talus Rebasenina teiste meestega peeru tule walgel koos. Rätt oli ka külasse elama asunud. Mehed ajasiwad isekestis tasast, magusat juttu.

„Meeme, wäeti kannatab raudmeeste poolt ka liig palju,“ ütles peremees.

„Tema sõge on nüüd õige kurb“ jutustas Rebafenina. „Nad elanud ennem talus, hiljuti kolinud teine Jaanusega sauna ja nüüd nähtakse teda väga arwa. Wana Maada, kes neile toitu walmistab, ütleb, et Meeme pääle soo-kingul käimise enam kuhugile oma jalga ei tõsta.“

„Oi, oli teine mees kui tuli, walus ja kärmas igal pool,“ rääkis peremees.

„Jah, ja muud ta kodu ei pea tegema, kui“ kõneles perenaene wähele, „kui jonida ja padistada Jaanusega poole ööni ikka lahingutest ja nende konksudest ja kuda siis wõita wõib ja kuda jääb wõita wõib ja kuda ei saa ja Taara teab kelledest.“

„Meil on ikka weel imelikka nõuupidamisi,“ arwas Rebafenina, ega siis noored mehed muudu nii hoolega ei harjuta. Sihutsed möllamised oliwad Koiwa sõjakäigu ees kah.“

„Tühi temp kõik,“ kostis eit.“ Mis need noored inimesed end nii ülearu peaks tapma. See Meeme tegi kõik tüfid läbi, mis ta sellest sai?“

„Aga kui need raudriietega mehed jälle kallale tulewad, mis siis?“ küsis peremes.

„Waat, siis on wõitlejaid tarwis,“ kostis wana-poolne kütt. „Ja ta andnud ka Riia all pihta, ta andnud ka pihta, ta andnud ka pihta nii et küll jaanud!“

Teises toas hakkasiwad tüdrukud õhtu laulu lausutama, mis läbi meeste jutt katkestati. Kui küll hädasid oli, siisgi oli rahwa waim selajal ärksam kui nüüd, sest waimu ärksus seisab enamasti wabaduses. Walgus, mis enamasti lauludes seisib, paistis eluküpselt Wanemuise ja wiis neid läbi kõigisuguste tuulede ja juhtumiste.

Harjutused kestsiwad ka talwel külmal ajal ühte joodu. Wapraid mehi läks weel tarwis, seda teadis igaüks. Werid pidi weel woolema. Waba, ärksa melega rahwas ei wõinud wõõrast waimu oma rajadel

fallida. Ja Neeme püüdis selle eest hoolt kanda, et Jaanusest temale järeltuleja saaks, selle sõna täiemas mõttes ja tões.

XXIII.

Ühel ilusal talwisel päewal läks Jaanus oma sõbraga, ühe liiwlaste Sondaga ja teiste noorte harjutajatega metsa jahki pääle. Wibupüüsid nooledega käes, natuke toitu teemonaaks, nii astusiwad noored mehed teele. Lumi säras ja kiirgas heledasti. Kõige ilusmaid asju on ikka ainult looduse enese töökojast leida, kust üksigi kunjui üle ei saa.

Wärskel külmal talweilm pani noorte rändajate paled warsti punetama. Kõõmsal naljatujul sammusiwad mehed läbi sügawa tuhtja pifa lume. Liiwlane Sond ja Jaanus pööraiwad teistest eemale kõrwale sügawasse metsa. Noorte tulipääde uhkus ei tahtnud teistega leppida. Igaüks tahtis oma osawust üffi näidata.

Siin ja jääl prõksus läbinungijatest katki murtud oks ja sünnitas põlises metsas lõppemata wastufaja. Nad jõudsiwad teistest warsti kaugemale.

Korraga lendas küttide eest kadaka pöödsast teder üles, kes jääl marjadest oma isu kustutamaks oli. Sonda nool wuhises läbi õhu linnu pihta. See lendas ühe suure männa otsa, siples weel ja jurigi kohe.

Kõõmsal meelel astus Jaanuse kaaslane oma saaki ära tooma. Et määnd alt üle nelja sülla file oli, siis ronis Sond wana kuiwa kaste mööda üles, mis jääl kõrwal kaswas, Just kui ta kätega männa oks-
test finni hakkas, murdis jalgealune kuiw puu katki ja kufkus rakjudez maha. Liiwlane wõttis linnu, pistis selle naktje koti sisse ja hakkas maha tulema. Kaela kott jäi ühe kuiwa oksa taha finni. Mii pea kui ta seda jäält wabastama hakkas murdis see oks katki, kust ta finni hoidis ja õnnelik jahimees kufkusgi.

Määnd oli kahe aruline, mõlemad kaswasiwad üksteise ligi. Sond kufkus jalgupidi sija harude wahele ja jäi pää allapoole rippuma.

Jaanus waatas abiootsides ringi. Ei olnud kedagi näha. Nad olivad teistest seltsilistest kaugele ära jõudnud. Ta pistis sõrmed suhu ja wilistas. Gemal jünnitas see appihüüe küll wastufaja, aga kusagilt ei wilistatud wastu. Heli suri järeldusteta

Jaanus wilistas uuesti, jälle seesama wastufaja ja muud midagi. Nagu näha, ei olnud siin inimesi lähedal.

Sond hakkas juba walu karjuma, jalg oli niipalju pigistuses.

„Dota weidi,“ ütles Jaanus rippujale.

„Ma lähen eemale, ehk saan kudagi teistele jahilistele märku anda. Ma ei suuda ju üksi midagi teha. Lumi on sügaw ja jäljed jääwad järel, ega ma ära ei eksi.“

Noormees hakkas jooksuma. Ta jäi aga warsti seisma ja hüüdis :

„Dot, oot, näe säält tuleb keegi! ma kutsun selle appi.“

Wõõras jõudis lähemale. Jaanus astus talle wastu ja kõneles :

„Kuule, külamees! Ole nii hää ja aja hobu sinna mäna alla. Näe, jääb tarwitab seltsimees abi. Ma ei saa teda säält kudagi päästa, määnd on sile ja kask, mida mööda ta ülesse ronis, murdus katki ja kukkus maha. Aja nüüd, wa kallis, oma hobu mäna alla ja tõuse püsti selga. Ma ronin suu oladele, nii saan kergemini puu otsa. Pärast wõid kohe jälle edasi minna ja meie mõlemad saadame sind weel. Ole nii hää.“

Wõõras waatas julgelt nooremehe otsa, siis aga hüüdis tema färedalt :

„Gest ära! Lase mind minna!“ Ise ta kohendas riideid ja waatas oma ratsapiitsa. See oli suur ja jäme, päris tapariist ise.

„Mina ei lase sind, ja pead ometi aitama!“ kostis Jaanus julgesti ja wõttis hobuse juu kõrwalt finni.

„Ah, ja haugud veel! Kas ja kuulsid, mis ma sulle ütlesin?“

„Mitte, näe kuida ja nüüd nii imelik oled? Ega sa meid ometi hädasje ei jäta!“

Wellus — ega lugeja ei imetle, et tema see oli — kahmas piitsa, millel juur, raske nupp otsas oli, peosje ja wirutas sellega kõigest jõuust vastu Jaanuse pääd. Noormees hakkas kättega haawast finni ja tuikus tagasi. Sörmede wahelt tuli weri nähtawale. Ta kukkus maha.

Katjanik hirwitab: „See olgu sulle mälestuseks, sinu sõnade pärast Kaldi matusel,“ ja sõitis ruttu ära.

Jaanusel oli lai suur haaw silma ja otsa juures. Hoop oli niipalju tugew olnud, et ta kulmu sisse wirutas ja pääluu siin kohal purustas. Wahwa noormees ei karjunud ega hädaldanud, waid kannatas walu waikesti ära. Ta roomas seltsilise poole ja hüüdis:

„Katsu ja appi hüüda —! Ma — ei — suuda — ma ei wõi! Pää walutab kangesti — ja were — jooksmine ei taha — seisma — jääda!“

Sond wilistab kaua aega kibeda pakitsuse käes. Wiimaks ometi wilistati vastu. Läks weel hää tüff aega mööda, enne kui teised jahilised appi tuliwad.

Sond päästeti piinlikust olekust lahti ja Jaanuse jaoks tehti kanderaam. Noormees nõrkes werepuuduse pärast ära. Nüüd märgati alles, et ta teine film ka rikunud ja nägemisele koguni kõlbmata oli. Haaw seoti finni.

Teefond algas kohe koju poole.

* * *

Misjuguise meelega wanem Jaanust kodu vastu wöttis, seda wõime wäga hästi arwata. Tema noor sõber, kelle pääle ta kõik oma suuremad lootused pani, oli juba niipalju wigastatud, et edespidiisele wõitlusele koguni kõlbmataks sai. Kõik wanema uued nõund näitawad katkema. Ja see mõjus ta elawa loomu pääle rängasti. Teda ei suutnud enam keegi trööstida. Kadus wanema wiimane lootuse sädemefe.

Kes oli see lööja? Jaanus teda ei tundnud, tema veel Wellust näinud ei olnud. Viivlane rääkis, et ratsanikul nahk kübar pääs olnud. See ei olnud aga mingi tundemärk, sest seesugust pääkatet kandsiwad selajal kõik. Mees olnud kühmus, keef-ealdane, wähe mustjaka habemega ja dieti kurjade filmadega. Seda kuuldes aimas Neeme õigesti, et kuritööd tema weriwaenlane Wellus tegi. üks naene näinud jala-kuulajat metsast wälja sõitwat.

Neeme käis teisel päewal jälgi waatamas ja leidis, et wäline sügaw rada lumes metsa mäna juurde wiisgi. Ta otjastas kindlasti, et ratsutaja Wellus oli.

Wanema hingelugu läks päew päewalt kurwemaks. Ta käis oma urtsikus edasi ja tagasi ja surus käsi wastu walutawat südant. Range ahastus ja libe siemine walu tegiwad tema waimu nüriks ja meele tõndsiks. Ta ei wõinud muud kui kannatada, kannatasgi imelise mehijusega kaebamatalt kõik ära.

Noore Jaanuse haaw paranes wiimaks ära, aga järeldused ja jäljed oliwad siisgi inetud küllalt. Eudisti terwist ei omandanud ta enam ialgi. Ja kui taft mõitlemise hääks ülepää midagi tulema pidi, siis läksiwad selle walminemiseks aastad ära. Ja mis siisgi poolpine dieti teha wõis? — Welluse läbi oliwad Neeme wiimased lootused jäädwalt ehk wähemasti kauaks ajaks läbi lõigatud.

Neeme walu ja kibedust muutis see teadmine weel suuremaks. Kas oli Jaanus selajal esimene õnnetu? —

XXIV.

Päifene, looduse eluandja hakkas filmaringil kõrgemaid käikusi tegema, hakkas lund sulatama, maad walgest linikust wabastama, lillesi lagedale meelitama, puid pakatama panema.

Mis oleks elu sinuta päifene, sinuta, kes ja inimesejoole keskpunkt oled ja pöördeandja wõid olla? Kui fina oma auu ja iluga tõused, siis hakkab poolmaakera külge ühe ropjuga hõiskama. —

Oli jälle kena kewanine aeg oodata.

Shtune aeg. Päike hakkas wajuma. Neeme istus sügawais piinlikudes mõtetes oma hurtsiku paku pääl ja waatas looja minewale päikesele järele.

Oh, kuda selle kiired weel särasiwad. Nad naerastasiwad nii lõbusalt maa pääle. Oli ju neil ka Koidu ja Amariku õnneaja üle hää meel, see algas warsti.

Misjugune süda ei hakka kewadel süttima, misjugune meel jääb siin üksluiseks? Inimene ja loodus, nad on kui luu ja liha, nad elawad ühesugustel tingimistel. Kui kewade kõigile rõõmu toob, siis tuleb see sellest, et looduse edenemisele priius antakse.

Kas Neeme wast sedasama märkas? Ei. Ta waade oli nii eluta ja kurb. Ja mõnegi pisara pigistas kuum walu alla — ega see ime pole, need on ärda meele tundemärf. Ta kaebas tafa iseenele ette wahtides:

„Minu eluõhtu ongi wist käes, ei juda enam elada. Wõi mis jaoks ma siis õige elan enam? Mina olen tõesti palju kannatanud, rohkem kannatanud, kui keegi suudab. Jumalad, need enam ei kuule. Taara on oma pale meilt ärapööranud, Wanaisa — see on ka wihastatud. Jumalad! meie hüüame teie poole, kuulge meie palwet! Andke meile õnne maale tagasi. Andke meie meestele jõuudu, et nad waenlased wälja suudaksiwad wirutada. Wanataat, mina olen sind alati teeninud, ja oled mu soowi ikka ka täitnud, kuule mu palwet!...

Sõnad sulasiwad waike palwe sojinaks. Wanem palus tõsise meelega.

Mets kohises. Päike wajus jälle hää lonksu alamale. Wanema meel oli surmani kurb. Ta kaebas jälle:

„Minust enam eestwedajat ei saa. Mis wanem wõin ma weel olla? Ma ei suuda ju rahwa hääks enam midagi teha. Oh, oeh!... Ma wilets Neeme!“...

Ta waatas kaugele Ummametsa poole, kus tema õnn, lootus, wara, tema endine kõrge eesmärf puhkas. Säääl oli kõik waike ja rahulik.

Wanema filmad läksiwad wesiets.

Lähemas talus peeti pulmi. Küll kutsuti ka Neemet sinna, aga ta ei läinud. Ta ei tahtnud teiste

rõõmu oma kurwa meelega segada. Tema tahtis oma kurbtust üksi kannatada, oma õnnetust üksi maitsta. Talle näitas ka kõige suurem rõõm mõru olewat. Tuul puhus tasafesti. Pani ka metsa vaikselt kohama ja puhus üle wanema kumijewa pää. Gemal pulmas lauldi:

„Beiukene, poisikene,
 Meiukene noorukene,
 Mugis silma nukukene,
 Ilus õitsja öiekene.
 Teil on algand õnne aega,
 Puru ilus pruudi põlwe.
 Teil on elu algamaies
 Lõbupäewad lähinemas,
 Jumalad teist jutustawad,
 Kalewid teist kõnelewad,
 Teie rõõmust rõõmustawad,
 Teie õnnest oja saawad,
 Kõrgel te pulmi peawad“

See lõikas Neemest walustasti läbi. Tema armsam puhkas ju mulla all. Siis oliwad tema õnnepäewad ju loetud. ümbrus hõiskas, aga tema ahastatas ärarääkimata walus. Ta wäänis ja puserdas käsi ja kattus juukseid; kõik oli mõru ja sapiline. Mis otstarbe pidi seesugusel wiletsal elul weel olema?

Kuum walu läks ifka lämmastawamaks ja fibedamaks. Ta hing ja kõik meel hakkas mäsama ja keema. Ta pidas enese ümbruse nii umbjeks, et elu lõpu juba ligi arwas olewat.

Wanem tõusis ukse paku päält ülesse, pani nahkse kübara päha, wõttis okkalise kapi kätte ja hakkas minema. Ta tahtis oma kallima künkalt troosti leida. Kodu olek läks liig piinlikuks, waja oli lahutada. Oh! põgenewad närijad mõtted ometi wähegi eemale. Wanem mõtles oma Niisast ifka weel kuumalt ja soojalt. Tal oli külm hana rünkake palju armsam, kui terve ümbrus ja wara.

Päike kadus filmaringil ära, fuu hakkas tähtede hulgas taewas hilgama. Wanem seadis sammud Ummametsa poole.

„Neeme Neeme ae! Kuhu ja lähed nii vastu õhtut?“ küsis hääl majakesest.

Neeme waatas tagasi. Tema talitaja ja teenija seisis ukse pääl ja waatas temale järele.

„Mõtlesin pisut lahutama minna,“ ütles wanem. „Warsti olen jälle tagasi.“

„Noh, eks mine siis pääle. Ma walmistan seniks sulle toidu walmis, kui sa koju tuled.“

Ja rõõmsalt kadus nägu ukse wahela ära.

„Annaks Taara talle ometi ford lõbusat tuju ja rõõmust meelt,“ kõneles wana Maada iseeneses. „Tema waenekene on küllalt halbu päiwi näha saanud. Nutabgi ja kurwastab teine oma Niisa pärast ühtelugu. Aga ehk hakkab nüüd jälle asi paranema, ehk saab wanem oma elawuse jälle tagasi, aga siis hoidku waenlased alt! Häda neile tõesti, kui paraku Neeme jälle mehi eestwedama hakkab.“

Eidekese filmad särasiwad neid sõnu kõneledes. Ta oli nähtawalt rõõmsas meeles ja hakkasgi toitu walmistama. Ta tõi puud sisse, tegi tule üles ja hakkas selle pääl liha küpsutama.

„Ara rõõmusta enneaegu,“ kostis Jaanus nurgast karunahkselt asemelt, kus ta alles oma haigust põdes. Mina arwan, et Neeme ialgi oma rõõmust meelt kätte ei saa, waid päewpäewalt ühtelugu wanemaks läheb.“

„Aga meie loodame ifka“, kostis Maada ja läks kaewust wett tooma.

Filmad oliwad sel kewadel liig muutlikud õh läks vastu ööd hästi wiluks. Cha kadus ära. Igawesed, lõppemata ilmaküünlad särasiwad suures loodusetemplis seda heledama leegiga.

Wanem kõndis oma igapäewast teed. Ta rinnus mäsjas torm kõige metslikumalt.

Ta jõuudis Ümmametsa. Põlenud palkide otsad näitasiwad eemalt nagu hirmutawad tondid wälja. Neist sammus Neeme mööda kolmandama, teistest madalama kingu pääle.

Siin oli Niisa hauakünkalene.

Määratu tamm waatas pühalikult enese ette. Ta ofjad kõikusiwad tasa nagu maanitsedes ja noomides. Wanasti awaldašiwad end jumalikud waimud igas looduse liikumises, nii ka siin. Metshaldijad sofištasiwad tõjidusega.

Dhwri kiwi kõrwal oli weel wähe lund näha. Neeme puhastas haua künkafese purudest ära. Wanem istus maha ja toetas pää kabe käe wahela. Mifs ei wõinud ka tema wast ilmast kadunud olla? Mifs pidi ta armsamaga lahus elama, kuna ju nooruse tuli nii ühendust soowis? See külm künkafene warjas põhtatut warandust, jeda mida Neeme kord kõige wäärtuslikumaks pidas.

Wanem oli Riisat auustanud ja armastanud, sellest õnne tundnud. Tema oli töötanud armsama eest kättemaksta; see töötus koormas teda weel weidi. Oli ka see kordas, siis wõis ka töotaja surra, äraminna.

Temale, südikale kuulsale wanemale, ilusale mehele naeratašiwad palju kenadusi wastu, aga ta ei leidnud ühtegi nende wäärilisi. See tegi temale Riisat weel wäärtuslikumaks ja kallimaks. Ta kaebas tasakesti:

„Millal lõpeb häda, millal tuleb rahu maale tagasi? Ma olen küpsenud selle häda ja wiletšuse käes. Ma ei tahagi enam elada, ma olen küllalt kannatanud. Õnnetu Neeme, kus on ju lootus?“

Enam ta edasi kõnelda ei saanud. Tuul jahutas paluja kuuma otsaesist ja hakkas waljumine puhuma. Jlm läks külmemaks; lund hakkas sadama. Aga Neeme ei läinud ära, ehk tal käed küll kohmetasiwad. Kus oli siis parem kui siin? Ta wõis ju jälle kallima lähedal olla. Ja mis oli kodu ees? Seesama näriv, piinaw südamewalu.

Neg rühkis tasakesti ära, wanem kannatas fibedat südamewalu. Ta kannatas hobuse kannatuslega, aga ei tülitanud ühtegi oma kaebamistega ära. Wanem kandis oma rõhuwat kurbtust ije, wanemana.

Waikne tuuleõhk puhus, kihutas lumefibemeid üle maa ja soo, üle hangede jätiste ja pöösaste. Taevas läks mustaks, kuu peitis pale pilwe ääre taha ära.

Viimaks ometi tõusis Neeme üles ja hakkas minekut tegema. Ta oli oma saladused ja kirglikumad soovid siia välja puistanud ja tundis südame palju kergemaks minewat. Veel üks tagasiwaade, veel ford ja veel — ja wanema filma eest olivad poolpõlenud kadaka pöösdad kallima künkafese warjanud. Puhka rahus!

XXV.

Neeme tujus foju poole. Temas ärkasiwad libedad terawad mälestused uuesti ja keegi ei suutnud neid lämmatada.

Wanem oli muidu mehine kannatama, aga kui ta ford kurwameelseks jäi, siis ei nähtud tema harilikku tuju enam. Ta hoidis kahe käega pääst finni ja kaebas ja hädaldas ühtelugu. Glawas loomuses walitsewad furbtus ja rõõm alati sügawamalt.

Wanem jõudis foju. Koer jooksis õues niuksudes wastu ja peitis pää tuleja jalgade wahela. Ennemalt sai ta sõpruse awalduise eest alati kamalu täie filitusi, nüüd ei pandud teda tähelegi. See oli talle nagu kepi hoop: ta läks jaba sorgus hoides pesa juurde.

Toas olivad Jaanus ja Maada veel ülewal. Dotasiwad ju mõlemad Neemet foju. See ei kõnelnud tulekul sõnakestgi, wõttis riidest lahti ja läks ilma söömata asemele.

„Neeme, ma walmistasin ka süüa,“ ütles talitaja.
„Ehk tahad wast?“

„Ei,“ kostis Neeme lühedalt ja keeras teise külje. Maada märkas, et wanem jälle wäga rõhuwas ja kurwas tujus oli. Ta oleks küll häämeelega rohkem küsinud ja Neemet lahutada katsumud, aga ei julgenud.

Wanem oli niisugusel korral enamasti tufane, seda teadis eit. Ta jättis sellepärast kõik püüdmised kõrwale — need oleks muidugi asjataks jäänud — ja kustutas tule ära, kuna ise ahju äärele puhkama läks. Hurtsikus walitjes jälle pääle filgi laulukaja foguni wainne asi.

Tasane norin täitis onnifest. Kõik kolm magasivad magusasti. Kõik teadis, et nüüd tema etendus. aeg on ja andis ka sellepärast jõudumööda pihatae — Muistseaja lõbus seljiline.

Oli umbes süda öö aeg. Neeme ajas häkitselt asemel istukile, kargas püsti, jooksis meeletus tujus kolinal edasi tagasi ja pomises imelikul toonil:

„Näe . . . Nusen . . . tuleb . . . Wellus . . . k . . . ka! . . . Wiist tulewad minu kallale . . . Üks häbemota . . . õgija . . . teine wilets . . . äraandja . . . Wenad . . . teie . . . hooleks . . . jääb . . . kättemaksmine, . . . ma . . . ei . . . suuda . . . jeda . . . enam . . . Makske, . . . mina käsen . . . jeda! . . . Aga . . . pidage . . . mu Miisa . . . tuleb ka . . . Oi, . . . ma olen . . . teda . . . ootanud! Näe, mu juuksed on üsna hallid oodates . . . Tule siia tule . . . näe kui kenaks sa oled läinud . . . Sa, magusam . . . maimuke, murueide . . . tütreke . . . Ma tahan sind . . . kallistada . . . musutada . . . Kui armas ja mulle oled! . . . Kui üli . . . õrnalt . . . ma . . . sind armastasin! . . .

„Neeme ae!“ hüüdis Maada kohkunult üles ärgates.

See pomises edasi.

„Neeme, ae, mis sul wiga on?“ küsis Maada uuesti.

„Miisa, mu kallis Miisa on siin!“ hüüdis wanem ja kallistas toa nurgas. „Oh, mis õnn, mis ülisuur õnn! Waadake ikka waadake! . . .“

Maada läks kolde juurde, lükkas peeruga tuha laiali, küst tulised sõed nähtawale tuliwad ja puhus tule ülesse. Walguses märkasivad nad wanemat. See seisis wõdriti waatamisega nurgas ja hoidis haowihku finni. Ta oli raske hingewalu ja suurde kurwastuste läbi mõistuse kaotanud.

„Kus su Miisa on?“

„Näe,“ wastas wanem wihku raputades.

„Kus?“

„Kas sa siis ei näe? Siin, siin!“

„Aga Neeme, mis sa jampsid? See on ju hao wiht.“

„Ära mind effita! Ah, kas sinagi siis ei luba mind õnne tunda? Ohoo, kõik põlgavad mind juba, kõik wihtkavad mind, ka minu omaksedgi. Mis ma pean tegema? Mida ettevõtta? . . . Oh, kui õnnetu, kui õnnetu, kui wilets, kui üliwilets võib üks wanem olla! Ma ei taha enam wanem olla! Mis wanem ma weel olen? . . . Deh!.. Ma pean ära minema!..“

„Kus kohta sa nii hilja ööl siis weel lähed?“ küsis Maada kohkunult, astus Neemele ukse pääle ette ja wõttis ta käest õrnalt finni.

Ära, ära laia ilma sisse. Ehk leian säält rahu. Ehk unub säääl kurbtus ja kaowad õnnetused ära. Mis wanem ma siis weel olen? Wilets inimese tükk.

Maada kohkus weel enam ära. Ka Jaanus ärkas üles ja waatas hirmunud jutustaja pääle. Talitaja wõttis julgust ja hakkas uuesti kõnelema:

„Neeme, mis jul siis öieti on? Kuula, sa ei ole enam aru juures. Istu siia laua pääle, räägi oma südamevalu ära ja ma tahan sind trööstida. Meie tahame kõik ühtlasi sinu kurwast meelest oja wõtta. Küll sa näed, lähed fergemaks.“

Wanem ei lausunud sõnagi. Ta nägu kiskus end inetule naeratusetele ja käed wärisewad muudugi äritusest. Siis lükkas ta ukse lahti ja hüppas wälja.

Wali keerutaja tulehoog puhus peeru Maada käes kustuwaks. See seisis kohmetult natuke aega paigal, siis astus ta ukse ette wälja. Siin mäsas loodus juba kõiges oma täiuses. Range tuul wapustas mühisedes põliseid puud ja pani nende latwu paendumale. Lume fibemed lendasiwad fange kiirusega maad mööda. Ilm oli muutnud.

Maada ei näinud siin midagi. Wanem oli kadunud. Tema jälgegi ei olnud õue järele jäänud.

„Kuhu sa nüüd läksid? Tule tagasi!“ hüüdis Maada nutuselt.

Midagi ei olnud kuulda.

Talitaja hüüdis uuesti.

„Neeme, Neeme ae, mis jul on? Neeme aeeee!“
 „Aeeee!“ kajas mets vastu. Kõik jäi jälle wait.
 Minult tuul mühises metsas ja katsus wanade puude
 kallal oma jõudu. Ta asus ka katukse kallale ja
 kiskus siit kubud lahti. Toa ufse linn hakkas lõigema.

Maada tõttas tuppa ja langes libedasti nuttes
 toolile. Nüüd alles saidwad mõlemad täiesti aru, kuida
 asi wanemaga oli, sest eiotfa pidas uniselt järsk üles
 kohutus mõistust omas peas. Koiwa kaotus, Kaldi
 jum, Riisa tapmine, Jaanuse hirmus õnnetus, löök
 löögi pääle, ei need läinud wanemast jäljetult mööda.

XXVI.

Wäljad rabanesiwadgi walgest katteft, ilm hakkas
 hõiskama.

Gestimaa ja tema lapsed, need saidwad raskeid,
 tõesti raskeid päewi näha. Mis weel elas, seda tabas
 nälg ja häda ning saatis hauda. Rahwa woorus oli
 langemas, tema moral kadumas, kelle jüü? . . .

Rahwas kannatas raudwitsjad mehijelt ära.

Uga fewade, fewade kaunim aeg aastas, see tuli
 ifka jälle ka Gestimaad waatama. Jõekesed, ojakesed,
 soonekesed jooksiwad endist wiisi. Oi, kuida aasad end
 lilledega, õiedega, wäljad rohuga, puud kaunite wärs-
 kete lehtedega katsiwad. Looduse muusikafoor hakkas
 rääkimata waimustuses ka Gestimaa laanedes mängima.

Päike oli teerisi lõpetanud ja waos metsa taha.
 Amarik oli igawese küünlakefe kustutanud ja pakkus
 seda nüüd wennale, Koidule, kus juures nad mõle-
 mad ärarääkimata armastuse õnnemeres ujusiwad, —
 et see seda warsti jälle põlema süütaks ja teele rän-
 dama saadaks, nagu seda kord wanaisa käsks ja . . .
 seaduseks tegi. Eiotfa särafiwad Amariku paled Koi-
 dule vastu minnes jumaliku helgiga, nii et kõik ta-
 wafõrw punas ja rahwas ütles: „Chawalge.“ Kui ta
 aga oma pale Koidu õlale lastks, siis jäi see helk pise-
 maks. Wenna meel läks lahkeks ja tema paled pune-
 tafiwad ja rahwas ütles :

„Koit on väljas.“

Nii oli pimeduse aeg liig lühike.

Ühel õhtul, kus eha kustumata hakkas, istusid ühes paksus metsas seltskond mehi paaride kaupa koos ja pidasid salalist nõuu. Kõneldi tase üksteisele kõrva sisse. Wiimaks tõuusti püsti ja foguti ühe kõrgema künka pääle, kus paar wanemat enne aset wõtsid. Nüüd läks jutukõmin wähe waljumaks. Peeti salanõuu.

Korruga ütles üks :

„Kõnelegu ford Lotna wanem! Pärast peame aru, kas tema nõuu hää ja kohaline on.“

See mees tõusis püsti, waatas tõsiselt oma ees-
seisjate otsa ja algas siis:

„Wennad, sõjamehed! Uusenist tehtud kahju on kõigile päewaselge. Jätame siis need kuritööd kõif üles lugemata ja hakkame asjast enesest pääle. Katsume nüüd nõuu pidada, kuda neile kättetajuda, teeme jeda enestele seaduseks, pühaks mõtteks. Mina küll just nõuu anda ei oska, aga olen kõigega rahul ja kat-
sun igatepidi kaasa aidata. Kõnele sina Ukubere wa-
nem, ja oled sõnarikkam. Pane midagi ette.“

See tõusis üles. Ja elawatest filmadest ja kär-
metest liigutustest wõis juba kõneandi lugeda. Tga
pöõre oli osaw ja otsustaw. Ta kõneles :

„Wennad, sõjamehed! Hädad olgu meile wane-
mate püha seaduse järele, kui meie oma tapetud wen-
dade eest mõõka ei tõmba ja odasid wuhisema ei pane!
Häda meile, kui meie oma eest kätte ei maksja. Geselgi
raib piinajale tagast ülesse, mis ajast siis meie kae-
laloikajaid sallima peame hakkama?“

Hääkskiitmise kõmin käis läbi meeste ridade.
Wanem kõneles edasi :

„Meie wõitlejime Koiwa lahingus. Kas teie
wõite armata, kui palju warandust jääl waenlastele
langes. Teie teate, et nende sõjasaak suur oli, aga
kui suur nimelt? —

Kus on Riisa, omaksete elu ja hing, kus tema
wend Jaanus? Kus on Kaldi meie truim abimees

ja wõitleja? Aga see ei ole weel kõik. Kus on Neeme, kes ennemast majasid juhatas? Kus on meie endine elaw Ammametsa wanem, see noormees täis tulijust ja armastust omakjete vastu? Nad on meile kadunud. Ime, kuida nad need kõige südikamad on äralõpetada saanud!"

Wihane mürin oli kuulda. Kõne mõjus nähtawasti wägewalt. Südikate sõnade järele jäi kõik jälle wait!

Neeme on rumal. Ta on walusate elujuhtumiste läbi nõdrameelselt jäänud ja hulgub nüüd metsi laudu ümber, seda teate juba. Ühel warasel kewadisel ööl jooksis wanem mõistufeta kodust ära — nii räägib tema teenija — ja ei tulnudgi enam oma endise mõistufega ialgi tagasi. Kui tal ka wast parem tuju juhtub olema, siis istub ta kodu enamasti waitfjes sügawas mõttes ja ei tõsta oma filmigi üles. Säält jookseb ta aga warsti jälle metsa hullumeelselt tagasi. Kas seda enne näha oli?

Wennad, weri were eest! See on meie püha seadus, mida Taara ise finnitaz. Meie ei falli wõõrast haisugi oma pinna pääl. Nemad peawad nägema, et meie wabalt sündinud rahwapojad surmani wastu hakkame. Nad wõiwad meie furnukehasid kummadama panna, aga meid mitte. Sellepärast wennad, laske mind mituforda hüüda: Anname uuesti walu!"

Wanema filmad särasiwad waimustufes, kui ta neid sõnu rääkis. Iga sõnaga läks ta fuju pühalikumaks ja käskiwamaks.

Nüüd läks torm lahti. Mehed patsutasiwad kättega üksteise öla pääle ja pidasiwad aru, kuida siin teha tuleb.

Jälle küfiti igalt poolt:

"Kuida moodi meie nüüd kättemakfame? Walmis oleme wanematele kõik järele tulema? Totna wanem, kõnele ja edasi. Mis sa arwad?"

Ia see wastas:

"Minu nõuu on nii: Hakkame Uuseniga pääle, siis saame ka Wellufe kätte. Ta peab Uuseni juures

elama. Tema lofs on küll juure walliga ja kraawiga ümber piiratud, seda enam et mõlemad alles uued ja tugewad on, aga ega sellest kedagi pole.

Sillal, mida müüri wärawas kraawile lastakse, on waht juures. Nõnda on päris tornijooksta wäga raske. Mis meie aga jõuga ei saa, eks katsume seda nõuuga ja kawalusega.

Waadake teeme nii. Teeme tüki maad lossist eemale wäitese mäekingusese pääle hästi juure tule, kogume sinna naifi ja lapsi ja laseme neid sääl ümber hästi lärmi lüüa. Müüd läheb Sond — temaga kõnelemine juba ennem selle asja pärast — wärawa juurde ja hakkab wahiga Seedukeeli kõnelema. Nad on selles mõlemad osawad. Sond katsub wahi tähelepanemist igapidi rahwa kewadise pidu pääle juhtida ja hakkab wahtigi senna kutsuma, kus nad mõlemad wähe rõõmustada wõiwad. Et neid mõlemaid pidul lahkesti wastu wõtaks, selle üle ei kahkle waht, sest tema tunneb meie rahwa lahkest kõigi wõõraste wastu.

Sond tunneb meie rahwa kombeid hästi, nii ei wõi ta wahis kudagi kahtlust äratada. Ei lähe see asi Sondil mitte korda s. o. kui waht mitte pakkumist wastu ei wõta, siis hakkab tema wiimasega muidu lõbusat juttu puhuma, annab temale uimastawat mõdu ja wiidab nii aega.

Selle aja sees katsume meie trinepoolt lossi pääle minna. Üle kraawi saame warsti, sest ujuda oskame kõik. Oleme kord walli all, noh siis katsume ülesse saada. Meie wiskame redeli otsa ühe raske asjaga walli pääle, mis nii kergesti tagasi ei kuku ja ma ronin ise esimene ülesse, kus juures teie ka alt aitate. Ülewal hoian redeli otsa finni ja nii hakkame mehi walli pääle tõmbama.

Lossis on wähe sõjamehi ja need magawad muidugi alumise korra pääl, kuhu üks ainus üks jisse wiib. Muidugi katsume kõik taja toimetada. Kõige selle aja ajab Sond wahiga alles magusat juttu ja kui see wiimaks ka märkama hakkab, alles siis peame teda äratappa kutsuma.

Uusen ise magada losfi teise korra pääl loode küljel olewas kambriteses kuhu juba alt ufse juurest feerd trepp ülesse wiib. Kui nüüd ühed all toimetawad, lähewad mõned ülesse ja toowad unise jakfa alla, aga seotult ja wigata. Siis alles peame aru ja waatame mis wangidega teha tuleb, sest nende seas on ka mõned meilt wangi wiidud. See on minu nõuu.

Ja waadake mis weel tahtsin ütelda. Tasume uuesti ford nende kahe kurjategijale kätte, Wellusele ja Uusenile, pärast hakkame suuremine pääle. Ja kui esimisel filmapilgul asi hästi läheb, astume kohe Riia poole."

"Sinu nõuu on hää ja selle wõtame meie wäga häämeelega wastu, kostsiwad juuresolejad fooris. „Aga millal meie siis pääle hakkame?"

"Selle üle katsume weel nõuu pidada," wastas Totna wanem. „Kõiki mehi pole ka siin ja nendega ei wõi seesugusele suurele asjale midagi teha."

Sond tõusis üles ja hakkas kõnelema:

"Paljalt Uuseni üfsi ärawõita ja ärafaotada ei maksagi. Mis see aitab, et sellest rongast küll lahti oleme, aga teist üheksa hullemat kaela pääl on. Waadake, kuda see Welluse risu teisi narrida oskab, kuda ta mehed Totnasse kokku ajas ja ise Ammametsa riisuma läks. Wennad, teeme ford ühe suure üleüldise sõjakäigu, kus wiimased küsimised otsustatakse. Kas wõidame ehk mitte, kas elu ehk surm. See on meil ükskõik. Meie ei tohi siin wananaiste moodi kohkuda, ega tagasi hoida. Kui kaugele me seesuguse looga läheme?"

Uubere wanem finnitaz seda nõuu hääks ja rääkis.

"Ma kuulsin alles hiljuti, et Koiva lahingust üle jäänud mehed kõik polegi koju jõudnud. Paljud neist wiidud Toreidasse wangi ja ootawad sääl praegu alles lahtipäästmist. Mõned Sakalamaa mehed olla katjunud siisse ka tormata, aga neid kopsitud tagasi."

Totna wanem kõneles jälle, Tema teadis asjade käiku põhjani.

„Suurt kahju on meile pääle selle weel naabrid lätlased teinud. Nad on nüüd wõõraste nõuusse heitnud ja aitawad nendele ühes sõdida.

Kui meie mehed Koiwa jõelt koju tuliwad, siis riisunud nad salkade kaupa lätlaste seas. Niisama on sakslased Ugaunia maa rahwastega neid riisumas ja karistamas käinud. Nad saanud selle üle kangesti wihaseks. Ja et meie selle rahwaga sugugi hästi läbi saanud ei ole, siis, siis mõtelnud nad nüüd kõiki wana-wõlga ära tasuda. Kaks lätlaste wanemat — kuda nende nimed nüüd oliwad, — ah Paife ja Doole jah wedanud kohe Riiga säält abi tooma. Sakslased oliwad kohe walmis. Piiskopi wend Teodorich tuli hulga ristisõitjatega, ühendas lätlastega ja liikus nüüd nagu pilw mööda mere kallast põhjapoole. Meie sõdadeft ülejäänud wanemad ei saanud seda ennem teada, kui wiimane kitsas käes oli, sest Metsepoole oli tühi. Ei olnud jeda, kes sõnumid edasi oleks wiinud.

Teodorich keeras Sakalasse. Lembit, südi eest wõitleja, pidi kõigepäält karistatud saama. Tema linn lõhuti ära. Sakslased ja lätlased ei mõtelnud enam edasi laastata, sest ühtegi tähtsamat kohta ei olnud neil teada, kust oleks wõinud pääle hakata. Nad pöörawad suure soagiga koju tagasi.

Selle teo eest peame ka kättemaksa. Sakalas, Soontaganas, Harjumaal, Saaremaal ja Ugaunias peetakse tänasel õhtul palju koosolekuid, kus jeesamasugusid asju arutatakse, nagu meie siin täna õhtu. Meie kõikide mõte on üks, sest need kuriteod, millest meie siin kõneleme, on jäänud pool sündinud. Mina saatsin päälegi tähtsamatele wanematele sõnumid.“

„See kõik on häa, aga millal peab meie asi korda saadetama?“ küüsiwad mitmed hääled läbijegi.

„Selle üle peame enne weel ühe koosoleku ära,“ kostis Totna wanem. „On igal pool rahwas ühes nõuus, ega siis alustamine wõi enam keugel olla. Sellest toowad meie saadikud sõnumid. Tulewad nad tagasi, see sünnib muidugi warsti, siis peame siinsamas jälle koosolekud ära, kuda ja miswiisi oma teereisi

algame ja kuhu kofku koguma peame. Aga waadake, mis ma ütlen: Nii läbemata ja mõtlemata meie enam ei tee, nagu ennemalt. Mis meie teeme, seda teeme hoolega. Suurem osa meie kaotusi ongi liig kärme asjaajamise pärast tulnud."

Ülepää peame meie oma Uuseni asja ifka kõigepäält ära diendama, siis wõime wast üleüldisest sõjafõidust osawõtta."

Kas olete sellega nõuus?"

"Jah, jah!"

"Noh siis peame ülehomme jälle koosoleku ja määrame mehed, kes meiega Uuseni poole tulewad. Siis arwame ka, milajal seda ettemõtame."

"Kes siis teekonnal juhatajaks jääb?"

"Küll sellega ka toime saame, kui aga muud asjad korras on. Ega siis meie selle asjaga ka kimpu ei jää? Meie ei ole tublide meeste poolest nii waesed." Kõik oliwad sellega ühes nõuus. Mehed arwasiwad isefestis weel asja läbi.

Rahwahulk hakkas sellepääle jügaras metsas koost äralahkuma. Iga jask tõttas ise poole. Ka tuttam Sond läks sõbra saadetusel koju poole.

Oli keiköö mööda. Ilm oli waikne ja soe, taewas pihut pilwine.

Sond tõmbas korraga oma sõbra ligemale, näitas talle käega üht kiiresti ärasammujat mehikest ja ütles:

"Dunned ja seda?"

"Ei," wastas see. "Miks ja nii küsid?"

"Kas sa Wellusest kuulnud ei ole?"

"Küll, küll! Ah, kas tema see ongi?"

"Jah, tema küll. See on seesama mees, kes meile nii palju on maksnud. Mina nägin teda metsas jahil, kui ta Jaanuse pää lõhki wirutas. Ju ja seda lugu ifka tead?"

"Wäga hästi. Ta ju aimas, et Jaanusest wägew wastane kasvab."

"Ju ta riju jälle mõnes pöödsas meie asju kuulatas ja nüüd ronis mehike wälja. Waata kuida ta nüüd jooksmas paneb, wist arwab, et teda ei märgata.

Ta katsub, et aga eemale saab. Ära teda minna laseme! Jookseme järele!"

Ja mõlemad panewad sinnapoole sibama, kuhu Wellus puude taha ära kadus.

Pea nägiwad nad oma eeljooksjat jälle. See hakkas kiirelt käima, wist arwas, et teda nüüd enam ei märgata. Sõbrad lähinesiwad Wellusele jälle. Nad jõudsiwad juba tasakesti eelkäijale kaunis ligidale. Aga ometi ei läinud asi õnneks.

Sond ja ta selfimees läksiwad ümber pöösaste, et siit ette saada. Esimene juhtus kogemata linnu pesa ligidale; kuiw oks praksatas Sonda jala all ja lind lendas purijedes pöösast üles.

Wellus kuulis seda. Ta waatas tagasi ja kui mõlemaid tagaajajaid nii ligidal nägi, pani ta kõigest wäest põgenema.

Mehed jooksiwad, mis wõisiwad; et tahtnud nad ju saaki nii kergesti ka suu eest ära minna lasta. Aga esimene põgenes surma hirmus ja see annab igale asjale tarwilist hoogu. Tagaajojad talle järele ei jõudnud. Päälegi läks mets järsku hirmus paksuks, otse padrikuks, misgu püüdmine wõimataks jäi.

Mehed ei wõinud muud kui tagasi pöörata ja ainult kahjatseda.

"Pagan teab, kust see tuli, et teda ennemalt ei märganud ja et see püüdmine nii luhta läks."

"Nüüd on Usenil kõik teada."

"Muidugi. Meie suur nõuupidamine on nüüd täiesti enne aegne ja kasuta. Ma saadan kõigile teatust, et asi seekord jälle edasi lükatakse!"

Mõlemad kiirustasiwad sammusi, ei teisi kätte saada. Nad kõnelesiwad ära, mida nägiwad ja kuulsiwad. Juba teel andis Sond Akubere wanemale oma nähtuse teada ja see saatis Totna wanemale kohe sõna.

XXVII.

Wellus jooksis kangel kiirul ja waatas ühtelugu tagasi ehk mõlemad mehed juba ammugi maha jäiwad.

Kui jalakuulaja wiimaks koguni ära wäsis, istus ta maha ja pühkis higi otja rest.

„Ah, nad ähwardawad weel,“ kõneles ta iseeneses. „Hõ, hõ, ho, hi, hi, hi! Kelle pärast ma teid petšin, kas teate ise ka? — Aga ma maksin Neemele, aga ma maksin Neemele, kuda ta just ise soovis. Nüüd ta alles näeb, et ma taast üle käin. Kas tal oli tarwis end pidul minu õnne wahetele segada? Noh, paras, paras nüüd!“

Mis ma tahtsin, seda saatsin forda. Neeme elu on põhjani rifutud, ta on meelest segane ja see tüdrukutükk, kelle läbi ma mäsama hakkasingi, puhkab mulla all. Tore! Kas mõni oskab paremini kättemaksta? Aga mul eneselgi on häämeel, tõesti häämeel, aga ega siis sellega weel kõik lõpetatud ei ole. Nad ju ähwardasid weel. Hõh, hõm! . . .“

Meie leiame teda jälle rüütli Uuseni juurest. Siin olemine polnud enam neiu püüdmise waid Welluse seisukoha kindlaks tegemise pärast. Nad istusiwad jälle pisikeses jaali kõrwal olewas toas. Wellus kõneles kõik oma juhtumised osawal sõnal ära. Muidugi potsiiti igale poole oma tublidust paksul korral juurde. Jutt jookkis jeda elawamalt, kui meelde tuli, et rüütel hõbeda pääle ialgi ihuus ei olnud. Wellus kõneles:

„Olgu kuda on, aga rahwas ei taha jeda tüli unustada, mis minewal sügisel Ammametsas juhtus. Ka see walutab neil südame pääl, et sakslased ja lätlased ühendatud jõuul Lembitu linna ära lõhkusiwad, rööwisiwad ja palju kurja tegiwad.“

Mina käisin säält nurga risti ja rästi läbi, kuulasin ja kaalusin kõik üles, mis rahwas rääkis. Ühel päewal juhtusin Ammametsa lähedal ratsa paksust metsast läbi sõitma; jala ei jõudnud, sest lumi oli liig sügaw. Korraga kuulen, üks wilistab. Minul uudishinnu ka ja ajan hobusega lähemale. Noor Jaanus, Miisa wend, näeb mind, tuleb lähemale ja palub oma jahijeltsilisele abi. See sõge jäänud puu otja jalgupidi rippuma ja ei saanud enam maha. Mina teadsin juba, kuda see noormees Wellusest mõttes, jeda kuulsin

Ummametja mäel, Kaldi furnuteha ärapõletamise juures. Aga ega's tema mind ei tundnud. Oli teine kuusakas ka ja hakkas wiimaks hobuse juu äärest kinnigi. Minu jüda sai täis ja ma wäänasin talle ratsa piitfaga nii wastu pääd, et puru taga. Ja waadake, mis sellest ifka wiimaks wälja tuleb. Puu otsas rippuja oli mind näinud ja tundis mind pärast ära.

Tunaeila peeti igal pool palju kaosolekuid ja saadikud ja sõnumewiiaid lendasiwad aga. ihte koosolekut peeti Ummametsas ja muidugi läksin ka mina sinna. Oli õhtune aeg ning pime päälegi. Sain siis niipalju mööda pöösaid ka ligemale ronida, et kõik ära kuulsin. Ja waata ifka mis sääl kõik feedeti.

Utubere ja Ummametsja mehed tabawad esiteks find äratappa ja seda lossi ära lõhkuda, siis tahetakse jälle üksküla kallale minna, aga üleüldiselt. Kõik forrutati ära, ka see, kuda sinu lossi kallale tuldaske. Rahwas oli ettepanekuga nõuus ja tahtsivad niipea, kui võimalik nuijaga wälja minna.

Nemad ei teadnud maja pääl, mis teised rahwa-koosolekud üksküla ärawõitmiseft arwawad. Sellepärast siis ei tehtud ka seekord pikemat otsust kedagi. Homme on jälle koosolek, siis arwatakse Sakala poolt sõna saada ja siis määratakse ettewõtmise jaoks ka aeg ära.

Koosolek lõppis ära, inimesed läksiwad laiali, ka mina poen pöösast tasakesti wälja, et tulema hakata. Korruga kuulen, — purin seljataga, waatan ümber ja näen: faks tüffi tulewad järele, teine oli Sond, kes mind metsjas tundma hakkas, teise nime ma ei tea. Mina sain weel jooksuma ja pääsün seekord ifka."

"Mis siis nüüd?"

"Mis ja arwad?"

"Aga fina?"

"Seda, et teadma peame, mis homsel koosolekul tehakse."

"Aga kuda saame seda?"

"Ega siis üksiku inimese käest kedagi teada ei saa. Nemad on nihukesed, et ei ütle. Ja tea, millal ka

pääletulekut ette võtavad. Võib olla, et foguni varsti. Waja on koosolekule minna."

"Kuda sa arwad seda võivat?"

"Noh, muidugi ei tohi ma oma nägu kellegile näidata. Et Neeme elu mõrudaks teha, sellega tõmbasin terve maanurga rahva viha oma pääle. Igaüks juba tunneb mind, igaüks vihatab mind, igaüks püüab mind ära hufata. Aga wana Wellus ei wäsi ka. Tema ei raugne! Kas tead, mis teeme! Sina annad mulle ühe osawa mehe, kes mu sõna peab kuulma ja alati täidab, mis mina käsen. Mina õpetan selle mehe nii ära, et ta eestlaste käest wiimase sõna wälja pärib. Ka on meil sinna sõiduks kaht hoost tarwis. Ma olen õige wäsinud ja homseks ei jõua meie jala sinna enam tagasi."

Uusen oli selle nõuga õige rahul ja rahul olema ta pidigi. Poole öö aegus läks Wellus oma abilisega teele. Keskhommiku aegus puhati pisut, wõeti hommiku leiba, aga siis mindi jälle

Pärastlõunat jõuti pärale, sügawasse pakku metsa, kus õhtune koosolek peetama pidi. Et see juba katki jäänud oli, seda ei teadnud weel kumbgi. Wellus õpetas jeltfilijele kõik kätte, mida see rahwafogul teada peab saama ja kuida ta ennast kõigiti tagasi hoiaks. Ja nii lähinesiwad nad tuttavale koosoleku paigale.

Sellest metsast jooksis suur jõgi läbi. Juba ennemalt lahkusiwad mehed Welluse tahtmise järele teineteisest ära. Sulane läks mööda jõe kallast, aga Wellus eemalt, ringi siisse tehes. Õhtuks loodeti pärale jõuda.

XXVIII.

Waene Neeme uitas oma rumalas tujus ifka metsi mööda, kõige kurwemal olekul. Oli meel wähest lahkem ja selgem, siis tuli ta koju ja kuuldas kõik järele, mis tema äraolekul sääl sündis ja tehti. Ta andis siis alati hääd nõuu, kus tarwis oli. Ja mis tema furd ütles, seda täideti enamasti ifka. Tuli aga nõdrameeleline tuju pääle, siis jooksis ta jälle uuesti

uetsa tagasi, fuhu ta wahel päewade kaupa kadunuks jäi.

Oli ilus fewade ilm. Kose jõgi weeretas tasefesti laeneid allapoole. Tema tee on wana, ulatab läbi aastafaja — ehk wast mitmegi, — aga siiski on siin waatus ilus ja ligitõmbaw.

Neeme kõndis sügawas mõttes jõekaldal. Ta teadis wiimaseid sündmusi hästi ja need paniwadgi teda järele mõtlema. Ja, et tuju seeford parem oli, siis unus ümbrus täiesti.

Ettemõte oli raske küll, kui ta suguwennad teda jälle üleswõtšiwad. Esmine takistus oli Wellus ja see ronk maksis weel palju, wäga palju. Tõtt ütelda, ta ei maksnud midagi, aga ta tegi omast kohast palju. Nagu näha, sai ta nüüd oma wiha wäljawalada ja see kõik läks hästi forda.

Teiseks oli Uuseni walitsuse alune lojs liig kindel.

Uga raske ja rõhuv oli ka rööwleid nuhtlemata jätta. See oleks kõige päält wahwadele Gesti meestele ja nende juhatajatele häbiks olnud, et nad seesugusest tühjust asjast jagu ei saanud. Jäeti wana wõlg tajumata, endine ast õiendamata — noh siis oleks rööwliid jellest teistele mustadele ettemõtetele suurt hoogu wõtnud.

Wida enam ta mõtles, seda tihemine tõusis igalt poolt ifka must kogu ülesse. See oli igal pool takistuseks. Tema eest ära toimetamine oleks asjadele uued pöörded toonud. Kuda see läheks?

Neeme mõtles, mõtles asjade üle sügawasti. Ta istus jõekaldale, waatas wete woode weeremista ja toetas pää kae kae wahela. Nii istus ta kujuna waiksel oma koha pääl.

Draw tuli männa otšast allapoole, waatas pisut aega wanema pääle, muisutas siis ja kargas jälle ülemale. Põder tuli mööda kallast ja istujat nähes tegi ta pistseje ringi oma teele sisse. Weel ilmušiwad mitmed häälikud kuuldawale — ei wanem ei liigutanud.

Temale ilmus pijar palgele. Kus ta meel siis wiibis? Wist muisstjetes mälestustes, ammuaegšis kurwais arwamistes.

Mööda kitsast jõe äärel olewat jalgteerada tuli üks meesterahwas. Ka seda ei näinud wanem. Alles siis kui see rääkima hakkas, tõstis Neeme pää ülesse ja waatas tema otša. Wööra kuju oli harilik, keskmine wanadus, keskmine fehaehitus, weidi wiltu waade. Meie leiame temas Welluse wäljaõpetatud jaadiku. See püüdis fiin juba oma kawalat wõrku wälja heita ja wiimase koosoleku lõpuotsust teada saada. Ta tegi lahke näo, waatas ammu tuntud sõbrana Neeme otša ja küsis siis:

„Mis sa nii sügawalt mõtled?“

„Eks ikka möödaläinud juhtumisi.“

„Wist terve rahwa üle?“

„Nõnda neh.“

„Noh, mis sa siis neist nõuupidamistest arwad?“

„Et nad tüfati hääd on, muud ühtegi. Aga fina?“

„Niisama.“

„Oled sa siis koosolekutel käinud?“

„Olen.“

„Tunaeila õhtu olnud ka koosolek. Ma ei käinud sääl, aga kodu teised rääkisiwad, et nad uuesti tahta sõjateele minna. Pärast räägiti jälle, et Wellust ka sääl nähtud. Kas see peaks tõsi olema?“

Teder lendas kõrwalt pöösast üles, jaadik kohkus. Ta meeled läksiwad segamine.

„Ma ei tea,“ kostis wööras mõtlemata.

„Kuda sa ei tea? Kas see siis säält ei tulnud?“

„Wööras oli nähtawas kimbatuses. Ta oli ennast läbemata meele läbi wõrku ajanud. Liig järsku teada tahtmise himu läbi läks asi nurja.“

Wanem waatas hulk aega ilma sõnalaujumata külalise otša. Ta nägi selgesti, kuda see tema tulise waate all wärises. Selles ei olnud just midagi iseäralikku, aga oma kokutamise läbi äratas ta wanemas ometi umbujaldust.

Wanem juhtus seekord targas tujus olema. Ta sai siis hästi aru, et rahwa saladustega väga ettevaatlikult ümberkäima peab. Muidu läheb asi wastu-

pidi. Neeme hakkas wõõrast hästi läbi katsuma. Ta küüsis jälle:

„Oli esimesel korral ka palju rahwast koos?“

„Jah, hää kahl ifka.“

„Millal jälle koosolek peetakse?“

„Täna õhtu.“

Jälle jäi wanem mõttesse. Koosolek pidi ju pikema aja pääle edasi lükatama, kuda siis teda nii järsku pidada taheti? Wõõra jutt oli kõigiti segane. Wanem katsus teda weel kord:

„Kust poolt ja siis õige oled?“ küüsis ta kurnis lahkest.

„Harjumaalt.“

„Kas on jälle wiimajel ajal ka koosolekuid peetud?“

„Ei ole.“

Neeme ei kahklenud enam, et wõõras petja on. Kuda ei teadnud tõsine kodumaa poeg, mis tema ümbruses sündis, kuna ometi päewaküsimused alati hoolega läbi sõeluti. Kuda ta wõis ütelda, et koosolekuid peetud ei ole, kuna ometi kindlasti teati, et mäsjunõuu üleüldine on ja et rahwast kõigil pool kokku kutsuti?

Wanem tundis harjumaalasi. Nende riided ei olnud foguni mitte seesugused, kui sellel wõõral, kuna ka keelemurre sellest mehest lahku läks.

Kärmelt kui löwi, hakkas wanem oma eesseisja rinnust finni, wiskas teda kerge waewaga maha, kus juures ta ise jaluli rindade pääle asus ja paljast oda põuest wälja wõttis. Wõõras karjatas, aga Neeme kostis kobe.

„Waata, wend niipea, kui sa rahutuma oleku märkijid näitad, poeb see haljas süin sinu rindu. Ole siis nüüd ilusasti wait ja kosta õigesti, mis ma sulst küün. Sa pead tõtt rääkima. Walet ma ei jalli. Teed sa wastuoksa, siis waata“

Ja uuesti pani wanem halja otša maasoleja nina alla.

„Kust ja oled?“

„Uuseni walitsuse alusest lojist.“

„Ahaa! Mis sa jälle teed?“

„Ma olen junfru poisj.“

„Sj . . . Mis ja siin huljud?“

Wõõras löi kohmetama. Ta katsus rabeledes ja wistledeš Neemet enda päält ära heita. See ei läinud aga forda, jesh wanem hoidis teda nagu raud tangidega finni. Wastane püüdis farjuda, aga wanem pani käe juu pääle, pistis oda filmade ette ja ütles:

„Kas meeles ei pea, mis ütlesin. Kui häaga mu tahtmist täita ei taha, noh, eš katsume siis furjaga. Wasta, mis huljud ja siin? Mispärašt ja meie rajades käid?“

„Seda ma ei ütles.“

„Mina õpetan siind ütlesma!“ hüüdis wanem wihajelt ja raputas maasolejat tugewasti, nii et selle fondid aina kolisešiwad.

„Kas nüüd wastad?“

„Mitte!“

Ja walusalt hakkas Neeme paljate kätega wõõramehele mõleni kõrwa ääre hoopijä laduma, kuni see wiimaks kosta lubas.

„Noh, mis ja siin siis käid?“

Wõõras wiiwitas weel. „Ma ei tohi ütelda.“

„Sa pead. Kas mina jesh küšim, kas ja tohid wõi mitte? Mis ja huljud siin?“

„Mind on siia saadetud.“

„Kes jaatis siind?“

Maasoleja ei wistanud.

„Kes jaatis siind?“ küšis wanem uuesti wäga wihajel ja faredal toonil.

„Uusen.“

„Mispärašt?“

„Teadašama, mis tänašel koosolekul arwatakse.“

„Kuda tema siind siis teadis kuulama jaata?“

Kas talle mõni koosolekutešt ehk teatust wiis?“

„Jah.“

„Kes tegi seda?“

„Wellus.“

„Kus ta siis ise on?“

„Meie tulime temaga küll ühes jeltfis, aga et tema end kellegile näidata ei julgenud, siis läks ta ise siit ringi. Meie pidime ümber weerand söömawahete tee siit allpool jõe ääres weel kord enne koosolekut kofku saama, kus ta mulle kõik pidi ära õpetama ja siis jälle äraminema. Tema tahtmise järele lahkusingi täna ennem ära.“

„Mis teie sellest koosolekust siis dieti teada tahtsite?“

„Kõige päält seda, kas ikka see kugi nõuu korda saadetakse, mis tunaeila siin peeti ja millal peab see jündima. Seda on meie peremehel tarwis teada, et ta wastuwõtmiseks walmis panna võib. Niisama tahab ta teada, kui paljude meestega ja kuda wiisi ülepää see kuritöö ette wõetakse, et ta end siis kindlaks teha ja kaitsta mõistab.“

Nüüd ma olen kõik ära rääkinud, mis ma iganes teadsin ja palun armu. Ma ei ole ju mitte jündlane. Halasta mu waeje pääle! Ära tee mulle wiga, ära pekja mind mitte kalliks mees! Ma mõtlen su pääle alati häameelega.

Wanema ärdas meel läks haledaks, aga ta ei uskunud wõõra kõnet weel mitte. Ta oli pettuse raudwitjaga ise libedasti pekja saanud. See mees wõis ka luujata. Ettewaatust oli tarwis. Ta hakkas meest weel läbi katsuma.

„Mina lasen sind küll priiks, aga see jünnib ainult siis warsti, kui näen, et see tõsi on, mis sina rääkisid. Teiseks pead sa mulle lubama ja töötama suu ja südamega meie rahwa poole hoida. Kas sa töotad seda?“

„Jah, mina töotan.“

„Siis ole nüüd rahu ja ära karju kui ma su käed kõige enne kinni seon.“

Nende sõnade järele kiskus Neeme wõõra jeltfist riiete küljest suured süilud wõi kaustad ära ja määsis nendega oma wangi käed kinni. Oli see ilufasti toimetatud, siis hakkas ta jälle kõnelema:

„Nüüd wiid sa mind selle kose juure, kus Wellus sind oodata lubas. Aga seda ma sulle ütlen, niipea

kui ja häält teed, käib su käsi pahasti. Meie ootame nüüd sääl kokkusaamise paikas Wellust. On ford see äraandja minur käes, siis mine ilujasti oma teed. Aga kui sa waletad, siis tea, et ma sind oma enese filmade all ära uputan. Kas said aru?"

"Jah."

"Noh, lähme siis."

Mõlemad mehed, julane ees, Neeme taga, samu-
mušiwad mööda jõekallast allapoole nimetatud kose
poole. Kumbgi ei kõnelenud sõnakest. Wang ei teinud
seda hirmu ja ahastuse pärast, Neeme aga mõtles veel
ford kõifi oma nõuu järele. Nüüdsel filmapilgul astus
Wellusest jünnitatud kahju seda selgemini ette. Wanema
meel läks kangesse ägedusesse.

Jõgi keerles ja weerles allapoole ja jünnitas
käänusid. Tema kaldal wiis kitsas jalgteerada läbi
pakkude pöösaste. Nagu näha, oliwad siin pääle ini-
meste ka elajad hoolega tallamas ja silutamas olnud.

XXIX.

Jõuuti pärale, allapoole kose juurde. Siin oli
jõgi juba kaunis lai ja sügaw. Wesi jünnitas wite
jala kõrguselt alla kukkudes tajas kohinat. Wahupulli-
kesed, mis wee kukkumise tõttu sündisiwad ja kiirelt
tõttasiwad, näitasiwad, et jõejooks siin kohal kiwide
wahel iseäranis kõrme oli. Jõe kõrgetel kallastel kas-
wasiwad wanad põlised männad ja kased.

Wellust polnud siin.

Wanema meel läks ärituses õige ägedaks. Ta
kärkis wihaga seltsilise pääle:

"Kuule mees ja waletasid! Wasta, kus on sinu
kaskija? Kus, näita kose?"

"Teda pole praegu küll mitte siin," wastas mees
wärisedes, "aga ta peab tulema. Meil oli nii kokku
räägitud. Eks ootame?"

"Noh, ootame siis."

Mõlemad istusiwad paksu pöösa warju maha ja
jäiwad waguši ootama. Neeme tahtis niikaua wahtida,

kuni wihajema waenlase kätte saaks. Niisale antud töötus oli täita.

Flus oli siit jõekukkumist waadata. Weşi hakkas juba hää tükk maad ülemaal ifka kiiremalt edasi rututama, kuni ta wiimaks päikese paistel wikerkaari wärwifid sünnitades kohinal ülewalt alla langes. Wette-mäng on ilus ja teda ei wäsi film ära waatamast. Ifka ja ifka jälle kerkib ta tahtmata ülemaale ja saadab siit wooguşi alamale.

Neeme mõtles sügawasti ja waatas oma ette jõe pääle, kuna käsi ühtelugu wangiobelikust kõwasti kinni pidas, et see ärapõgeneda ei saaks. Teine lindudest pidi täna langema.

Päike waos õhtupoole. Wanema meel tüdines juba oodates ära, kuna ägedus omalt poolt ka libedasti taga kihutas. Mis see wiiwitus pidi tähendama? Kas ehk wõõras mees teda wahest jälle petab? Ta küsis:

„Noh, kus on Wellus? Teda ei tule ifka weel.“

„Mina ka ei mõista mis see tähendab,“ kostis wang. „Minu kästija peab siia ilmuma, tingimata. Mina pidin teda ootama. Nüüd wõib ta iga filmapilk siin olla. Dotame weel pisust.“

Neeme läks punaseks. Ta käed wäriješiwad kangeft äritusest. Ometi ehk pidi ta oma werijema waenlasega kokku puutuma. Kuda oli ta selle püüdmise mõtte kallal ööd ja päewad töötanud. Ehk läks ometi nüüd ettewõtte täide. Wanema äritus ja põnew olef tõusiwad wiimseni tipuni.

Läks weel weidi aega ära. Gemalt kuulduf iwad sammud. Neeme sirutas pää pöõsa tagast wälja; ta hing kippus kinni jääma: Wellus tuligi.

Salakuulaja mõtles ka sügawasti, nagu eemalt juba näha wõis. Ta ligines hooletult ja ümberwaatamatalt pöõsa juurde, kus mõlemad walwajad taga istufiwad.

Neeme oli kärme üles tõusma ja waenlasele pääle hüppama. Ägedus ei lastnud teda pöõsa tagast ringi minna, hüppas siis teine otse üle. Enne kui

Wellus nähagi sai, oli meeletult vihane wanem tal rinnus finni.

„Wõi oleme ometi ford fokku juhtunud!“ hüüdis Neeme metslikult naerdes. „Kas katsume jälle jõudu wõi, nagu Ammametsa pidulgi? — Nüüd õiendame alles oma wanad wõlad ära.“

Wanema waade läks segaseks.

Wellus karjatas esimesel filmapilgul ja katsus koha lahti raputada ja jooksuma panna, aga see ei tähendanud tugeva Neeme käes midagi. Wanem hakkas naerma. Ta naeris koledasti, suure häälega. Ta naeris rumalast tujus Wellusele näkku, nii et tal endalgi weji filmist wälja tuli. Ja kui ta wiimaks ära wäfis, siis hüüdis:

„Deh, oi, mis tantsu ja tantsid, uut jakste moodi wõeh! Ae! Wist töotajid sina minu elu mõrudaks teha, — noh see on hää. Mina töotajin sulle kättemaks-ta, siis on meil töotus töotuse vastu. Tule siia poole!“

Wanem kiskus wastase kraetpidi kose poole, kus weji kõrgelt wirwendades alla kukkus. Nüüd hakkas alles tõsine hirmus surmawõitlus pääle. Neemele tuli hull tuju pääle.

Wanem tõmbas Welluse ümbert finni ja tahtis teda vastu maad wirutada. See hakkas wanemast finni ja kiskus ta enesega kaasa. Range prantsatusega kukkusiwad mõlemad wõitlejad teineteisega kiwide otja maha. Wellus pani vastu, mis wõis ja juutis, sest see oli wist wiimane surmawõitlemine. Tema abiline oli sedamaid ärajooksnud.

Müjelemine läks ägedamaks.

Alga Neeme oli wägewam, tema fondid kange-mad, kõwemad ja tugewamad. Welluse fondid rafju-siwad aga. Neeme pigistamine oli nii kange. Mõle-mad pallisiwad kanges wihas tüki maad ära. Siis tõusiwad nad jälle ülesse.

Paks pöösas segas neid. Neeme jalg hakkas ühe kännu taha finni, ta libises põlwili maha. Seda filmapilku tarwitas Wellus agarasti. Pea oligi ta wanema otjas ja hakkas seda kõigest jõuust pigistama ja rufuma. See katse jäi asjataks. Neeme raputas

ford ja üleval oli ta jällegi. Seda wihasemaks ja ägedamaks läks jagelemine.

Neemi haaras wastase ümbert uuesti finni ja jälle kuffusiwad mõlemad maha ja jälle weeresiwad nad pallides natuke maad ära, nüüd nimelt jõe kalda poole.

Wanem pigistas ffordkorralt wastast hullus tujus ikka kõwemini, Wellus hakkas nõrkema. Ta filmadgi tõusiwad päälust punni wälja, need läksiwad kirjaks. Salakuulaja täed kuffusiwad wanema ümbert lahti, wastase jõud oli raugemata, — ta oli wõidetud.

Uga ei nii fergesti Neeme ei leppinud. Ta ei lastnud Wellust enam lahti. Metslikus wihas, mida üffi hullustuse tuju nii wägewasti pääle toob ja mis kõik tundmused kaotab aga ainult weel hirmust kättemaksmise hirmu tunneb, raputas Neeme Wellust. Ta naeris hakatuses, aga pani wõitluse hirmsas lõpetuses näofoledusega wastase surmani kookuma. Wanema waade oli metslik, ta filmad kiirgasiwad hirmsalt, hambad waosiwad kõwasti kokku, paled läksiwad auksiseks, tuha karwaliseks. Ja nii ta Welluse pool eluta leha kallal mäsfasgi.

Wastase poolt ei tulnud wiimaks enam ühtegi elumärki nähtawale. Oli ta pigistuse kätte ära suranud, wõi elas ta weel, kes jeda teab. Uga edasi mäsfas Neeme.

Magu kannikest, ilma waemata, nii tõstis hull wõitleja wanem Welluse süles kõrgele ülesse, pigistas nii, et jelle fondid raskatafiwad, raputas teda weel fford kõigest jõust, siis aga hüppas ta oma ohwriga kõrgelt kaldalt alla wahutawasje ja feejatesje laenetesje ning wood kandfiwad kiigutades faks teineteisest framplikult finnihoidjat oma käreda jooksu tõttu kiirelt allapoole — — — — —

Neeme oli oma töotust ja efiwanemate püha kookut, mida need targa päädega wälja arwasiwad ja järeltulejatele kõrgeks seaduseks tegiwad, truult täitnud...

Kõrgele plahwatas weji ja kallite kiwidena sarafiwad tilgad, kui nad sulpsatades wilusängi tagasi jadafiwad. Waikfiet wirwendasiwad wood ja lastudes

langejivad laened wastu kallast. Kaldal sejaw mets kohises tasa, wist tegiwad metsajumala waimud sur-nute eest palwet. —

Wesi kohises ja sulises endist wiisi kiwide wahel, endisel wiisil fargas tema kaljult alla ja siit jälle ülesse edasi, ifka edasi. Endist wiisi tõusiwad jämedad pullifesejed koselt alt jõepõhjast ülesse ja rändasiwad lõpmata teed allapoole. Kas wast ka nemad enne pärale jõudmist katkema ei saa? . . . — Endist wiisi kuuldus jõe tasane kohin kurbliku nõnuga eemale. Loojamineja päike waatas mõttes üle puude latwade ühetasast wetemängu päält. Tema pale paistis jõe põhjast waatajale wastu ja näitas nagu hiilgaks selle pääl jäme faastundlik kurbtuse piisar

Küll fihelesiwad mitmed käed, küll oliwad paljud walmis pihta andma, küll oleks salgud hääl meelel sagelema hakkanud, kuid see oleks asjata olnud ja seks jäänud. Uusen lastis losji kõigiti kindlaks teha ja muretjes palju sõjamehi siisje. Mees katjus aga nüüd ainult enda ametit auuga täita — losji korras hoida — tüdrukute püüdmise mõtted äibusiwad.

Kartis wist nina ära kõrwetada. — Pärast neid juhtumisi on ajaloo käik eestlastele kurblik ja liig werine. Kuid, kui ka siin enam allahoidetule wõidu auu ei ole siis näitab ometi südi wahwus ja raugemata meel ajaloo nurgakiwi seisukohta.

Teistjugu pööret siin ka oodata ei wõidudgi.

Nowgorodi ja Pihkwa würstid oliwad küll sakslaste pääle tulemas, aga nende abi jäi hiljaks. Koguni kasutaks nähti tulekut aga iseäranis weel siis, kui südid awitajad suuremat lahingut pidada ei julgenudgi, waid sakslaste wastutulekut Emajõe le kuulda jaades jala-päält ümberpöörsiwad ja koju läksiwad, ilma et nad eestlasi kudagi aidata oleks katjunud ehk neile sõnagi sellest oleks lausunud.

Terwel paarikümmel aastal pääle seda on weremärgid külges, wäljaarwatud ainult 1211 — 1217 aastate wahel, kus pikemat rahu tehti. Aga pääle selle läks torm seda libedamine lahti. Sest mõlemad wasta-

lised küljed oliwad kuue aastalises puhkeajas kaunisti kosunud ja jõundu wõtnud.

Tuli aasta 1217. Tema'p see õnnetu oligi, mis eestlaste aastasaja kingitused Lembitu üliwerise Paala lahinguga ärawiis ja rüüstajatele tee põhjapoolsetesse Gestimaa piiridesse lahti tegi. Seega jaiwad wõitjad nagu suuremat elujõuudu, kuna ju päätafistus eest ära saadetud oli. Ja nüüd weeresgi saagijoowijate laene põhjapoolsetesse piirkondadesse.

Nüüd tuli kole weremäjs — sõjaks seda nimetada ei wõi — ja ta ei lõppenudgi. Ei! Päew päewalt läks priiuse heitlemine ikka libedamaks ja karedamaks. Gluford läks päew päewalt wiletjamaks ja kurwemaks. Näitas nagu kaofsiwad wiimajed priiuse natufesjed.

Oli lugu fuda ta oli, aga imestamise wäärt on eestlaste wahwus ometi. Wist tuli see ka palju sellest, et kodune rahwas südikalt ja wiisa kannatufega igalt poolt kaasa aitas, kus seda aga iganes tarwis oli. Kes kandis tapariista, see kandis seda auuga, suguwenna wastu leplikku meelega, kes oli juhataja see juhatas ja täitis oma kohust tulise waimustufega.

Ja kui siis kõik perekond peerutulel, tüdinenud ja rõhutud meelel kodukoldel istus ja kurwi mõtteid keerutas, kui wali tuul õues wuhises ja puid prafsuma pani, hiemetfa trööstlikul meelel jahistas, kui mõnigi palaw piisar wiletjate palgelt maha langes, siis laulfiwad wanad ja noored:

„Mehed minge möllamaie,
Sõjasalgus saagelema,
Waenuwankert weeretama,
Waenlasida wirutama,
Delaid koeri õpetama.
Kaitste kodu, kaitste kollet,
Kaeratage naefufesi,
Paenutage poisifesi,
Õpetage õdesida.
Et kui ford te wanaks saate,
Wanaks saate, wäetiks jäate,
Wiletjaks wirgunete —
Siis teil rõõm on waadataie,
Kaunis fena kuulatada,

Kui te pojad poisifesjed,
Sõjasalgus saagelewad,
Waenuwankert weeretawad,
Waenlasida wirutawad,
Delaid koeri õpetawad.
Urge kartke, kaasafesjed,
Urge põfsuge, poisifesjed,
Küll ford lku, ülem isa,
Küll ford Taara, tarka taati
Armsamini awitawad.
Küll ford wõzew wapustab,
Kange kõied tatkestab,
Katsub rutu koju tulla,
Meie põlwe meeks luua...“

Hind 50 kop.